

SADRŽAJ / CONTENTS

Lidija OREŠKOVIĆ DVORSKI (Ne)prihvatljivost stranoga naglaska (Un)acceptability of foreign accent	3-22
Nina SPICIJARIĆ PAŠKVAN Vitality of the Krk Venetian (Veian) dialect Prilog vitalnosti krčkoga mletačkoga (vejanskoga) dijalekta	23-43
Sanda Lucija UDIER Poučavanje enklitika i njihova redosljeda u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika Teaching enclitics and their order in the sentence in Croatian FL classroom	45-62
Željka ČELIĆ Glasovi ruskoga jezika i hrvatska narječja kao pomoć pri njihovom usvajanju Sounds of Russian language and Croatian dialects as a help for their acquisition	63-75
Vesna DEŽELJIN Zbog čega je italofonim govornicima teško usvojiti standardno mjesto naglaska u hrvatskome? Why is the place of accent in Croatian difficult for Italian-speaking students?	77-93
Ana VIDOVIĆ ZORIĆ Prikaz knjige Mirjane Matee Kovač <i>Govorna fluentnost u stranome jeziku</i> . Split, Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet, 2020.	95-101
Upute autorima	103-106
Information for authors	107-110

GOVOR god. 38, 2021, broj 1

UDK 81'34(05)"540.6"
CODEN GOVOEB
Mrežna inačica: ISSN 1849-2126
Tiskana inačica: ISSN 0352-7565

GOVOR

časopis za fonetiku

odjel za fonetiku hrvatskoga filološkog društva

GOVOR god. 38, 2021, broj 1
str. 1-112

GOVOR / SPEECH
Zagreb, godina 38, 2021, broj 1

UDK 81'34(05)"540.6"

CODEN GOVOEB

Mrežna inačica: ISSN 1849-2126

Tiskana inačica: ISSN 0352-7565

Izdavač

ODJEL ZA FONETIKU HRVATSKOGA FILOLOŠKOG DRUŠTVA

Uredništvo

Gordana VAROŠANEC-ŠKARIĆ, glavna urednica

Petra ACZÉL	Sveučilište Corvinus, Budimpešta, Mađarska
Dana BOATMAN	Johns Hopkins Hospital, Baltimore, SAD
Almasa DEFTERDAREVIĆ	Filozofski fakultet, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Mária GÓSY	Mađarska akademija znanosti, Budimpešta, Mađarska
William J. HARDCASTLE	Queen Margaret University, Edinburgh, UK
Damir HORGA	Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska
Patricia KEATING	University of California, Los Angeles, SAD
Nikolaj LAZIĆ	Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska
Marko LIKER	Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska
Vesna MILDNER	Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska
Elenmari PLETIKOS OLOF	Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska
Vesna POŽGAJ HADŽI	Filozofski fakultet, Ljubljana, Slovenija
Ján SABOL	Filozofski fakultet, Košice, Slovačka
Irena SAWICKA	Filološki fakultet, Torunj, Poljska
Mirjana SOVILJ	Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora "Đorđe Kostić", Beograd, Srbija
Jelena VLAŠIĆ DUIĆ	Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska

Tajnica: Diana TOMIĆ

Izvršna tajnica: Ana VIDOVIĆ ZORIĆ

Lektorica: Katarina VARENICA

Korektorica: Marica ŽIVKO

Design ovitka: Zlatko ŠIMUNOVIĆ

Grafičko uređenje i prijelom

Jordan BIČANIĆ, Odsjek za fonetiku, Filozofski fakultet, Zagreb

Prilozi objavljeni u *Govoru* referiraju se u sljedećim sekundarnim izvorima: ERIH Plus, Scopus, Linguistics Bibliography Online, LLBA – Linguistics and Language Behavior Abstracts, MLA International Bibliography, FRANCIS, MLA Directory of Periodicals, Communication Source, ProQuest Linguistics Collection, Elsevier.

Adresa uredništva

Filozofski fakultet, Odsjek za fonetiku, I. Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska

Telefoni: 385 (0)1 409 23 74, 385 (0)1 409 20 97, 385 (0)1 409 20 98

E-mail: gvarosan@ffzg.hr, dtomic@ffzg.hr, anvidovi@ffzg.hr

Elektronička inačica dostupna je na stranici: <http://www.hfiloloskod.hr/index.php/casopisi/govor>

Ovaj je broj tiskan uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske.

Tisak: Tiskara "Rotim i Market", Lukavec

Naklada: 150 primjeraka

SADRŽAJ / CONTENTS

Lidija OREŠKOVIĆ DVORSKI (Ne)prihvatljivost stranoga naglaska (Un)acceptability of foreign accent	3-22
Nina SPICIJARIĆ PAŠKVAN Vitality of the Krk Venetian (Veian) dialect Prilog vitalnosti krčkoga mletačkoga (vejanskoga) dijalekta	23-43
Sanda Lucija UDIER Poučavanje enklitika i njihova redosljeda u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika Teaching enclitics and their order in the sentence in Croatian FL classroom	45-62
Željka ČELIĆ Glasovi ruskoga jezika i hrvatska narječja kao pomoć pri njihovom usvajanju Sounds of Russian language and Croatian dialects as a help for their acquisition	63-75
Vesna DEŽELJIN Zbog čega je italofonim govornicima teško usvojiti standardno mjesto naglaska u hrvatskome? Why is the place of accent in Croatian difficult for Italian-speaking students?	77-93
Ana VIDOVIĆ ZORIĆ Prikaz knjige Mirjane Matee Kovač <i>Govorna fluentnost u stranome jeziku</i> . Split, Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet, 2020.	95-101
Upute autorima	103-106
Information for authors	107-110

Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 2. 4. 2021.
Prihvaćen za tisak 17. 6. 2021.
<https://doi.org/10.22210/govor.2021.38.01>

Lidija Orešković Dvorski

lodvorsk@ffzg.hr

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatska

(Ne)prihvatljivost stranoga naglaska

Sažetak

Strani naglasak – nemogućnost potpunoga ovladavanja fonetsko-fonološkim elementima stranoga jezika – nezaobilazna je tema u kontekstu učenja i poučavanja stranoga jezika. U susretu materinskoga i stranoga jezika redovito dolazi do interferencija na više razina koje mogu negativno djelovati (i) na društveni status govornika. Stajalište o prihvatljivosti stranoga naglaska i način njegove korekcije mijenjali su se kroz povijest u pristupima i tendencijama u poučavanju stranih jezika, počevši od samoga nazivlja (*normativno odstupanje, odklon, pogreška, greška; izgovor izvornoga govornika, autentičan izgovor* i sl.). U ovome će radu biti prikazani rezultati istraživanja percepcije stranoga naglaska u francuskome jeziku te stajališta o važnosti njegova uklanjanja. Istraživanje uključuje procjenu stranoga naglaska šesnaest kroatofonih studenata prve godine diplomskoga studija francuskoga jezika i književnosti. Procjenitelji izgovora su studenti i profesori francuskoga jezika i književnosti te izvorni govornici. Ispitat će se povezanost dobivenih ocjena s parametrima kao što su ukupan broj godina učenja francuskoga jezika, dob u trenutku početka učenja, boravak na frankofonome području i samoprocjena izgovora. Analizom svake snimke utvrdit će se najčešće pogreške i njihov utjecaj na dobivenu ocjenu.

Ključne riječi: strani naglasak, procjena izgovora, (ne)prihvatljivost, hrvatski jezik, francuski jezik

1. STRANI NAGLASAK

Iz motrišta poučavanja stranih jezika strani se naglasak definira kao hibridni fonetski sustav po kojemu se prepoznaje strani govornik (Desnica-Žerjavić, 2000), odnosno kao uočljiva manifestacija sociokulturnih obilježja govornika iz sociolingvističkoga motrišta, prema kojemu je riječ tek o jednoj od bezbroj izgovornih varijacija (Deprez, 2008). Pri učenju stranoga jezika upoznaju se istovremeno i sve razine toga jezika, od fonetsko-fonološke, morfosintaktičke, leksičke, semantičke, pa sve do pragmatičke. U usporedbi s ostalim razinama izgovor kao dio fonetsko-fonološke razine ostaje neuhvatljiv usprkos njegovim detaljnim opisima u okviru različitih teorijskih pristupa, usprkos osvješćivanju najproblematičnijih elemenata s obzirom na izvorni jezik govornika, ali i usprkos vježbama fonetske korekcije. Iako je fonetska sastavnica međujezika lako uočljiva, njezina je analiza vrlo složena zbog percepcije govora koja se ne ostvaruje na svjesnome i racionalnome planu (Desnica-Žerjavić, 2006).

1.1. Pitanja o autentičnome izgovoru

Pri učenju i poučavanju izgovora stranoga jezika redovito se postavlja pitanje norme, odnosno jezičnoga standarda. Prema Detey, Eychenne, Kawaguchi i Racine (2016a) ne postoji standard francuskoga jezika u smislu apsolutne norme, no u pedagoškome smislu nužno je odrediti referentnu točku kojoj teže sudionici u nastavnome procesu. Standard je (umjetno) konstruiran fenomen na temelju geografskih, društvenih i situacijskih kriterija kojim se jezikoslovlje sustavnije počinje baviti u drugoj polovici 20. stoljeća, a promjene u njegovu poimanju popraćene su promjenama nazivlja (standardni francuski, standardizirani francuski, referentni francuski – fr. *français de référence*). Poželjnim i cijenjenim francuskim izgovorom dugo se smatrao izgovor dominantnoga društvenoga sloja (izgovor dvora, starih aristokratskih pariških obitelji), a geografski je bio ograničen na područje Pariza (Morin, 2000), no u novije vrijeme u opisima reprezentativnoga francuskoga izgovora izbjegava se njegovo geografsko i društveno određenje (Detey, Durand, Laks i Lyche, 2010). I u hrvatskome je jezikoslovlju zabilježena dinamična polemika na temu izgovorne norme u kojoj Kalogjera (2003), uspoređujući prevedenicu *prihvaćeni izgovor* (prema Varošanec-Škarić i Škavić (2001) riječ je o dobrome i poželjnome izgovoru u suvremenome hrvatskome standardnome jeziku) i izvorni termin *received pronunciation*, zaključuje da se sadržajno jasno razlikuju: dok je potonji regionalno (ali ne i socijalno) neutralan, detaljno opisan i, zahvaljujući svome (nekadašnjem)

prestižnome statusu u Velikoj Britaniji, privlačan jer je omogućavao društveni probitak, hrvatski naziv ne podrazumijeva socijalno obilježen razvoj izgovora hrvatskoga jezika te je njegov prestiž rezerviran za uski krug lingvista. Mićanović (2008: 106–108) progovara o jezičnoj standardizaciji kao nezavršenome procesu te dovodi u pitanje neutralnost standarda koja je moguća jedino u teoriji. Važnost izvornoga govornika za ortoepiju podcrtava Matešić (2018) pojašnjavajući razlike između modelskoga, izvornoga, uzornoga i kompetentnoga govornika i problematizirajući različite varijetete standardnoga jezika i kompleksan odnos između uporabne stvarnosti i uporabne norme govornih ostvaraja.

1.2. Stajališta o prihvatljivosti stranoga naglaska

Stajališta o prihvatljivosti stranoga naglaska i način njegove korekcije mijenjali su se usporedno s pristupima i tendencijama u poučavanju stranih jezika, o čemu zorno govore pomaci unutar pripadajućega nazivlja (*normativno odstupanje, odklon, greška, pogreška; autentičan izgovor, izgovor izvornoga govornika* itd.). Početak (razvoja) fonetske korekcije dovodi se u vezu s razvojem fonetike krajem 19. stoljeća i sa statusom govora u metodama poučavanja stranih jezika. Detey, Fontan i Pellegrini (2016b: 17) napominju da je izgovor tijekom 20. stoljeća često marginaliziran, no svoje svijetle trenutke dočekuje prvo pojavom direktne metode, a zatim i pojavom audiooralnih i audiovizualnih metoda poučavanja stranih jezika u drugoj polovici 20. stoljeća. Svojevrsni vrhunac dostiže u trenutku predstavljanja i primjene Guberinine verbotonalne metode fonetske korekcije koja je i danas vrijedan izvor alata i spoznaja procesa percepcije i produkcije govora. U suvremenim pristupima poučavanju jezika, s naglaskom na komunikacijsku kompetenciju, govorne vještine zauzimaju vrlo važno mjesto. Znači li to da je njegovanje pravilnoga izgovora posljednjih desetljeća postalo važnije i da se poželjan izgovor češće i uspješnije postiže pri učenju stranoga jezika u odnosu na ranija razdoblja? Uzmemo li u obzir činjenicu da život u digitalnome dobu više no ikad nudi mogućnosti slušanja i gledanja različitih sadržaja na stranome jeziku, odgovor bi mogao biti potvrđan. Suprotno tome primjećuje se veća tolerantnost za odstupanja od autentičnoga naglaska francuskoga jezika zbog širenja engleskoga i opasnosti da taj jezik globalne komunikacije smanji, pa čak i dokine potrebu za drugim stranim jezicima (npr. u poslovnoj komunikaciji). Kada je riječ o toleranciji stranoga naglaska, ona ovisi o različitim faktorima kao što su razina poznavanja jezika, osjetljivost profesora na pogreške u izgovoru, cilj učenja jezika, tj. studijski smjer u slučaju studenata – bolji se izgovor očekuje od budućih nastavnika francuskoga jezika

u odnosu na druga usmjerenja. Uzevši sve to u obzir, ne čudi što suvremeni pristupi u poučavanju stranih jezika (Detey i sur., 2016b: 18) pomiču naglasak s fonetske preciznosti i dobrog izgovora na govornu glatkoću i razumljivost.

Prema dodatnim smjernicama CECRL-a – *Cadre européen commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer. Volume complémentaire avec de nouveaux descripteurs* / ZEROJ – *Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje. Dodatni svezak s novim deskriptorima* (Vijeće Europe, 2018), za najviše razine poznavanja stranoga jezika C1 i C2 prisutnost se stranoga naglasaka podrazumijeva i na najvišim razinama poznavanja jezika (deskriptori razine C2 navode visoku razinu usvojenosti fonoloških i prozodijskih obilježja, a strani naglasak nimalo ne utječe na (spo)razumijevanje niti na učinkovitost prijenosa poruke; deskriptori C1 razine ističu dosta dobru razinu usvojenosti fonoloških obilježja i razumljivost, uspješnu artikulaciju gotovo svih glasova, a strani naglasak ne utječe na (spo)razumijevanje).

U procesu rada na izgovoru često se postavlja pitanje o svrsishodnosti autentičnoga izgovora, tj. do koje mjere ima smisla ispravljati naglasak i nije li dobar izgovor samo stvar estetike i pretjeranoga inzistiranja na detaljima. Odgovor na ta pitanja ponudio je Vuletić (1977: 30) tvrdeći da pitanje izgovora nije stvar puke estetike: "... estetika utječe na uspješnost komunikacije jer lijepo oblikovana poruka bolje se prenosi, lakše, brže i točnije prima od loše oblikovane poruke". Pravilan je izgovor važan i zbog odnosa govora i pisma u francuskome jeziku, a nespretnosti u izgovoru često usporavaju komunikaciju te mogu biti izvorom nesporazuma (Deprez, 2008: 152).

1.3. Pogreške kroatofonih govornika u izgovoru francuskoga jezika

Većina fonetskih pogrešaka kroatofonih govornika proizlazi iz različitosti fonetsko-fonoloških sustava hrvatskoga i francuskoga jezika koje će sažeto biti iznesene u sljedećem potpoglavlju. Fonetskim interferencijama koje proizlaze iz utjecaja materinskoga jezika pridružuju se i poneka odstupanja u izgovoru uzrokovana utjecajem engleskoga jezika kao prvoga stranoga jezika u Hrvatskoj (Orešković Dvorski i Pavelin Lešić, 2015b), poput aspiriranoga izgovora početnoga konsonanta i diftongiranoga izgovora vokala u riječi *pure* zbog prividne sličnosti govornih i pisanih oblika te riječi u francuskome i engleskome jeziku.

1.3.1. Fonetsko-fonološke razlike hrvatskoga i francuskoga jezika

Na segmentalnome se planu najistaknutija razlika očituje u većemu broju francuskih vokala, od kojih su neki nepostojeći u hrvatskome sustavu (npr. nazalni vokali i prednji zaobljeni vokali), dok su drugi slični, no ne i identični zbog više stupnjeva zatvorenosti u francuskome jeziku. Među konsonantima kao najuočljivije razlike izdvajaju se francusko uvularno /R/, ali i česti palatalizirani alofoni konsonanata pod utjecajem prednjih vokala. Na prozodijskome je planu francuski govorni lanac obilježen fenomenima ulančavanja i vezivanja, zbog kojih riječ gubi svoju prepoznatljivost. Naglasak je u francuskome jeziku redovito na posljednjemu slogu izgovornih cjelina, a duljina vokala nije distinktivno obilježje kao u hrvatskome, čiji je složeni naglasni sustav obilježen četirima naglascima – dugosilazni, dugouzlazni, kratkosilazni i kratkouzlazni (Orešković Dvorski i Pavelin Lešić, 2015a). Francuski izgovor specifičan je po prednjem i napetom izgovoru (Delattre, 1966), o čemu svjedoči više prednjih, zatvorenih i zaobljenih vokala u odnosu na stražnje i otvorene vokale.

1.3.2. Pogreške uzrokovane utjecajem hrvatskoga jezika

Kontrastivne su analize od pedesetih godina 20. stoljeća ukazale na najčešće pogreške u izgovoru kroatofonih govornika koji uče francuski kao strani jezik, a verbotonalni je pristup usmjerio pozornost na sustave grešaka koji nastaju iz kontakta dvaju jezika (Desnica-Žerjavić, 2000: 2). Odstupanja kroatofonih govornika u izgovoru francuskoga jezika, koja se percipiraju kao strani naglasak, odnose se i na distinktivna i na redundantna obilježja te na segmentalne i na prozodijske elemente. Kao najčešća izdvajamo poteškoće u izgovoru poluzatvorenih i poluotvorenih parova vokala /e/ – /ɛ/ i /o/ – /ɔ/, nejasnu razliku između nazalnih vokala, nedovoljno jasno izgovoren finalni nazalni konsonant u kombinaciji s oralnim vokalima, prevelik broj slogova, nepovezan izgovor elemenata unutar ritmičke grupe i sl. Nezanemariv utjecaj na percepciju stranoga naglaska ima nedovoljno prednji i napet način izgovora, u kojem se, prema Desnica-Žerjavić (1996: 134), ogledaju psihološki razlozi tvrdokornosti stranoga naglaska: izrazito prednji način izgovora koji je potrebno postići u francuskome govoru u hrvatskih govornika izaziva negativne konotacije, zvuči neprirodno i afektirano, zbog čega mu se govornici nesvjesno opiru, čime ne uspijevaju preuzeti u potpunosti identitet koji im u stranome jeziku pripada.

2. OPIS ISTRAŽIVANJA

Pitanje koje se nametnulo u proučavanju razlika između fonetsko-fonoloških sustava francuskoga i hrvatskoga jezika, ali i u radu sa studentima, tiče se razlika između prihvatljivoga i (ne)prihvatljivoga stranoga naglaska. Gdje se nalazi ta granica? Može li se uopće granica odrediti i koliko precizno? Koje karakteristike govornika utječu na kvalitetu izgovora? Koje karakteristike procjenitelja utječu na njihovu percepciju otklona u izgovoru? Dob početka učenja stranoga jezika smatra se iznimno važnim čimbenikom za postizanje autentičnoga izgovora, a pobornici hipoteze kritičnoga perioda (Lenneberg, Liberman, Scovel, Seliger i dr.) smatraju da ga je nemoguće postići ako se s učenjem započne u odrasloj dobi, pa čak i ranije. No brojna istraživanja, poput Birdsongova (2003), pokazuju da je moguće postizanje autentičnoga izgovora i nakon kritičnoga perioda te da su katkad za to odlučujući čimbenici poput motivacije ili iskustva i intenziteta učenja. Navedena pitanja potaknula su internetsko istraživanje provedeno pomoću anonimnoga anketnoga upitnika kojim se ispitala globalna percepcija stranoga naglaska na prigodnome uzorku sastavljenom od 16 kroatofonih studenata prve godine diplomskoga studija francuskoga jezika i književnosti na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Za izradu i generiranje upitnika korištena je digitalna platforma SoSci Survey (Leiner, 2019), a ispitanici procjenitelji su upitniku pristupali preko poveznice. Šesnaest je studenata pročitalo i snimilo kraći tekst u trajanju od dvadesetak sekundi: *"Entrez !" crie Annette Dupuis au jeune homme qui attend derrière sa porte. Celui-ci entre aussitôt dans l'appartement de sa voisine. – Vous m'offrez un café ? dit-il amicalement. Il regarde la femme un peu ronde qui se tient devant lui. Ses amis ont raison, elle est vraiment laide.* U svega nekoliko rečenica tekst sadrži sve vokale, poluvokale, upitnu i uskličnu rečenicu i većinu francuskih konsonanata (14/18). Iako nedostaju [b], [ʃ], [ŋ], [ɲ], dovoljno je reprezentativan za većinu specifičnosti izgovora francuskoga jezika; izgovor konsonanata pod jakim je utjecajem susjednih vokala (vokalna anticipacija); konsonanti koji u tekstu nedostaju prema dosadašnjim se istraživanjima ne ističu kao problem pri izgovoru kroatofonih studenata.

U istraživanju je u ulozi procjenitelja sudjelovalo 97 studenata francuskoga jezika i književnosti, 13 profesorica francuskoga jezika i književnosti sa Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Zadru, te deset stručnih izvornih govornika. Svi izvorni govornici poznaju specifičan strani naglasak kroatofonih govornika, bilo da je riječ o dvojezičnim govornicima, bilo da je riječ o nastavnicima koji su (bili) u doticaju s

kroatofonim govornicima. Svaku su od 16 snimki studenti, profesori i izvorni govornici ocijenili pomoću skale procjene od pet stupnjeva, pri čemu je 1 ocjena za loš izgovor s vrlo jako izraženim stranim naglaskom, a 5 ocjena za odličan izgovor bez stranoga naglaska. Također, za svaku snimku ispitanici su procijenili je li odstupanje od autentičnoga naglaska prihvatljivo ili neprihvatljivo u smislu potrebe za fonetskom korekcijom.

2.1. Tipovi pogrešaka snimljenih studenata

Postavljeni cilj istraživanja – provjeriti usklađenost/podudarnost globalne percepcije stranoga naglaska između triju skupina ispitanika (izvorni kroatofoni studenti i profesori francuskoga jezika i izvorni govornici francuskoga) i stajalište o (ne)prihvatljivom odstupanju – vodio nas je u primijenjenoj tipologiji pogrešaka koja obuhvaća tri vrste odstupanja: a) odstupanja u izgovoru vokala i konsonanata; b) odstupanja u ritmu i intonaciji; c) odstupanja u artikulacijskome težištu i napetosti pri izgovoru. Odstupanja u izgovoru vokala i konsonanata tiču se distinktivnih pogrešaka, a odklon artikulacijskoga težišta i napetosti pri izgovoru opisuju se kao nedistinktivne, dok odstupanja u ritmu i intonaciji, ovisno o vrsti odstupanja, mogu biti i distinktivne i nedistinktivne. Tri skupine pogrešaka međusobno se preklapaju: primjerice pogreške u izgovoru vokala [e] i [ɛ] ili [o] i [ɔ], bezvučno izgovaranje zvučnih vokala na kraju izgovorne cjeline ili nejasna konsonantska nazalnost signaliziraju istovremeno odstupanje u artikulacijskome težištu i napetosti.

2.2. Opis ispitanika procjenitelja

Osnovne karakteristike studenata prikazane su u Tablici 1. koja opisuje uzorak studenata procjenitelja. Velika većina studenata bila je ženskoga spola (85,6 %). Prosječna dob iznosila je 21,8 godina. Podjednak udio studenata pripada zagrebačkome i zadarskome sveučilištu te nešto više od pola studenata studira na preddiplomskoj razini. Nadalje, gotovo pola studenata procijenilo je svoj izgovor francuskoga jezika vrlo dobrim ili odličnim. Također je više od pola studenata bilo u doticaju s glazbom (52,6 %) te su gotovo dvije trećine (67,0 %) navele svoj boravak u frankofonoj zemlji. U prosjeku, studenti su francuski jezik učili 6,4 godine, s prosječnim početkom u petnaestoj godini života.

Tablica 1. Opis uzorka studenata procjenitelja
Table 1. Description of the student-evaluators sample

	N	%
Spol / Sex		
Muški / Male	14	14,4
Ženski / Female	83	85,6
Sveučilište / University		
Zagreb	56	57,7
Zadar	41	42,3
Studijska razina / Study level		
Preddiplomski studij / Bachelor degree	57	58,8
Diplomski studij / Master degree	40	41,2
Samoprocjena izgovora / Self-evaluation of French pronunciation		
1	1	1,0
2	7	7,2
3	42	43,3
4	38	39,2
5	9	9,3
Doticaj s glazbom / Music education		
Ne / No	46	47,4
Da / Yes	51	52,6
Boravak u frankofonoj zemlji / Stayed in French-speaking country		
Ne / No	65	33,0
Da / Yes	32	67,0
	M	SD
Dob / Age	21,8	2,3
Dob početka učenja francuskoga jezika / Learning French (age of onset)	15,0	3,8
Godine učenja francuskoga jezika / Learning French (number of years)	6,4	4,0

2.3. Opis snimljenih studenata

Snimljeni studenti podijeljeni su prema karakteristikama (Tablica 2.) pomoću kojih smo htjeli ispitati imaju li utjecaja na kvalitetu izgovora: dob početka učenja, godine učenja, doticaj s glazbom, boravak na frankofonome području i samoprocjena izgovora.

Tablica 2. Karakteristike snimljenih studenata
Table 2. Characteristics of the recorded students

	N	%
Dob početka učenja francuskoga jezika / Learning French (age of onset)		
< 10	6	37,5
10–15	6	37,5
15+	4	25,0
Godine učenja francuskoga jezika / Learning French (number of years)		
< 10	10	62,5
10+	6	37,5
Samoprocjena izgovora (1–5) / Self-evaluation of French pronunciation (1–5)		
3	8	50,0
4	7	43,8
5	1	6,3
Doticaj s glazbom / Music education		
Ne / No	10	62,5
Da / Yes	6	37,5
Boravak u frankofonoj zemlji / Stayed in French-speaking country		
Ne / No	9	56,3
Da / Yes	7	43,8
Artikulacijsko težište i napetost / Articulation center of gravity and tension		
Ne / No	6	37,5
Da / Yes	10	62,5
Vokali i konsonanti / Vowels and consonants		
Ne / No	4	25,0
Da / Yes	12	75,0
Ritam i intonacija / Rhythm and intonation		
Ne / No	7	43,8
Da / Yes	9	56,3

Stručne procjeniteljice snimki bile su četiri izvorne kroatofone profesorice francuskoga jezika, među kojima i voditeljica istraživanja. Njihov je zadatak bio detaljno analizirati svaku snimku s obzirom na uočene pogreške kako bi se mogao ispitati utjecaj tipa pogreške na prosječnu ocjenu. Analiza je pokazala najveću zastupljenost pogrešaka temeljenih na vokalima i konsonantima (75 % snimki), no i preostali su tipovi pogrešaka razmjerno često prisutni: artikulacijsko težište i napetost (62,5 % snimki) i ritam i intonacija (56,3 % snimki). Detaljnija analiza prema pogreškama neće biti prikazana u tekstu jer se istraživanjem htjela ispitati globalna percepcija stranoga naglaska.

2.4. Statistička obrada podataka

Razina statističke značajnosti određena je na 5 % ($p < 0,05$) te su u svim analizama primjenjivani dvosmjerni (engl. *two-tailed*) statistički testovi. Kao mjere centralne tendencije i raspršenja korištene su aritmetička sredina i standardna devijacija. Za analizu razlika prosjeka između dviju grupa korišten je t-test za nezavisne uzorke. Razlike prosjeka unutar iste grupe testirane su t-testom za zavisne uzorke. U slučaju statistički značajnih rezultata korišten je Cohenov d kao standardizirana mjera veličine učinka. Povezanost dviju kvantitativnih varijabli analizirana je Pearsonovim koeficijentom korelacije. Sve analize provedene su pomoću statističkoga paketa JASP v0.14.1 (JASP Team, 2019).

3. REZULTATI I DISKUSIJA

U ovome poglavlju predstaviti ćemo rezultate istraživanja i pokušati ih protumačiti s obzirom na pitanja koja su potaknula ovo istraživanje. Učestalost pojedinih ocjena na temelju svih procjena prikazana je u Tablici 3., prosječne ocjene triju skupina procjenitelja izgovora (studenata, profesora i izvornih govornika) u Tablici 4. te prosječna ocjena za svaku snimku u Tablici 5. U Tablici 6. sažeto se prikazuju testiranja sa statistički značajnim rezultatima s obzirom na pojedine karakteristike snimljenih studenata i karakteristike procjenitelja. Razlike u prosječnim ocjenama s obzirom na tipove pogrešaka prikazane su u Tablici 7., a u Tablici 8. prikazana je povezanost između ocjene i odgovora o neprihvatljivosti naglaska.

Tablica 3. Učestalost pojedinih ocjena izgovora**Table 3.** Frequency of the pronunciation scores

	Frekvencije ocjena / Frequency of scores	%
1	92	4,8
2	377	19,6
3	655	34,1
4	531	27,7
5	265	13,8

Uzevši u obzir sve pojedinačne ocjene (N = 1 920), najčešća ocjena kojom su ocijenjeni snimljeni studenti je dobar (34,1 %). Tom je ocjenom ocijenjeno devet od 16 studenata. Sljedeća najčešća ocjena je vrlo dobar, a najmanje je birana najlošija ocjena. Rezultati pokazuju postojanje značajnoga prostora za napredak većega dijela snimljenih studenata prve godine diplomskoga studija francuskoga jezika i književnosti.

Tablica 4. Prosječna ocjena izgovora**Table 4.** Average pronunciation score

	M	SD	95 % CI
Svi / Full sample	3,3	1,1	[3,1–3,5]
Studenti / Students	3,3	1,1	[3,1–3,5]
Profesori / Teachers	3,1	1,1	[2,4–3,8]
Izvorni govornici / Native speakers	3,4	0,9	[2,7–4,1]

Napomena: 95 % CI = 95-postotni interval pouzdanosti

Note: 95% CI = 95% confidence interval

Tablica 4. prikazuje prosječne ocjene na cijelome uzorku te s obzirom na tip procjenitelja. Sukladno 95-postotnom intervalu pouzdanosti, procijenjena populacijska prosječna ocjena nalazi se u nešto širem intervalu u slučaju profesora i izvornih govornika, u usporedbi s poduzorkom studenata, što je posljedica manje veličine toga poduzorka, ali i očekivano istančanijoj percepciji nijansi stranoga naglaska. U usporedbi s profesorima (SD = 1,1), uočena je nešto veća suglasnost u procjenama kod izvornih govornika (SD = 0,9).

Tablica 5. Prosječne ocjene za svaku snimku (poredano prema "svi", od najvećega prosjeka)

Table 5. Average score for each recording (descending according to full sample scores)

Recording	Svi / Full sample		Studenti / Students		Profesori / Teachers		Izvorni govornici / Native speakers	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Snimka 6	4,6	0,6	4,6	0,6	4,8	0,6	5,0	0,0
Snimka 11	4,0	0,9	3,9	0,9	4,2	0,8	4,1	0,6
Snimka 10	3,9	0,9	3,8	0,9	4,2	0,8	4,4	0,5
Snimka 13	3,7	0,9	3,8	0,9	3,2	0,9	3,1	0,7
Snimka 5	3,5	1,0	3,5	1,0	2,9	0,6	3,9	0,6
Snimka 12	3,5	0,8	3,5	0,9	3,5	0,7	3,4	0,5
Snimka 1	3,2	1,0	3,4	1,0	3,0	0,9	2,2	0,6
Snimka 9	3,2	0,8	3,2	0,8	2,7	0,9	3,4	0,8
Snimka 7	3,2	0,9	3,1	0,9	3,5	0,7	3,3	0,5
Snimka 8	3,1	1,1	3,1	1,1	2,8	1,3	3,3	0,8
Snimka 15	3,0	0,9	3,1	1,0	2,7	0,9	2,8	0,6
Snimka 2	2,9	1,1	2,9	1,2	2,5	1,0	3,1	0,3
Snimka 4	2,8	0,9	2,8	0,9	2,3	0,6	3,4	0,5
Snimka 14	2,7	0,9	2,6	0,9	2,9	0,9	3,2	0,6
Snimka 3	2,6	1,0	2,5	1,0	2,8	0,8	3,0	0,5
Snimka 16	2,4	0,9	2,4	0,9	2,4	1,0	2,3	0,8

Prema procjeni svih sudionika, šest je snimki dobilo prosječnu ocjenu iznad prosjeka svih snimki ($M = 3,3$; $SD = 1,1$). Snimka 6 najbolje je ocijenjena, što je i očekivano jer je riječ o dvojezičnoj govornici koja je osnovno školovanje završila u Francuskoj. Svi izvorni govornici prepoznali su njezin izgovor bez stranoga naglaska dodijelivši joj jednoglasno ocjenu 5. Pomalo iznenađuje nešto niža prosječna ocjena izgovora izvorne govornice (4,8) koju su joj dodijelili profesori, dok bi još niža prosječna ocjena studenata (4,6) mogla ukazivati na potrebu intenzivnijega i dugotrajnijega izlaganja studenata govoru na francuskom.

Tablica 6. Razlike u prosječnim ocjenama s obzirom na kombinacije karakteristika snimljenih studenata i procjenitelja**Table 6.** Differences in average scores based on combinations of characteristics of speakers' and evaluators' characteristics

Karakteristike snimljenih studenata / Characteristics of the recorded students	Karakteristike procjenitelja / Characteristics of evaluators				
	Studenti / Students (N = 97)		Profesori / Teachers (N = 13)		<i>p</i> (<i>d</i>)
Dob početka učenja / Learning French (age of onset)	M	SD	M	SD	
< 10 (<i>k</i> = 6)	3,2	0,8	2,8	0,4	0,017 (0,6)
10–15 (<i>k</i> = 6)	3,4	0,6	3,2	0,5	0,361
15+ (<i>k</i> = 4)	3,0	0,7	3,0	0,7	0,777
Vokali i konsonanti / Vowels and consonants	Preddiplomski studij / Bachelor degree (N = 57)		Diplomski studij / Master degree (N = 40)		
Ne / No (<i>k</i> = 4)	3,7	0,8	4,0	0,5	0,043 (0,4)
Da / Yes (<i>k</i> = 12)	3,1	0,6	3,0	0,6	0,469
Samoprocjena izgovora (1–5) / Self-evaluation of French pronunciation (1–5)	< 10 godina učenja / < 10 years of learning (N = 84)		10+ godina učenja / 10+ years of learning (N = 13)		
3 (<i>k</i> = 8)	3,3	0,6	3,5	0,5	0,261
4 (<i>k</i> = 7)	3,0	0,8	3,6	0,5	0,017 (0,9)
5 (<i>k</i> = 1)	4,6	0,6	4,4	0,7	0,235
Boravak u frankofonoj zemlji / Stayed in French-speaking country					
Ne / No (<i>k</i> = 9)	2,8	0,7	3,0	0,6	0,366
Da / Yes (<i>k</i> = 7)	3,7	0,8	3,9	0,3	0,038 (0,3)
Artikulacijsko težište i napetost / Articulation center of gravity and tension					
Ne / No (<i>k</i> = 6)	3,5	0,7	3,8	0,4	0,030 (0,5)
Da / Yes (<i>k</i> = 10)	2,9	0,7	3,2	0,4	0,137

Napomena: *p* = p-vrijednost t-testa za nezavisne uzorke; *d* = Cohenov pokazatelj veličine učinka (razlike)

Note: *p* = p-value for independent sample t-test; *d* = Cohen's d effect size

Korištene snimke grupirane su prema sljedećim obilježjima snimljenih studenata: dob početka učenja, godine učenja francuskoga jezika, samoprocjena izgovora francuskoga jezika, doticaj s glazbom, boravak u frankofonoj zemlji, prisutnost pogreške temeljene na artikulacijskome težištu i napetosti, prisutnost pogreške

temeljene na vokalima i konsonantima te prisutnost pogreške temeljene na ritmu i intonaciji. Potom je analizirana razlika u prosječnoj procjeni za svaku grupiranu karakteristiku snimljenih studenata s obzirom na niz karakteristika procjenitelja: studenti/profesori, sveučilište, studijska razina, godine učenja francuskoga jezika, dob u trenutku početka učenja francuskoga jezika, doticaj s glazbom, boravak na frankofonom području od minimalno tjedan dana, samoprocjena izgovora francuskoga jezika i stajalište o važnosti autentičnoga izgovora. Rezultati testiranja prikazani su u Tablici 6. Zbog velikoga broja testiranja i ograničenoga prostora prikazane su samo statistički značajne kombinacije karakteristika snimljenih studenata i karakteristika procjenitelja.

Tablica 7. Razlike u prosječnim ocjenama s obzirom na tipove pogrešaka

Table 7. Average score differences between mispronunciation types

	Prosječne procjene (standardne devijacije) / Average scores (standard deviations)			
	Svi / Full sample	Studenti / Students	Profesori / Teachers	Izvorni govornici / Native speakers
Artikulacijsko težište i napetost / Articulation center of gravity and tension				
Ne / No ($k = 6$)	3,6 (0,7)	3,6 (0,7)	3,6 (0,5)	3,4 (0,5)
Da / Yes ($k = 10$)	3,0 (0,6)	3,0 (0,7)	2,7 (0,6)	2,1 (0,3)
p	< 0,001	< 0,001	< 0,001	0,081
d	0,9	0,9	1,6	–
Vokali i konsonanti / Vowels and consonants				
Ne / No ($k = 4$)	3,9 (0,7)	3,8 (0,7)	4,2 (0,5)	4,3 (0,5)
Da / Yes ($k = 12$)	3,1 (0,6)	3,1 (0,6)	2,8 (0,6)	3,2 (0,3)
p	< 0,001	< 0,001	< 0,001	< 0,001
d	1,3	1,2	1,5	3,5
Ritam i intonacija / Rhythm and intonation				
Ne / No ($k = 7$)	3,6 (0,7)	3,5 (0,7)	3,5 (0,5)	3,9 (0,6)
Da / Yes ($k = 9$)	3,1 (0,7)	3,1 (0,7)	2,8 (0,7)	3,0 (0,5)
p	< 0,001	< 0,001	< 0,001	< 0,001
d	0,8	0,7	1,1	1,6

Napomena: k = broj snimki; p = p-vrijednost t-testa za zavisne uzorke; d = Cohenov pokazatelj veličine učinka (razlike)

Note: k = number of recordings; p = p-value for dependent sample t-test; d = Cohen's d effect size

Utvrđena je statistički značajna razlika između studenata i profesora kod prosječne ocjene snimljenih studenata koji su počeli učiti francuski jezik prije navršene desete godine ($t_{(25,7)} = 2,9$; $p = 0,017$). Ocjene studenata ($M = 3,2$; $SD = 0,8$) u prosjeku su bile više od ocjena profesora ($M = 2,8$; $SD = 0,4$). Statistički značajna razlika bila je prisutna pri procjeni snimljenih studenata koji nisu imali pogrešku vokala i intonacije između studenata diplomskoga i preddiplomskoga studija ($t_{(94,9)} = -2,1$; $p = 0,043$). Studenti diplomskih studija ($M = 4,0$; $SD = 0,5$) iskazali su višu prosječnu ocjenu od studenata preddiplomskoga studija ($M = 3,7$; $SD = 0,8$). Značajne razlike utvrđene su između ocjena studenata s manje odnosno s više od deset godina učenja francuskoga jezika za sljedeće karakteristike snimljenih studenata: vrlo dobra samoprocjena izgovora ($t_{(95)} = -2,4$; $p = 0,017$), boravak u frankofonoj zemlji ($t_{(48,6)} = -2,1$; $p = 0,038$) te izostanak pogreške temeljene na artikulacijskome težištu i napetosti ($t_{(28,1)} = -2,3$; $p = 0,030$). Za sva su tri navedena parametra studenti koji su učili francuski jezik duže od deset godina iskazali višu prosječnu ocjenu snimki (redom: $M = 3,6$; $SD = 0,5$; $M = 3,9$; $SD = 0,3$; $M = 3,8$; $SD = 0,4$) od studenata s manje od deset godina učenja jezika (redom: $M = 3,0$; $SD = 0,8$; $M = 3,7$; $SD = 0,8$; $M = 3,5$; $SD = 0,7$). Između preostalih kombinacija karakteristika snimljenih studenata i procjenitelja nisu utvrđene statistički značajne razlike u ocjenama.

Tablica 8. Povezanosti prosječnoga broja neprihvatljivih odstupanja i prosječne ocjene

Table 8. Relationship between the average number of unacceptable pronunciation deviations and average pronunciation score

	Prosječan broj neprihvatljivih odstupanja / Average number of unacceptable pronunciation deviations	Prosječan postotak neprihvatljivih odstupanja / Average percentage of unacceptable pronunciation deviations	Povezanost prosječnoga broja neprihvatljivih odstupanja i prosječne ocjene / Relationship between the average number of unacceptable pronunciation deviations and average score
Svi / Full sample	3,1	19 %	$r = -0,28$ ($p = 0,002$)
Studenti / Students	3,1	19 %	$r = -0,26$ ($p = 0,011$)
Profesori / Teachers	3,8	24 %	$r = -0,31$ ($p = 0,298$)
Izvorni govornici / Native speakers	2,2	14 %	$r = -0,57$ ($p = 0,085$)

Analizirane su prosječne procjene s obzirom na (ne)prisutnost određene pogreške izgovora. U slučaju sve tri pogreške, te s obzirom na cijeli uzorak, samo studente ili samo profesore, utvrđene su statistički značajne razlike. Prosječne ocjene bile su niže ukoliko je bila prisutna pogreška izgovora. Potom je izračunata mjera veličine učinka (razlike) koja je iskazana Cohenovom d -vrijednošću. Na cijelome uzorku najveća razlika uočena je kod pogrešaka temeljenih na vokalima i konsonantima ($d = 1,3$). Ista je pogreška zaslužna za najveću razliku u prosječnim procjenama studenata ($d = 1,6$). U slučaju prosječnih ocjena profesora, pogreške temeljene na artikulacijskome težištu i napetosti bile su najviše penalizirane, odnosno prisutnost tih pogrešaka je rezultirala najvećom razlikom u prosječnoj ocjeni ($d = 1,6$). Najveća veličina razlike na poduzorku izvornih govornika uočena je u slučajevima prisutnosti pogreške vokala i konsonanata ($d = 3,5$).

Za svakoga je procjenitelja izračunat prosječan broj neprihvatljivih odstupanja kod 16 snimljenih studenata. Potom je pomoću Pearsonovoga koeficijenta korelacije analizirana povezanost između prosječnoga broja neprihvatljivih odstupanja i prosječne ocjene. Na cijelome uzorku utvrđena je statistički značajna slaba negativna povezanost ($r = -0,28$; $p = 0,002$) između ciljnih varijabli. Što je veći prosječan broj neprihvatljivih odstupanja, to je manja prosječna ocjena izgovora. Povezanost istoga predznaka i jačine utvrđena je i na poduzorku studenata ($r = -0,26$; $p = 0,011$). Povezanosti istoga predznaka bile su nešto veće kod profesora i izvornih govornika, ali nisu dosegle statističku značajnost, izgledno zbog malih veličina poduzoraka. Imajući u vidu slabu negativnu povezanost između prosječnoga broja neprihvatljivih odstupanja i prosječne ocjene te usporedbom prosječnoga postotka neprihvatljivih odstupanja od 19 % s rezultatima prikazanim u Tablici 3., prema kojoj 58,5 % studenata ima ocjene manje od 4 i 5, za koje smatramo da je potrebna fonetska korekcija, možemo zaključiti da procjenitelji u prosjeku imaju razmjerno visoku toleranciju prema odstupanjima u izgovoru neovisno o ocjeni, a taj nerazmjer mogao bi upućivati na nejasan status izgovora u poučavanju stranih jezika.

3.1. Ograničenja istraživanja

Iako su iz provedenoga istraživanja proizašli neki zanimljivi podatci, potrebno je spomenuti i nekoliko njegovih ograničenja: veličina uzorka, pristranost procjenitelja i neodgovorena pitanja. Povećanjem uzorka snimljenih studenata, ali i svih skupina procjenitelja (studenata i profesora francuskoga jezika i književnosti te izvornih govornika francuskoga jezika), povećala bi se statistička snaga i mogućnost uopćavanja

nalaza. Pristranost sve tri skupine procjenitelja ogleđa se u njihovoj većoj ili manjoj povezanosti s hrvatskim i/ili francuskim jezikom. S obzirom na iznimnu složenost ispitivanja globalne percepcije naglasaka u stranome jeziku u ovom istraživanju nisu ispitane sve vrste mogućih utjecaja na izgovor i njegovu percepciju, poput utjecaja drugih stranih jezika, utjecaja vrste motivacije ili utjecaja lokalnoga idioma ispitanika.

4. ZAKLJUČAK

Bez obzira na nedovoljno istaknuto mjesto izgovora u nastavi stranoga jezika, pitanja o izgovoru ne prestaju zaokupljati stručnjake različitih disciplina, učenike, studente i profesore stranih jezika. Nakon što smo definirali strani naglasak, osvrnuli smo se na pitanje izgovorne norme i na stavove o prihvatljivosti stranoga naglasaka te izdvojili najčešće pogreške kroatofonih govornika u izgovoru francuskoga jezika koje su uglavnom rezultat razlika između hrvatskoga i francuskoga fonetsko-fonološkoga sustava. Prosječne dobivene ocjene izgovora 16 studenata francuskoga jezika i književnosti ukazuju na potrebu za intenzivnijim radom na poboljšavanju izgovora tijekom cijeloga studija. Širi interval prosječne ocjene profesora i izvornih govornika u odnosu na studente ukazuje na manju veličinu tih poduzoraka, ali i istančaniju percepciju nijansi stranoga naglasaka. Distinktivne pogreške u izgovoru vokala i konsonanata ponajviše su utjecale na prosječnu dobivenu ocjenu svih procjenitelja, no poduzorak profesora pokazao se osjetljivijim za pogreške u artikulacijskome težištu i napetosti.

Istraživanje o (ne)prihvatljivosti stranoga naglasaka ponudilo je odgovore na neka pitanja koja su prethodila pokretanju istraživanja, ali je i ukazalo na nove pravce prema kojima bi ga bilo vrijedno usmjeriti. Spomenimo u tom kontekstu povećanje broja ispitanika te uključivanje novih skupina procjenitelja izgovora, npr. nestručnih izvornih govornika, srednjoškolskih učenika koji uče francuski kao strani jezik pa čak i ispitanika koji nisu učili francuski jezik.

REFERENCIJE

- Birdsong, D.** (2003). Authenticité de prononciation en français L2 chez des apprenants tardifs anglophones: Analyses segmentales et globales. *Acquisition et Interaction en Langue Étrangère*, 18, 17–36. Dostupno na <http://journals.openedition.org/aile/1150>
- Delattre, P.** (1966). *Studies in French and Comparative Phonetics*. The Hague: Mouton & Co.

- Deprez, C.** (2008). Remarques socio-didactiques sur l'accent en français langue étrangère. U *Actes du colloque international "Année européenne du dialogue interculturel: communiquer avec les langues-cultures"* (str. 151–161). Université Aristote de Thessalonique. Dostupno na <https://www.frl.auth.gr/sites/congres/Interventions/FR/deppez.pdf>
- Desnica-Žerjavić, N.** (1996). *Phonétique française*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Desnica-Žerjavić, N.** (2000). Procjena stupnja izraženosti stranog akcenta. *Govor*, 17(1), 1–14.
- Desnica-Žerjavić, N.** (2006). *Strani akcent*. Zagreb: FF Press.
- Detey, S., Durand, J., Laks, B. i Lyche, C.** (2010). *Les variétés du français parlé dans l'espace francophone. Ressources pour l'enseignement*. Paris: Ophrys.
- Detey, S., Eychenne, J., Kawaguchi, Y. i Racine, I.** (2016a). *La prononciation du français dans le monde. Du natif à l'apprenant*. Paris: CLE International.
- Detey, S., Fontan, L. i Pellegrini, T.** (2016b). Traitement de la prononciation en langue étrangère: approches didactiques, méthodes automatiques et enjeux pour l'apprentissage. *Traitement Automatique des Langues*, 57(3), 15–39.
- JASP Team. (2019). *JASP* (verzija 0.14.1) [računalni program]. Dostupno na <https://jasp-stats.org/> [posljednji pristup 25. veljače 2021.].
- Kalogjera, D.** (2003). Prihvaćeni izgovor vs. Received Pronunciation. *Govor*, 20(1–2), 181–190.
- Leiner, D. J.** (2019). *SoSci Survey* (verzija 3.1.06) [računalni program]. Dostupno na <https://www.socisurvey.de> [posljednji pristup 25. veljače 2021.].
- Matešić, M.** (2018). *Pravogovor i pravopis. Izazovi suvremene hrvatske standardologije*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Mićanović, K.** (2008). *Hrvatski s naglaskom*. Zagreb: Disput.
- Morin, Y.-C.** (2000). Le français de référence et les normes de prononciation. *Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain*, 26(1), 91–135.
- Orešković Dvorski, L. i Pavelin Lešić, B.** (2015a). L'intégration des procédés verbo-tonaux dans l'enseignement du français à l'Université de Zagreb. U P. López García, M. Calvo Medina i T. Fernández Turrado (ur.), *II Simposio Internacional – "Verbotal y Escuela"* (str. 183–196). Zaragoza: Stylo Digital.
- Orešković Dvorski, L. i Pavelin Lešić, B.** (2015b). French pronunciation difficulties of Croatian-speaking students in relation to English as a foreign language. U K. Cergol Kovačević i S. Lucija Udier (ur.), *Multidisciplinary Approaches to*
-

Multilingualism. Proceedings from the CALS conference (str. 75–89). Frankfurt am Main: Peter Lang.

Varošanec-Škarić, G. i Škavić, Đ. (2001). Neutralizacija kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga naglaska u suvremenom hrvatskom prihvaćenom izgovoru. *Govor*, 18(2), 87–104.

Vijeće Europe. (2018). *Cadre européen commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer. Volume complémentaire avec de nouveaux descripteurs*. Dostupno na <https://rm.coe.int/cecr-volume-complementaire-avec-de-nouveaux-descripteurs/16807875d5>

Vuletić, B. (1977). Estetska komponenta izgovora. *Strani jezici*, 6(1–2), 28–33.

Lidija Orešković Dvorski*lodvorsk@ffzg.hr*Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
Croatia**(Un)acceptability of foreign accent**

Foreign accent, the inability to master the elements of a foreign language phonetics and phonology, is a rather common subject when it comes to foreign language learning. The interference, resulting from the differences between the mother tongue and a foreign language, may have a negative effect on the foreign language learner's social status. Attitudes towards foreign accent and the method of its correction have changed throughout the history following the approaches and trends in foreign language teaching, such as the shift in terminology (*error vs deviation from the norm, native speaker vs authentic pronunciation*). The aim of this paper was to present the research of foreign accent perception in French, as well as the attitudes regarding the importance of its correction. The study included the assessment of foreign accent among 16 first year Croatian-speaking students enrolled in French language and literature Master program. The evaluators were 97 French language and literature students, 13 teachers and 10 French native speakers. Individual analysis of the speakers revealed the most frequent errors and their relation to the pronunciation scores, as well as the impact of the years of French language learning, self-evaluation of their pronunciation or duration stay in French-speaking countries. The most frequent pronunciation scores (Table 3) on a five-point scale were 3 (34.1%) and 4 (27.7%). The overall pronunciation score, presented in Table 4, falls within [3.1–3.5] 95% confidence interval. Table 6 presents statistically significant differences in average scores based on the combinations of characteristics of the speakers and evaluators, indicating higher average scores among student evaluators ($M = 3.2$; $SD = 0.8$), when compared to teachers' average scores ($M = 2.8$; $SD = 0.4$) for the speakers that started learning French before the age of 10. As for the mispronunciation types' impact on the average score, statistically significant differences were found for mispronunciation of vowels and consonants, as shown in Table 7. Average score of the unacceptable pronunciation deviations (19%), when compared to 58.5% of students with lower average scores (3, 2 and 1), might suggest that evaluators are rather tolerant regarding pronunciation deviations, which might reflect the status of pronunciation in foreign language learning.

Keywords: foreign accent, pronunciation assessment, foreign accent (un)acceptability, Croatian, French as FL

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 17. 11. 2020.

Prihvaćen za tisak 6. 7. 2021.

<https://doi.org/10.22210/govor.2021.38.02>

Nina Spicijarić Paškvan

nspicijaric@hazu.hr

Institute for Historical and Social Sciences of the
Croatian Academy of Sciences and Arts in Rijeka
Croatia

Vitality of the Krk Venetian (Veian) dialect

Summary

Throughout history, the town of Krk was the only Romance enclave on the namesake island, first as a town where the Dalmatic (Vegliot) dialect was spoken, and then a town where the Krk Venetian dialect (Veian) was used. Today only a small number of (mostly elderly) people in the town of Krk still speak the Venetian dialect (Veian), while others use a kind of a Chakavian koiné that manifests general Chakavian features of the island of Krk. This paper aims to evaluate the vitality of this dialect according to nine UNESCO evaluative factors of language endangerment via a sociolinguistic questionnaire. The results show that once a prestigious dialect and symbol of urbanity of the town of Krk, this dialect is nowadays a communication code of mostly elderly, bilingual Krk residents. The dialect appears to still be part of their identity and tradition, although its status decreases from generation to generation. The participants in our study are aware that their dialect is disappearing but, with few exceptions, they generally do not insist on its preservation. This research aimed to show the vitality of the Krk Venetian dialect (Veian) in the 21st century.

Keywords: Krk Venetian dialect (Veian), UNESCO Programme, language death, language maintenance

1. INTRODUCTION

The town of Krk is the only place on the island with over 2000 years of uninterrupted urban status, which is why it has always had a particular place in the culture of the island (see Bolonić & Žic Rokov, 2002; Bonifačić, 2004/2005; Matijević & Đurđević, 2009; Suić, 2003). When the Slavs colonized the island of Krk in the late 6th and early 7th century, the Roman population retreated within the walls of the town of Krk, where subsequently the Vegliot Dalmatic language gradually developed (about Vegliot/Dalmatic, cf. Bartoli, 1906/2000; Muljačić, 2000; Spicijarić Paškvan, 2014; Vuletić, 2015). This marked the beginning of the period of cultural, social and linguistic Romance-Croatian dualism, which is manifested in the development of literature in Croatian (in Glagolitic and Latin scripts) and Latin languages (Raukar, 1997). With the strengthening of Venice as a naval and trading power, the Venetian language spread along the eastern Adriatic coast as early as in the 10th century. The bilingual population in the areas with which Venice had business connections also spoke this language (Cortelazzo, 2000). Although spoken only by minorities and concentrated in urban centres (Trieste, various Istrian towns, Rijeka, Mali Lošinj, Krk, Zadar, etc.), where it actually prevailed over the local Dalmatic or Slavic languages, the Venetian language had a great influence on the speech of the people who came in contact with it (see Bidwell, 1967). It is assumed that in the 16th century, the language of the family along the Eastern Adriatic coast (including the island of Krk) was Slavic (women mostly spoke only Slavic), and Venetian, being the language of trade and administration, was used mainly by men and the nobility (Metzeltin, 1988). However, in the town of Krk, Venetian (about the dialect name in question, see § 4) was also the communication code of the family and was used in everyday communication (for the linguistic situation in the town of Krk, see Ljubić, 1877).

The 19th century saw the awakening of national consciousness throughout Europe, including the Risorgimento in Italy and the National Revival in Croatia. In the town of Krk, the term Italians started to denote the population that spoke the Venetian dialect of Krk. Namely, between 1880 and 1910 the descriptions of the residents of the town of Krk and their affiliation to an ethnic group were based on an indirect method of determining ethnicity according to their mother tongue or spoken language (Božić, 2014). The first half of the 20th century was marked by two world wars, the political events in Europe and Croatia resulting in a marked polarization of the Krk population (Italians and Croats) (Božić, 2014).

Numerous changes in political structures and various political and social upheavals led to migrations. While, on the one hand, a significant number of speakers who used the Venetian dialect left the town, an also significant number of people who did not speak it came to live in Krk. By analysing the answers obtained by means of a sociolinguistic questionnaire, our goal was also to determine the vitality of this dialect according to nine UNESCO factors for assessing language endangerment.¹

2. THEORY OF LANGUAGE DEATH

It is estimated that between 4,500 and 6,000 languages are currently spoken in the world, with one language dying out every two weeks (Matasović, 2011: 17). There are three groups of causes of language extinction: physical, economic/social and political (Hagège, 2000/2005), some of these leading to a sudden disappearance of a language. Other causes affect gradual extinction of a language and very often the voluntary language abandonment under the pressure of a more prestigious language, and the cessation of the language transmission to own descendants. In this regard, it is important to point out two phenomena, in terms of language maintenance and language shift. Language maintenance refers to a situation in which speaker(s) continue to use their language in most domains within their bilingual/multilingual community, while language shift is the gradual abandonment of the less dominant language in the community. The death of a language occurs when the entire community stops using it (Grenoble, 2011; Pauwels, 2004).

Throughout history, there have been four capital waves that have led to the extinction of languages (cf. Matasović, 2011). The last wave is related to the emergence of nations, nation-states and standard languages, and its indirect consequences are still being felt today. In other words, due to the idea of national unity, in the 19th and 20th centuries the importance of the standard language was constantly emphasized at the expense of dialects. As a result, due to a "higher" goal, speakers of a language often resorted to another code, i.e., the national language (depending on their language competence), and passed on such habits to their descendants, which resulted in a gradual reduction in the number of dialect speakers. A language disappears/dies when no one speaks it anymore, which means that when

¹ Cf. UNESCO's document for easier understanding of the text and analysis: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/Language_vitality_and_endangerment_EN.pdf

only one speaker of a language remains, that language as a tool of communication is, in fact, dead and the last speaker is a kind of archive of that language (Crystal, 2000).

The question that arises is why even try to do something with endangered languages. In this regard, Crystal (2000) makes five arguments. According to him, we need to take care of languages because: 1. we need diversity; 2. languages express identity; 3. languages are repositories of history; 4. languages contribute to the sum of human knowledge, and 5. languages are interesting in themselves.

In this paper, we explore the Venetian dialect of the town of Krk (Veian), which is a variant of the colonial Venetian dialects/Venetian *de là da mar* (cf. Baglioni, 2019; Cortelazzo, 2000). The term colonial Venetian was chosen (by Bidwell, 1967) due to the fact that it was not an autochthonous language originating from Latin but it was imported from Venice, overpowering Slavic or Dalmatic autochthonous languages. The second term Venetian *de là da mar* is in use because denotes the language of the city of Venice which, at the time of the Venetian Republic, spread through maritime routes to eastern Adriatic coast as well, i.e. on the other side of the sea (Folena, 1968–1970). However, within this group of dialects, the Krk dialect stands out by its characteristics due to the geographical, cultural, historical and linguistic situation of the island of Krk, which is why it is considered separately when assessing the degree of endangerment. Thus, the starting point of this paper are Crystal's 2nd and 3rd arguments for the preservation of language, namely, the fact that the Krk Venetian (Veian) dialect represents its speakers' identity,² and is the dialect in which the history of the town of Krk is recorded.³ In other words, its disappearance would erase a part of the history and culture of the inhabitants of the town of Krk. That already happened at the end of the 19th century when part of the history and culture of the town of Krk disappeared with the death of Antonio Udina Burbur, the last speaker of Vegliot.

3. RESEARCH METHODOLOGY

This research was conducted using a pre-prepared sociolinguistic questionnaire, the answers to which were analysed according to nine UNESCO factors for assessing the degree of language endangerment. The questionnaire consists of closed-ended and

² "A language is the emblem of its speakers" (Dixon, 1997, as cited in Crystal, 2000: 39, 40), "Language ... is not only an element of culture itself; it is the basis for all cultural activities" (Bloch & Trager, 1942, as cited in Crystal, 2000: 39, 40).

³ "Language is the archives of history" (Emerson, 1844, as cited in Crystal, 2000: 40–43), "When you lose your language, ... you exclude yourself from your past" (van Hoorde, 1998, as cited in Crystal, 2000: 40–43).

open-ended questions and was completed through direct interviews with the Krk Venetian (Veian) speakers and by their filling it in without the presence of the examiner (at the request of the participants).⁴

Field research did not differentiate between sociolinguistic variables of gender or social status because Krk's Venetian dialect has a small number of, mostly elderly, speakers. Therefore, given the very small number of potential participants, this research collected and processed a total of 20 questionnaires. Most participants were born in the 1930s and 1940s (14; $p = 0.7$), five participants were born in the 1950s ($p = 0.25$), and only one participant is less than 50 years old ($p = 0.05$), but he no longer uses the Krk Venetian dialect (since the death of his grandparents he has no longer communicated in the Veian dialect). Since this is an extremely small sample (< 50) of participants, the proportions with the obligatory indication of absolute numbers will be used in this paper to express the frequency of the answers obtained (for statistical methods, see Petz, Kolesarić, & Ivanec, 2012).

4. ANALYSIS

The first question asked in the questionnaire, not included in the central analysis, was how the participants call their dialect, both in the dialect itself and in the Croatian language. It should be noted that the term Croatian language in this paper implies a kind of a Chakavian koiné that manifests general Chakavian features of the island of Krk. We recorded a few answers: *parlar vezzan*; *parlemo in vesan*, *alla vezzana*, *a la vesana*, *in dialeto*; *vejanski*; *domaći talijanski*; *krčki*; *venecijana*. Actually, the Chakavian speakers on the island of Krk call the town of Krk *Veja*, hence the adjective hr. *vejanski* (in Venetian dialect *vesan*), which refers to both the locality and its residents (Vea, Veia > *Veja* > *vejanski* (*vesan*), analogous to Fiume > *fijumanski* (*fuman*)). The English variant used in this paper will be the Veian dialect (analogous to the Fiuman dialect).

In 2003 UNESCO (i.e. UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages) prepared a document with the Program for the Preservation of Endangered Languages, which contains nine essential factors that can be used to determine the status of vitality, i.e. endangerment of a particular language.⁵ It is emphasized that these factors should be considered as a unity, and not separately. The first three factors are related to the number of speakers of the language and its

⁴ Special thanks to Ana Marija Fabijanić and Marija Frleta for their great help during the field research.

⁵ The term vitality in this paper differs from the term inaugurated by Giles, Bourhis, and Taylor (1977).

distribution through generations and population (1. intergenerational language transmission; 2. absolute number of speakers; 3. proportion of speakers within the total population). Factors 4 to 6 determine how and where the language is used via observations of language domains (4. trends in existing language domains; 5. response to new domains and media; 6. materials for language education and literacy). These first six factors are defined in the document as major evaluative factors of language vitality. The next two factors (7 and 8) determine language attitudes and policies (7. governmental and institutional language attitudes and policies (including official status and use), and 8. community members' attitudes toward their own language), while factor 9 determines the urgency for documentation (amount and quality of documentation). The UNESCO document proposes a grading system from 0 to 5 for each factor – the higher the degree, the better is the language position within a single factor. The Veian dialect will be valued in the same way.

4.1. Intergenerational language transmission

"The most commonly used factor in evaluating the vitality of a language is whether or not it is being transmitted from one generation to the next" (Fishman, 1991, as cited in UNESCO, 2003: 7), i.e. "Without intergenerational mother tongue transmission (or the transmission of a written or spoken second language, if that should be the societal goal) no language maintenance is possible. That which is not transmitted cannot be maintained." (Fishman, 1991: 113).

It is with this factor, as the most relevant one for assessing the vitality of a language, that the UNESCO document begins, listing in this regard six different degrees of vulnerability (on a scale between (5) *safe language*, spoken by all generations including children, and (0) *extinct language*, without speakers).

In order to place the Veian dialect on this scale, the participants in the research were asked in which dialect they used to speak to their parents, grandparents, siblings and their own children. Thirteen of them ($p = 0.65$) claim to speak Veian dialect with their grandparents, ten of them claim to speak it with their mother ($p = 0.5$) and 11 with their father ($p = 0.55$). Today they mostly claim to use Croatian and a combination of Veian and Croatian.

As regards communication with siblings, only seven participants ($p = 0.35$) claim to use Veian, while in their conversations with children it is the Croatian language predominates (12 of them claim to speak Croatian with children, $p = 0.6$), which is only in some cases used in parallel with Veian.

They were also asked whether their children understood Veian, to which 14 participants ($p = 0.7$) answered positively, but when asked whether their children were using it, only four of them answered positively ($p = 0.2$). Participants who claim that their children use Veian are older adults.

From the answers obtained, it follows that Veian belongs to the *severely endangered languages* (2) since it is evident that it is spoken only by grandparents and older generations without transmission to younger generations. As stated above, the participants were mostly born in the 1930s and 1940s (a total of 14 participants).

4.2. Estimation of the absolute number of speakers and their proportion within the total population

The following two factors are closely related to the first because they consider the number of speakers of the observed language, namely the total number of speakers and their proportion within the total population.

Although it is difficult to determine the absolute number of speakers of a particular language, it is clear that a community with a small number of speakers is at greater risk. Endangered languages are mainly the languages of a multilingual community in which the less dominant language is gradually abandoned through the shift to a dominant one (Grinevald & Bert, 2011).

In addition to the total number of speakers of a non-dominant language, their proportion within the total population is also an important factor. Concerning this factor, UNESCO proposes a 6-point threat scale on which (5) is a *safe language*, which everyone speaks, and (0) is an *extinct language*, i.e. without a speaker.

The decrease in the number of the Veian speakers can be seen in the participants' opinions on the number of its speakers, respectively, in the first half of the 20th century and today. In 1910, the town of Krk had 1,778 inhabitants (Božić, 2014). Thirteen participants ($p = 0.65$) who answered the question agree that at the first half of the 20th century, 70–100% the town of Krk residents spoke the Veian dialect. When asked how many speakers of the Veian dialect there are today, half of the participants gave an estimate of 20 to 60 speakers. Five of them ($p = 0.25$) did not answer the question at all, while another five ($p = 0.25$) gave an estimate of 100 to 200, stating that they also included people who only understand Veian (therefore, do not actually speak it). Here has to be pointed out that a certain number of Veian speakers live in Italy, the United States etc., but they are not taken into account here. For more accurate results, further analysis is required.

Furthermore, the analysis of the following series of answers proved a gradual shift to a more dominant language. The questions in this section were: What is your mother tongue? and Which language are you most attached to, i.e., What is your favourite language?

Half of the participants consider Veian as their mother tongue ($p = 0.5$), while nine of them consider Croatian to be their mother tongue ($p = 0.45$). One participant did not answer the question. It is interesting to note that only four participants ($p = 0.2$) stated that they are most attached to the Veian dialect, while 12 of them ($p = 0.6$) consider Croatian to be "their" language. One participant stated English as the most favourite language, while three did not answer the question. Even though a large number of participants used mostly the Veian dialect in communication in the past (often without speaking Croatian), today they generally do not consider it as "their" and "favourite" language. The proportion of these answers shows the low level of Veian use; indeed, its speakers use it so rarely that they do not consider the Veian dialect to be "their" tongue. According to the 2011 census, the town of Krk has 6,281 inhabitants (Croatian Bureau of Statistics, 2011). However, if we take the stated estimates of the number of Veian speakers (20 to 60) and those who only understand the language (100 to 200), it is evident that the Veian dialect is classified as a *severely endangered language* (2).

4.3. Domains of language use

In order to examine the vitality of a single language, it is necessary to consider the domains of its use. The more stable and vital the language, the more domains of use it covers. The following three factors are related to the domains of use of the target language. The first factor refers to existing language domains, the second to the use of language in new domains and the media, while the third is related to the domain of education.

4.3.1. Trends in existing language domains

In a bilingual/multilingual community, it is significant to observe the domains of language use that are closely related to language maintenance and language shift (Fishman, 1966; Pauwels, 2004). It is precisely the range of domains and situations in which a particular language is (not) used that is directly related to the transmission and vitality of the language. Fishman's question (1965) "who speaks what language

to whom and when?" is closely related to domains, so it is necessary to answer it when assessing the vitality of the language in question.

According to the use of languages in certain domains, UNESCO distinguishes 0 to 5 degrees of endangerment, with (5) referring to the language used in all domains and for all functions (as the language of interaction, identity, thinking, creativity, entertainment etc.), and (0) representing the language that is not used in any domain and for any function.

In order to assess the degree of vulnerability of the Veian dialect concerning domains, the participants were asked questions about the language use in the 20th century and today.

A group of answers about the use of dialect in communication within the family circle, i.e. with parents, descendants and siblings was already observed in section 4.1. Besides, questions were asked about the language of communication with friends and neighbours today. From the answers obtained, it can be concluded that the degree of use of Veian decreases in conversations with siblings, friends and neighbours, where it is mostly a combination of language codes. Moreover, the Veian is the least represented in conversations with children, which means that there is a kind of a deadlock, i.e., a point where the traditional Krk dialect ceases to be transmitted to descendants.

One of the reasons which explains the lack of communication in Veian dialect in the immediate family circle is marriage in which only one member is a speaker of Veian. In that regard the participants in the research were asked whether their spouse was originally from Krk and was a Veian speaker. The answers showed that 19 participants ($p = 0.95$) live in a mixed marriage in which only one member is a speaker of Veian. One participant didn't answer the question. Thus, it can be concluded that this dialect is no longer used in the family domain.

The analysis of the questionnaire showed that the domains of Veian use were reduced to a minimum, i.e., today this dialect is used when communicating with "old" Krk inhabitants (living in Krk or those coming from Italy). The youngest participant (born in 1974) stated that since the death of his grandparents, he has no longer communicated in the Veian dialect.

Most participants date a more active communication in Veian before the 1960s, i.e., the 1970s. On the one hand, this is probably related to the negative perception of Veian dialect (associated with "Italianity" which didn't have positive connotations)

after the Second World War and on the other, to the establishment of ferry lines with the mainland (Črišnjeva – Voz in 1964), which resulted in more frequent migrations between Krk and the mainland. In addition to the above, school and media also contributed to the gradual reduction of communication in Veian.

Apart from interpersonal communication, language is also used in human "internal conversations", which means that this is also one of the domains of its use. Participants were asked in which language they count, think, swear, dream and pray. This group of questions aimed to get a picture of the extent to which the Veian dialect is a natural language at the unconscious level of the speaker's world. Only five of them claim to count in Veian ($p = 0.25$), one participant claims to swear in it ($p = 0.05$), two of them claim to dream ($p = 0.1$), and the same number claims to think ($p = 0.1$) and pray in it ($p = 0.1$).

According to the above, it can be assumed that Veian belongs to the languages with a highly limited number of domains (1) because it is used in very restricted domains at special occasions, usually by very few individuals in a community. Older speakers use it in their mutual communication and in their own "internal conversations", whilst younger people may understand the dialect, but they do not speak it.

4.3.2. Response to new domains and media

With the emergence of new technologies and media, new domains of language use are opening up. The use of newer media such as radio, television and the internet can contribute to improving the vitality of a particular language. If, on the other hand, a language does not expand into new domains, there is a decrease in the relative number of its domains (even in the case when the absolute number of domains remains steady) (Grenoble & Whaley, 2006: 9).

The Veian dialect belongs to the latter group, i.e. among inactive languages (0). However, in order to evaluate the openness of its speakers towards new media, they were hypothetically asked if they would like to listen/watch the news or some shows in Veian. Fourteen participants answered this question ($p = 0.7$). Nine of them ($p = 0.64$) answered affirmatively, explaining their answer by the sort of return to their childhood/youth and the desire not to forget the dialect.

4.3.3. Materials for language education and literacy

Grenoble and Whaley (2006) associate the existence of a national or regional program for learning an endangered language with an increase in its vitality. Otherwise, that language gradually disappears as a less important communication code. It is also important to note that it is easier to maintain the language in which literacy is developed. UNESCO provides six levels related to the availability of written material in a particular language, with (5) languages in which orthography is established (there is a tradition of literacy: grammars, dictionaries, texts, literature, media; the language is used in administration and education), while (0) includes society and language for which orthography is not known.

The Veian dialect is not present in either the administration or the schools, but is rather limited to a narrow circle of elderly bilingual people who use it in communication with each other. Only two participants ($p = 0.1$) stated that they use Veian in their messages, records and personal notes. Eight participants answered that they were able to read Veian ($p = 0.4$), and the two of them answered that they could write ($p = 0.1$) in it. Moreover, the majority of the participants in this questionnaire do not know whether there exist texts written in this dialect, but some believe that certain private works and letters are in possession of some Krk inhabitants.⁶ Besides, Fiorentin (1993) brings some poems, rhymes, jokes and anecdotes recorded in the Veian dialect.

Thus, according to the UNESCO table, the language of the first degree (1) is observed, i.e. practical orthography is known to the community (mainly the orthography of the Italian language and Venetian dialects is used). Some written material possibly exists in private notes, letters and works, but only a small part of it has been published.

4.4. Language attitudes and policies

One of the important factors for assessing the vitality of an individual language and the perspective for its preservation are the people's attitudes towards that language. According to Grenoble and Whaley (2006: 11), these attitudes exist on several levels: national and governmental, within the majority population and within the local community itself.

⁶ This was also confirmed in the course of field research during which I got access to some poems and stories from a private collection, recorded in that dialect.

4.4.1. Governmental and institutional language attitudes and policies

The attitude of the dominant language culture and the ruling politics has a great influence on language maintenance, or a shift to the dominant language. On the one hand, the government can encourage the maintenance of a language and influence a positive opinion about non-dominant languages, while on the other hand, it can prohibit the use of certain languages. Institutional support plays a crucial role in language maintenance. In this regard, it is important to mention minority associations and their activities that should encourage the use of a minority language. In this case as well, UNESCO has made a scale of six degrees, with (5) denoting equal support, i.e. the *protection of all languages*, while (0) refers to *the prohibition of minority languages*. As for this factor, our participants were asked if they are familiar with any activity that encourages the use of the Veian dialect. Only one positive answer was obtained ($p = 0.05$) without precising concrete activity, eighteen of them gave a negative answer ($p = 0.9$), and one participant did not answer the question ($p = 0.05$). It can be observed that the dominant language in the town of Krk is Croatian and that there is no explicit policy towards Veian, i.e. the government and the population are mostly indifferent to what will happen to this dialect, which actually represents passive assimilation (3).

4.4.2. Relationship nationality – Veian language and community attitudes towards it

According to Grenoble and Whaley (2006: 11, 12), it is the governmental attitudes that directly influence the attitudes of minority speakers towards their language. Likewise, Matasović finds that "Stav (je) govornika prema vlastitom etničkom i jezičnom identitetu presudan činilac ubrzavanja ili usporavanja jezičnih promjena" [The attitude of speakers towards their own ethnic and linguistic identity is a crucial factor in accelerating or slowing down language change] (Matasović, 2011: 236). If speakers see their language as a barrier to affirmation within the major community, they are likely to develop negative attitudes toward their own language, which leads to its gradual extinction. Thus, positive attitudes of its speakers are necessary to preserve a language, which is closely related to the attitudes of the official policies.

Also, in this case, UNESCO proposes six degrees, where (5) is related to a language that is valued by all speakers with the desire to work on its preservation, and (0) refers to a language that no one cares about and whose speakers prefer to use a dominant language.

Languages are generally considered to be the symbols of the identities of their speakers, but the postmodernist view sees identities as changing realities (cf. Castells, 2004; Omoniyi & White, 2006), from which it follows that language is only one of the speaker's identities. This thesis can explain the paradox, i.e. the endangered language speaker's identification with that language, but also the lack of intergenerational transmission (Austin & Sallabank, 2011). This is one of the reasons, along with other sociolinguistic factors, that Veian speakers do not transmit their dialect to their children, although they feel proud of their urban identity.

This strong urban and local identity of the Krk residents was placed ahead of their ethnic identity (Italian or Croatian), which has already been proven by two studies conducted during the 20th century (Bonifačić, 2004/2005; Königes, 1933). At the end of the 20th century, the natives of Krk – Croats and Italians – formed a homogeneous community and called themselves "old Veians", "true Krk residents" or "original Krk inhabitants" (*stari Vejani, pravi Krčani* or *originalni Krčani*). "Smatrali su se *signorima* i *cittadinima* (gospodom i građanima), naspram *contadina* (seljaka), kako su nazivali otočane izvan grada Krka. Svjesno su se, također, željeli razlikovati od (većinom hrvatskih) *pridošlica*, koji su grad Krk naselili nakon Drugoga svjetskog rata..." [They considered themselves *signori* and *cittadini* (lords and citizens) in opposition to *contadini* (peasants), as they called the islanders outside the town of Krk. They also consciously wanted to differentiate themselves from (mostly Croatian) *newcomers*, who settled the town of Krk after the Second World War ...] (Bonifačić, 2004/2005: 61).

The presence of this difference and the pride of the citizens of the town of Krk is proved by the Krk saying about the patron saint of the town of Krk – Saint Quirinus: "Je gránda fésta, el kontadin no tién, noi sì" [It is a big celebration, a peasant doesn't have it, but we do] and saying "Viéna, Véia, Venésia, Veróna sóno kuátro čitá prinčipáli" [Vienna, Krk, Venice and Verona are four principal cities] (Königes, 1933: 15). This homogeneity of Italians and Croats was disturbed at the beginning of the 20th century due to political and other events. The participants state the emigration of the people of Krk after the Second World War as one of the most important reasons for the gradual disappearance of the Veian dialect, the second reason being the immigration of the population from other parts of the island and the former Yugoslavia, and the third the death of older people.

Despite these events, usage of the Veian dialect was related to the urban identity of the town of Krk and not to the affiliation of an individual speaker to either the

Italian or Croatian national community. This can be also seen from the following statement: "Vegliának olasz anyanyelvű polgárai legyenek ezek olasz, vagy jugoszláv honosok, a politikai nehézségek ellenére sem akarják megtanulni a horvát nyelvet és azt a néhány családot mely gyermekét jövője érdekében és kellemetlenségek elhárítása miatt horvát iskolába járattja, megvetik a többiek." [Despite political difficulties, the citizens of Krk, either Italian or Yugoslav, do not want to learn Croatian and despise the few families who sent their children to Croatian schools for the sake of their children's future and to avoid inconveniences.] (Königes, 1933).

It is also evident from the answers obtained with this questionnaire that the speakers' nationality and use of Veian are not related, which was confirmed by 14 participants ($p = 0.7$). Three participants ($p = 0.15$) think that they are related, one thinks that they are related in some particular cases ($p = 0.05$), and two of them did not answer the question ($p = 0.1$). If we look at their nationality, 14 participants reported Croatian ($p = 0.7$), two Italian ($p = 0.1$), the individual answers being Krk Italian, *Vežan* and Croatian Veian, and one person did not answer the question. As for the grandparents, participants cited Croatian and Italian nationality in the same proportion, while Austrian nationality was cited for their ancestors being the island of Krk part of Habsburg Monarchy. An interesting remark is made by a participant whose grandmother (i.e. a woman who lived in Krk in the first half of the 20th century) stated: "*Mi so krovata (croata) de madre lingva (lingua) italiana.*" [I am a Croat, and my mother tongue is Italian.] Thus, it can be stated that this dialect as a symbol of the urban identity of Italians and Croats was used as an opposition to the Croatian dialects present on the rest of the island.

Our respondents' attitudes toward their dialect are positive: they are proud of their dialect as a symbol of their urban identity and being a part of Veian community. They relate their dialect to Krk's origin, tradition and the fact that the Veian dialect is their mother tongue as the reason for speaking it. On the one hand, they see their dialect as a key symbol of group identity, and on the other, they do not promote it and are plagued by the fact that it will disappear/it has already disappeared.

This questionnaire examined the speakers' attitudes on their dialect maintenance. They were asked whether they thought something should be done to preserve that dialect and whether the Veian vocabulary should be recorded, and a dictionary and grammar made. Besides, they were asked if they were willing to participate in the project. Although 14 participants ($p = 0.7$) believe that something should be done about preserving this dialect, i.e. that it should be recorded, only eight

of them ($p = 0.4$) are willing to participate in data collection. They also state that they are not doing anything about preservation and some participants think it is too late to do anything.

The willingness of the respondents to participate in this research with their frequent expressions of scepticism is also a weak indicator of this dialect maintenance.

According to the analysed answers, it can be concluded that although "many" speakers do support language maintenance, some of them are indifferent, which means that it is at the third level (3) of the UNESCO scale.

4.5. Language documentation

Due to the rapid decline in the number of languages, i.e. the prognosis of linguists that most languages will become extinct in a few decades, more and more work is being done on documenting and musealizing languages (Kolbas, 2011). The need for urgent language documentation depends on the number of speakers of the language and on the existing material, which includes written texts and audio and visual recordings of natural speech. Given the quantity and quality of the existing documentation, the UNESCO scale contains grades 0 to 5, with (5) representing a well-documented language (with grammars, dictionaries, texts, audio and video materials), and (0) representing an undocumented language.

If the Veian dialect is seen as part of the Venetian language group, then written material (dictionaries, grammars, language descriptions etc.) and audio and video recordings do exist. This is a mitigating circumstance in documenting the Veian dialect. The Veian dialect as a part of a larger language community is on a higher level with all UNESCO factors, which is certainly helpful in research. But in this paper, it is seen as a separate unit. But if we look at this dialect as a separate unit, then the materials are almost non-existent except for the already mentioned private notes, a few poems and anecdotes. Thus, the Veian dialect can be classified as an inadequately documented language in the UNESCO scale (1), which means that it should be documented as soon as possible.

5. CONCLUSION

This research aimed to show the vitality of the Veian dialect in the 21st century. Once a prestigious dialect, a symbol of the urbanity of the town of Krk, it is nowadays the communication code of only a few dozen mostly elderly, bilingual Krk residents. Its

gradual disappearance is proof of the thesis that the prestige of language depends on economic, social and political factors. The town of Krk – a Romance enclave or Romance language island within a Slavic language community, which it has been for more than a millennium – is today a town where a Romance dialect is a communication code for only a small community of people within the majority Croatian-speaking community.

In order to show the vitality of the Veian dialect, the participants' responses given according to the factors proposed by UNESCO as guidelines for language vulnerability assessment (scale 0–5) were considered and analysed.

Table 1. The Veian dialect on the UNESCO endangerment scale (0–5)
Tablica 1. Vejanski dijalekt na UNESCO-ovoj ljestvici ugroženosti (0 – 5)

1. Intergenerational language transmission / Međugeneracijsko prenošenje jezika	2
2. Absolute number of speakers (estimation) / Ukupan broj govornika (procjena)	20–60 (200)
3. Proportion of speakers within the total population / Udio govornika u ukupnome broju stanovnika	2
4. Trends in existing language domains / Trendovi u postojećim jezičnim domenama	1
5. Response to new domains and media / Odgovor na nove domene i medije	0
6. Materials for language education and literacy / Materijali za poduku jezika i pismenost	1
7. Governmental and institutional language attitudes and policies including official status and use / Vladini i institucionalni stavovi i politika prema jeziku, uključujući službeni status i uporabu	3
8. Community members' attitudes toward their own language / Stavovi članova zajednice prema vlastitome jeziku	3
9. Amount and quality of documentation / Količina i kvaliteta dokumentacije	1

It can be concluded that Veian is still part of the identity and tradition of its speakers, but all parameters show that its status decreases from generation to generation and that its speakers gradually move towards the use of the more dominant language. It is used mainly within a limited group of people, which was proven by field research, since the participants mostly listed the same people who use this dialect during the research, and the circle eventually closed.

One of the most important indicators of language maintenance is the intergenerational language transmission, which is not the case in the town of Krk. The descendants of the speakers of Veian generally understand this dialect, but they do not speak it, which has led to the point where it is no longer transmitted to new generations. Our respondents are aware that their dialect is disappearing, but, with few exceptions, they stated not being enthusiastic about working on its preservation. Namely, it is up to the speakers of each language, together with the authorities, to work on language preservation, and linguists are the ones who should warn of the problem of language extinction, document languages before the disappearance and point out the importance of linguistic diversity (Matasović, 2011). This research was an attempt in this direction, aiming to point to the problem of the disappearance of one language in Croatia and awake and raise the awareness of the local community that with the disappearance of this language, part of the history and culture of the town of Krk will also disappear. Furthermore, this research was intended as a preliminary study for recording and describing the Veian dialect so that it would nevertheless remain documented.

REFERENCES

- Austin, P. K., & Sallabank, J.** (2011). Introduction. In P. K. Austin, & J. Sallabank (Eds.), *The Cambridge Handbook of Endangered Languages* (pp. 1–24). Cambridge: Cambridge University Press.
- Baglioni, D.** (Ed.). (2019). *Il veneziano "de là da mar". Contesti, testi, dinamiche del contatto linguistico e culturale*. (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie, 441). Berlin: De Gruyter.
- Bartoli, M. G.** (2000). *Il Dalmatico. Resti di un antica lingua romanza parlata da Veglia a Ragusa e sua collocazione nella Romània appennino-balcanica* (A. Duro, Trans.). Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana. (Original work published 1906).
-

- Bidwell, C.** (1967). Colonial Venetian and Serbo-Croatian in the Eastern Adriatic: A case study of languages in contact. *General Linguistics*, 7(1), 13–30.
- Bolonić, M., & Žic Rokov, I.** (2002). *Otok Krk kroz vjekove* [*The island of Krk through centuries*]. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Bonifačić, R.** (2004/2005). O odnosu urbanog i etničkog identiteta: primjer Talijana i Hrvata u gradu Krku [On the relation of urban and ethnic identities: The example of Italians and Croats in the city of Krk]. *Etnološka tribina*, 34–35(27–28), 61–75.
- Božić, T.** (2014). Hrvatsko-talijanski odnosi na otoku Krku u međuratnom razdoblju (1918–1941) [Croatian-Italian relations on the island Krk during the interwar period (1918–1941)]. In M. Marinović (Ed.), *Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti* (Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti) (pp. 163–178). Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Castells, M.** (2004). *The Power of Identity. Information Age: Economy, Society, and Culture* (Vol. II). Oxford: Blackwell Publishing.
- Cortelazzo, M.** (2000). Il veneziano coloniale: documentazione e interpretazione. In F. Fusco, V. Orioles, & A. Parmeggiani (Eds.), *Processi di convergenza e di differenziazione nelle lingue dell'Europa medievale e moderna* (pp. 317–325). Forum edizioni.
- Croatian Bureau of Statistics. (2011). *Census of population, households and dwellings 2011*. Retrieved from https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf
- Crystal, D.** (2000). *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fiorentin, A. M.** (1993). *Veglia la "Splendidissima civitas curictarum"*. Pisa: Edizioni ETS.
- Fishman, J. A.** (1965). Who speaks what language to whom and when? *La Linguistique*, 1(2), 67–88.
- Fishman, J. A.** (1966). *Language Loyalty in the United States*. London, the Hague, Paris: Mouton&Co.
- Fishman, J. A.** (1991). *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Folena, G.** (1968–1970). Introduzione al veneziano "de là da mar". *Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo*, 10–12, 331–376.
-

-
- Giles, H., Bourhis, R. Y., & Taylor, D. M.** (1977). Towards a theory of language on ethnic group relations. In H. Giles (Ed.), *Language, Ethnicity and Intergroup Relations* (pp. 307–348). London: Academic Press.
- Grenoble, L. A.** (2011). Language ecology and endangerment. In P. K. Austin, & J. Sallabank (Eds.), *The Cambridge Handbook of Endangered Languages* (pp. 27–44). Cambridge: Cambridge University Press.
- Grenoble, L. A., & Whaley, L. J.** (2006). *Saving Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grinevald, C., & Bert, M.** (2011). Speakers and communities. In P. K. Austin, & J. Sallabank (Eds.), *The Cambridge Handbook of Endangered Languages* (pp. 45–65). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hagege, C.** (2005). *Zaustaviti izumiranje jezika* (I. Franić, Trans.). Zagreb: Disput. (Original work published 2000).
- Kolbas, I.** (2011). Dokumentiranje i muzealizacija ugroženih jezika Hrvatske [Documentation and musealization of endangered languages in Croatia]. *Etnološka istraživanja*, 16, 45–61.
- Königes, C.** (1933). Veglia mai olasz nyelvjárása [Italian dialect of Veglia today]. In C. Tagliavini (Ed.), *Budapesti Tudományegyetemi Romanisztikai dolgozatok* (Vol. 3) (pp. 3–43). Budapest: Rényi.
- Ljubić, S.** (Ed.). (1877). Itinerario di Giovanni Battista Giustiniano sindaco in Dalmazia ed Albania 1553. In *Commissiones et relationes Venetae. Tomus II, Annorum 1525–1553* (pp. 190–271). Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium VIII. Zagreb: Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium.
- Matasović, R.** (2011). *Jezična raznolikost svijeta [Linguistic diversity of the world]*. Zagreb: Algoritam.
- Matijević, M., & Đurđević, G.** (2009). Municipiji [Municipia]. *Rostra*, 2(2), 50–56.
- Metzeltin, M.** (1988). Veneziano e italiano in Dalmazia. In G. Holtus, M. Metzeltin, & C. Schmitt (Eds.), *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL) / Band IV* (pp. 551–569). Berlin: De Gruyter.
- Muljačić, Ž.** (2000). *Das Dalmatische. Studien zu einer untergegangenen Sprache*. Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag.
- Omoniyi, T., & White, G.** (Eds.). (2006). *The Sociolinguistics of Identity*. London: Continuum.
-

- Pauwels, A.** (2004). Language maintenance. In A. Davies, & C. Elder (Eds.), *The Handbook of Applied Linguistics* (pp. 719–737). Oxford: Blackwell Publishing.
- Petz, B., Kolesarić, V., & Ivanec, D.** (2012). *Petzova statistika: osnovne statističke metode za nematematičare* [Petz's statistics: Basis statistics methods for nonmathematicians]. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Raukar, T.** (1997). *Hrvatsko srednjovjekovlje* [Croatian Middle Ages]. Zagreb: Školska knjiga.
- Spicijarić Paškvan, N.** (2014). Dalmatski (veljotski) i mletački utjecaji u govorima otoka Krka [Dalmatian Romance and Venetian influences in the dialects of the Krk island]. *Krčki zbornik*, 70, 71–88.
- Suić, M.** (2003). *Antički grad na istočnom Jadranu* [Ancient cities on the eastern Adriatic]. Zagreb: Golden marketing.
- UNESCO. (2003). *Language Vitality and Endangerment*. Presented at the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages, Paris: UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages. Retrieved from <https://ich.unesco.org/doc/src/00120-EN.pdf>
- Vuletić, N.** (2015). Il dalmatico di Muljačić: note sull'evoluzione di un modello complesso di storia linguistica. *Studi Italiani di Linguistica Teorica ed Applicata*, 44(1), 143–154.
-

Nina Spicijarić Paškvan

nspicijaric@hazu.hr

Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci
Hrvatska

Prilog vitalnosti krčkoga mletačkoga (vejanskoga) dijalekta

Sažetak

Grad Krk je tijekom povijesti bio jedina romanska enklava na istoimenome otoku. Isprva kao grad u kojemu se govorio dalmatoromanski (veljotski) jezik, a zatim grad u kojemu se rabi(o) mletački (vejanski). Danas tek nekolicina (starijih) ljudi u gradu Krku još govori mletačkim dijalektom, dok ostali mještani rabe neku vrstu čakavskoga koinea, u kojemu se očituju opće čakavske značajke otoka Krka. Cilj je ovoga istraživanja, na temelju rezultata dobivenih usmjerenim sociolingvističkim upitnikom, procijeniti vitalnost krčkoga mletačkoga (vejanskoga) dijalekta prema devet UNESCO-ovih faktora za procjenu ugroženosti jezika. Analiza upitnika je pokazala da je nekada prestižni dijalekt, simbol urbanosti grada Krka, danas komunikacijskim kôdom tek manjega broja, uglavnom starijih, bilingvalnih Krčana. Također je pokazano da je i dalje dio njihova identiteta i tradicije, ali i da se taj njegov status iz generacije u generaciju smanjuje. Ispitanici su svjesni da njihov dijalekt nestaje, ali, uz iznimke, uglavnom ne inzistiraju na njegovu očuvanju. Ovim se radom željela pokazati vitalnost krčkoga mletačkoga (vejanskoga) dijalekta u 21. stoljeću.

Ključne riječi: krčki mletački (vejanski), UNESCO-ov program, umiranje jezika, očuvanje jezika

Pregledni rad

Rukopis primljen 19. 1. 2020.

Prihvaćen za tisak 22. 4. 2021.

<https://doi.org/10.22210/govor.2021.38.03>**Sanda Lucija Udier***sludier@ffzg.hr*

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatska

Poučavanje enklitika i njihova redosljeda u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika

Sažetak

Enklitike ili zanaglasnice nenaglašeni su padežni oblici osobnih zamjenica, povratne zamjenice *se*, upitne čestice *li* te nenaglašeni prezentski oblici pomoćnih glagola *biti* i *htjeti*. One nemaju vlastiti naglasak, već svoj naglasak ostvaruju unutar naglasne cjeline naslanjajući se na naglašenu riječ. Zbog toga ne mogu stajati samostalno ili na prvome mjestu u rečenici. Kada ih je više, pojavljuju se u gramatički strogo zadanome poretku od kojega nema odstupanja. Redosljed i položaj enklitika pripadaju najteže ovladivim segmentima hrvatskoga kao inoga jezika te zbog toga zahtijevaju veliku pažnju u procesu poučavanja, pri čemu jednaku važnost treba posvećivati redosljedu enklitika kao i položaju enklitika i enklitičkih skupova unutar jednostavne i složene rečenice. Kako bi učenici hrvatskoga kao inoga jezika njima što bolje ovladali, enklitike trebaju biti obrađene i uvježbane u nastavi na morfološkoj, sintaktičkoj, prozodijskoj i funkcionalnostilskoj razini.

Ključne riječi: enklitike, hrvatski kao ini jezik, morfosintaksa, prozodija, kontrastivna analiza

1. UVOD – ZAŠTO JE OVLADAVANJE ENKLITIKAMA U NASTAVI HRVATSKOGA KAO INOGA JEZIKA VAŽNA TEMA ZA KROATISTIČKU GLOTODIDAKTIKU?

Rezultati kroatističkih glotodidaktičkih istraživanja (Matovac i Udier, 2018; Udier, 2007, 2015) pokazuju kako je redosljed enklitika ili zanaglasnica, kao i njihov položaj u jednostavnoj i složenoj rečenici, među najteže ovladivim segmentima hrvatskoga kao inoga jezika (HIJ-a). Pogreške u položaju i redosljedu enklitika učenicima HIJ-a događaju se čak i na najvišim stupnjevima jezične kompetencije, što pokazuju primjeri pisane proizvodnje na razini B2.2 po Zajedničkom europskom referentnom okviru za jezike (ZEROJ) (Vijeće Europe, 2001/2005): *Svake godine ima više i više posjetitelja jer tema jako je zanimljiva i privlači pažnju, a su uvjeti zadovoljavajući za sve. Mislim da sva ta pitanja su otvorena. Čula sam da u nekim državama prikladno je da muškarac prvi uđe u neku prostoriju.* (Primjeri su ispisani iz pismenih radova studenata HIJ-a na Croaticumu – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik u akademskoj godini 2016./2017.) Poučavateljska praksa pokazuje kako postoje učenici HIJ-a koje od sličnosti s izvornim govornicima dijeli gotovo samo činjenica da nisu ovladali redosljedom i položajem enklitika u jednostavnoj i složenoj rečenici.

Enklitike su nenaglašeni padežni oblici osobnih zamjenica, povratne zamjenice *se*, upitne čestice *li* te nenaglašeni prezentski oblici pomoćnih glagola *biti* i *htjeti*. One nemaju vlastiti naglasak, već svoj naglasak ostvaruju unutar naglasne cjeline naslanjajući se na naglašenu riječ. Zbog toga ne mogu stajati samostalno ili na prvome mjestu u rečenici. Kada ih je više, pojavljuju se u gramatički strogo zadanome poretku od kojega nema odstupanja. Enklitike su jezične jedinice koje imaju morfosintaktička i prozodijska svojstva. One nikad ne mogu biti prozodijski samostalne, nego su dijelom prozodijske cjeline. Osnovni je okvir za ostvarivanje naglasaka prozodijska cjelina, a klitičnost je prozodijski uvjetovano sintaktičko obilježje (Peti-Stantić, 2002). Uvrštavanjem enklitike u rečenicu ne unosi se jedinica naglašena inherentnim naglaskom, već jedinica koja se integrira u naglasnu cjelinu. To znači da o enklitikama treba razmišljati i sintaktički i prozodijski (Peti-Stantić, 2002, 2005, 2007), što dodatno usložnjuje njihovu obradu u nastavi HIJ-a te njihovo ovladavanje.

Redosljed enklitika važna je tema u kroatističkoj glotodidaktici, a poteškoće u ovladavanju proizlaze iz više razloga: (1) enklitike se pokazuju jednim od najsloženijih te, posljedično, jednim od najteže ovladivih segmenata hrvatskoga jezika, (2) postojeći udžbenici HIJ-a usmjereni su više na poučavanje morfologije (zamjeničkih i glagolskih

enklitičkih oblika) nego sintakse i prozodije (njihova mjesta u rečenici i izgovora unutar prozodijske cjeline), (3) postojeći udžbenici HIJ-a usmjereni su više na poučavanje redosljeda enklitika, dok njihov položaj u rečenici ostaje u drugome planu, (4) postojeći udžbenici više poučavaju položaj enklitika u jednostavnoj rečenici, dok je njihov položaj unutar složenih rečenica slabije zastupljen, (5) oblici ekvivalentni hrvatskim enklitikama ne postoje u velikome broju jezika koji su učenicima HIJ-a prvi ili kojima su prethodno bili ovladali te oni zbog toga imaju poteškoća s konceptualizacijom enklitika, (6) redosljed i položaj enklitika u jezicima u kojima one također postoje, npr. u poljskome, znatno je različit od njihova redosljeda i položaja u hrvatskome jeziku, pa se učestalo događa negativan prijenos, (7) na visokim stupnjevima jezične kompetencije neki učenici HIJ-a dosežu svoju gornju granicu i više ne napreduju, a neki gube motivaciju za učenje jer je njihova jezična kompetencija već visoka, a ovladanost jezikom funkcionalna – i kod jednih i kod drugih često se događa da su upravo enklitike među onim segmentima hrvatskoga jezika koji trajno ostaju neadekvatno ovladani. Sve su to okolnosti zbog kojih je ovladavanje enklitikama učenicima HIJ-a složeno, a poučavanje zahtjevno.

Važnost ovladanosti položajem i redosljedom enklitika valja osvještavati, a poučavanje HIJ-a, koje obuhvaća nastavnu praksu te pripadajuće nastavne materijale, treba koncipirati tako da se navedene otežavajuće okolnosti što uspješnije prevladaju. S tom je svrhom potrebno odrediti ishode učenja te razlučiti razine na kojima se enklitike u nastavi HIJ-a trebaju poučavati: (1) ovladavanje enklitičkim oblicima glagola i zamjenica – morfonološka razina, (2) ovladavanje redosljedom enklitičkih oblika u sintagmi te njihovim položajem u jednostavnoj i složenoj rečenici – sintaktička razina, (3) ovladavanje izgovorom naglasnih cjelina – prozodijska razina te (4) ovladavanje funkcionalnostilskim obilježjima različita položaja enklitika – standardološka razina. Od svih razina najsloženijom se pokazuje sintaktička razina jer ona obuhvaća najviše međusobno zavisnih elemenata. U poučavanju gramatike u nastavi HIJ-a, međutim, najviše pažnje dobiva morfološka razina, dok su ostale razine znatno manje zastupljene i slabije razrađene.

2. OVLADAVANJE ENKLITIČKIM OBLICIMA GLAGOLA I ZAMJENICA – MORFONOLOŠKA RAZINA

Ovladavanje učenika morfonologijom hrvatskoga jezika među glavnim je zadaćama nastave HIJ-a jer bez adekvatno ovladanih oblika promjenjivih riječi hrvatskoga jezika te njihove uporabe nije moguće izražavati odgovarajuća značenja. Važan su dio morfonologije hrvatskoga jezika enklitike, pri čemu morfološka razina obuhvaća

ovladavanje prezentom naglašanih i nenaglašanih (enklitičkih) oblika pomoćnih glagola *biti* i *htjeti* te uporabom tih oblika u upitnim i izjavnim rečenicama, kao i naglašanih i nenaglašanih (enklitičkih) padežnih oblika svih osobnih zamjenica te povratne zamjenice *se* (Tablica 1. i 2.). Zamjenice *se*, kao i ostale imenske riječi, u nastavi HIJ-a obično obrađuju pristupom *padež po padež* paralelno s obradom i uvježbavanjem padežnih oblika ostalih imenskih riječi. Progresija je najčešće takva da se prvo obrađuju imenice pa osobne zamjenice, a nakon toga riječi koje se mijenjaju po pridjevsko-zamjeničkoj sklonidbi (Čilaš Mikulić, Gulešić Machata, Pasini i Udier, 2018; Čilaš Mikulić, Gulešić Machata i Udier, 2018). Poučavanje uključuje razlikovanje naglašanih i nenaglašanih, odnosno dugih i kratkih oblika osobnih zamjenica te opreke u njihovoj uporabi. Unutar tih nastavnih sadržaja najvažnija je informacija kako enklitika uvijek stoji iza naglašene riječi, to jest ne može stajati samostalno, na početnome mjestu u rečenici ili iza zareza (jer se zarezom izražava stanka nakon koje se uvodi nova izgovorna cjelina koja počinje naglašenom riječju). Prigodom poučavanja enklitičkih oblika potrebno je učenike uputiti i kako akuzativ osobne zamjenice *ona* može biti *je* ili *ju* kada tu zamjenicu slijedi glagolska enklitika *je* (*On ju je vidio.*), a kako se u hrvatskome jeziku sve više ustaljuje i samostalna uporaba oblika *ju*.

Tablica 1. Naglašeni i nenaglašeni (enklitički) oblici osobnih zamjenica

Table 1. Stressed and unstressed (enclitic) forms of personal pronouns

<i>Jednina / Singular</i>					
N / NOM	ja	ti	on	ono	ona
G / GEN	mene/me	tebe/te	njega/ga	njega/ga	nje/je
D / DAT	meni/mi	tebi/ti	njemu/mu	njemu/mu	njoj/joj
A / ACC	mene/me	tebe/te	njega/ga	njega/ga	nju/je/ju
V / VOC	/	ti	/	/	/
L / LOC	o meni	o tebi	o njemu	o njemu	o njoj
I / INS	sa mnom	s tobom	s njim(e)	s njim(e)	s njom(e)
<i>Množina / Plural</i>					
N / NOM	mi	vi	oni	ona	one
G / GEN	nas	vas	njih/ih	njih/ih	njih/ih
D / DAT	nama/nam	vama/vam	njima/im	njima/im	njima/im
A / ACC	nas	vas	njih/ih	njih/ih	njih/ih
V / VOC	(mi)	vi	/	/	/
L/I / LOC/INS	s nama	s vama	s njima	s njima	s njima

Tablica 2. Naglašeni i nenaglašeni (enklitički) oblici prezenta pomoćnih glagola *biti* i *htjeti*

Table 2. Stressed and unstressed (enclitic) forms of the present tense of auxiliary verbs *biti* 'to be' and *htjeti* 'to have'

Lice / Person	Prezent (nesvršeni) pomoćnoga glagola <i>biti</i> / Imperfective present tense of auxiliary verb <i>biti</i> ('to be')	Prezent pomoćnoga glagola <i>htjeti</i> / Present tense of auxiliary verb <i>htjeti</i> ('to have')
1. jednine <i>ja</i> / 1. singular <i>I</i>	jesam/sam	hoću/ću
2. jednine <i>ti</i> / 2. singular <i>you</i>	jesi/si	hoćeš/ćeš
3. jednine <i>on, ona, ono</i> / 3. singular <i>he, she, it</i>	jest/je	hoće/će
1. množine <i>mi</i> / 1. plural <i>we</i>	jesmo/smo	hoćemo/ćemo
2. množine <i>vi</i> / 2. plural <i>you</i>	jeste/ste	hoćete/ćete
3. množine <i>oni, one, ona</i> / 3. plural <i>they</i>	jesu/su	hoće/će

3. OVLADAVANJE POLOŽAJEM I REDOSLIJEDOM ENKLITIČKIH OBLIKA U SINTAGMI I REČENICI – SINTAKTIČKA RAZINA

Sintaktička razina ovladavanja enklitikama u HIJ-u sastoji se od ovladavanja redoslijedom enklitika i njihovim položajem u jednostavnoj i složenoj rečenici.

3.1. Redoslijed enklitika

Redoslijed enklitika u jednostavnoj i složenoj rečenici, grafički prikazan u Tablici 3., može se obuhvatiti dvama jednostavnim pravilima od kojih se jedno odnosi na primjere s glagolskom enklitikom *je*, a drugo na primjere sa svim ostalim glagolskim enklitikama: (1) glagolska enklitika, zamjениčka enklitika u dativu i zamjениčka enklitika u akuzativu (ili u genitivu, što je znatno rjeđe) i (2) zamjениčka enklitika u dativu, zamjениčka enklitika u akuzativu (rjeđe u genitivu) i glagolska enklitika *je*. Važno je naglasiti kako sve enklitike stoje zajedno i čine enklitički skup. Ta su pravila uvijek primjenjiva i od njih nema odstupanja. Izvorni govornici od tih pravila ne

odstupaju, a pokazuje se da su ona učenicima HIJ-a vrlo zahtjevna za ovladavanje (Matovac i Udier, 2018; Udier, 2007, 2015). Uz sve navedeno učenicima HIJ-a valja posebno objasniti status aoristnih oblika pomoćnoga glagola *biti* (*bih, bi, bi, bismo, biste, bi*) koji se upotrebljavaju u tvorbi kondicionala. Ti se oblici ne navode kao glagolske enklitike s obzirom na činjenicu da mogu stajati na početnome mjestu u upitnim rečenicama (*Bi li htio još kolača?*), ali se u izjavnim rečenicama ponašaju jednako kao enklitički oblici glagola *biti* i *htjeti* (*Ona bi je posjetila sutra jer bi joj ih željela dati. On bi uvijek stizao prekasno, a kretao bi na vrijeme.*).

Tablica 3. Redosljed enklitika (Korom, 2005)

Table 3. Order of enclitics (Korom, 2005)

Upitna čestica / Interrogative particle	Pomoćni glagoli / Auxiliary verbs		Zamjeničke enklitike (osobne zamjenice) / Pronoun enclitics (personal pronouns)		Povratna zamjenica / Reflexive pronoun	Glagolska enklitika <i>je</i> / Verb enclitic <i>je</i>
			<i>Dativ</i>	<i>Genitiv/Akuzativ</i>		
li	sam	ću	mi	me	se	
	si	ćeš	ti	te		
	/	će	mu, joj, si	ga, je/ju		je
	smo	ćemo	nam	nas		
	ste	ćete	vam	vas		
	su	će	im	ih		

3.2. Položaj enklitičkoga skupa unutar jednostavne i složene rečenice

Položaj enklitika u jednostavnoj i složenoj rečenici jednako je važan kao i njihov redosljed, a slabija zastupljenost položaja enklitika u poučavanju uzrokuje i slabiju ovladanost. Sve enklitike stoje zajedno te se nazivaju enklitičkim skupom, a enklitika ili enklitički skup može stajati iza svake naglašene riječi u rečenici. Međutim iz pedagoških se razloga sintaksa enklitika poučava linearnim pristupom, a linearni je pristup didaktički pojednostavnjeno Wackernagelovo pravilo drugoga mjesta (Udier, 2007, 2015).

Studenti HIJ-a enklitike i njihov redosljed percipiraju ponajprije kao sintaktičku činjenicu jer je sintaktička razina zornija od npr. prozodijske i drugih razina. Linearni pristup poučavanju enklitika zbog jednostavnosti i zornosti učinkovit je i primjenjiv

u nastavi HIJ-a. On podrazumijeva da se studente poučava najjednostavnijim pravilima o položaju i redosljed u enklitika (Tablica 3.), pri čemu se ističe njihov linearni karakter (Udier, 2015: 21–23), odnosno pravilo da enklitike stoje sve zajedno na drugome mjestu u rečenici te da se nižu propisanim redosljedom.

Položaj enklitika (pravilo drugoga mjesta) obično se poučava na primjeru jednostavnih rečenica (Udier i Gulešić Machata, 2014: 15–18), međutim mjesto i redosljed enklitika u složenoj rečenici za ovladavanje sintaksom hrvatskoga jezika jednako su važni kao i mjesto i redosljed enklitika u jednostavnoj rečenici, a navedena pravila jednako vrijede za položaj i redosljed enklitika u jednostavnoj i u složenoj rečenici. Zbog toga ih je potrebno poučavati, uvježbavati i primjenjivati i u jednostavnim i u složenim rečenicama, napominjući da u složenim rečenicama navedena pravila vrijede u svakoj surečenici posebno, a kao prvi element druge surečenice uzima se veznik (Udier, 2015: 27). To je važno jer učenici i studenti HIJ-a često proizvode složene rečenice po sljedećemu modelu: *Rekla sam joj da ići ćemo u kino*. To je zato jer nisu svjesni da je u većini slučajeva prvi element druge surečenice veznik *da* od kojega treba početi brojenje rečeničnih elemenata tako da enklitika ili enklitički skup stoji odmah iza njega. U poučavanju je potrebno isticati da enklitika ne može stajati na početku rečenice te iza stanke u govoru koja se u pismu obilježava zarezom. Treba poučavati i da enklitika ne može stajati iza veznika *i, ni, a, no* jer su ti veznici proklitike te ni sami nemaju vlastiti naglasak i vežu se uz riječ koja slijedi iza njih. Činjenicu da iza riječi *dakle, naprotiv i međutim* ne može stajati enklitika treba poučavati leksičkim pristupom (Bergovec, 2007: 54) kako bi se izbjegla jezikoslovna tumačenja činjenice da iza tih veznih riječi ne može stajati enklitika. Ta je tumačenja u nastavi bolje izbjeći jer među lingvistima o njima postoje vrlo različita mišljenja, a i hrvatski se pravopisi vrlo različito odnose prema njima (Udier, 2015: 21).

Dobra je strana linearnoga pristupa iznošenje sintaktičkih pravila o redosljed u položaju enklitika koja studenti HIJ-a lako pamte i primjenjuju u usmenoj i pisanoj proizvodnji na jednostavan način. Njegova je učinkovitost provjerena u istraživanju (Udier, 2015) kojim je utvrđeno kako relativna učinkovitost poučavanja nelinearnim pristupom iznosi 50 %, a učinkovitost poučavanja linearnim pristupom iznosi 64 %. Dakle, linearnim je pristupom postignuto nezanemarivo poboljšanje ovladanosti od 14 %. Isto istraživanje potvrdilo je da se učenicima HIJ-a poučavanima linearnim pristupom povećala svijest o važnosti mjesta enklitike u složenim rečenicama te sigurnost u vlastito poznavanje mjesta enklitike ili enklitičkoga skupa (Udier, 2015: 27). Dakako, svaki poučavatelj treba biti svjestan kako je linearni pristup

didaktički te predstavlja pojednostavnjenje lingvističkih činjenica koje su same po sebi znatno složenije. Naravno, enklitike mogu stajati ne samo na drugome mjestu nego i iza svake naglašene riječi u rečenici, ali takvim bi se tumačenjem unijela zbrka u jezičnu nastavu jer učenici i studenti HIJ-a najčešće ne znaju prepoznati koje su riječi u rečenici naglašene, a koje nisu. Jednostavnosti i učinkovitosti poučavanja pridonosi poučavanje studenata HIJ-a samo pravilu drugoga mjesta i pripadajućim pravilima o redosljedu s argumentom da će zahvaljujući njemu proizvoditi gramatične rečenice hrvatskoga jezika, odnosno da neće griješiti u položaju enklitika. Studente svakako treba upoznati s činjenicom da enklitike mogu stajati i na drugim mjestima u rečenici jer će na takvu njihovu uporabu nailaziti u svakome susretu s tekstovima hrvatskoga jezika, ali ih ne treba poticati da sami pismeno i usmeno proizvode takve rečenice zato da bi se izbjegle potencijalne pogreške (Udier, 2015: 27). Nedostatak je linearnoga pristupa u tome da primjenjujući ga, učenici HIJ-a proizvode rečenice višega varijeteta hrvatskoga standardnoga jezika koje nisu uvijek prikladne za svakodnevnu komunikaciju (Udier i Gulešić Machata, 2011a: 340, 2011b: 68), a tek na vrlo visokim stupnjevima jezične kompetencije (od B2 naviše) moguće je u poučavanje HIJ-a uvrstiti razlikovanje funkcionalnih stilova hrvatskoga jezika.

4. OVLADAVANJE IZGOVOROM ENKLITIKA UNUTAR NAGLASNIH CJELINA – PROZODIJSKA RAZINA

Zbog činjenice da je hrvatski flektivni jezik čije promjenjive riječi odlikuje mnoštvo oblika, u poučavanju HIJ-a često je naglasak na morfologiji te zbog toga druge jezične razine bivaju slabije, ponekad i nedostatno zastupljene. Gramatički je aspekt enklitika (morfološki i sintaktički) jednostavniji i zorniji od prozodijskoga pa se vjerojatno zbog toga i više koristi u poučavanju. Međutim, prozodijska razina nipošto ne smije biti zapostavljena u poučavanju enklitika jer je riječ o jedinicama koje su u prozodijskome smislu vrlo značajne. Enklitike, naime, nemaju vlastiti naglasak, već su obuhvaćene naglaskom naglasne cjeline. To znači da je nužno oblikovati poučavanje tako da se inzistira na pravilnu izgovoru enklitika unutar naglasne cjeline, i to tako da cijela naglasna cjelina bude obuhvaćena jednim naglaskom. Primjer primjerenoga izgovora daje nastavnik vlastitim čitanjem ili puštanjem tonskoga zapisa, a studenti ga trebaju što vjernije reproducirati u vježbama i nakon toga samostalno proizvoditi. Pritom treba osvještavati kako izgovor u kojemu se na enklitičke oblike stavlja naglasak nije dobar te da se naglasna cjelina ne smije naglasno cječkati, što je vrlo često odstupanje učenika HIJ-a. Umjesto toga sve riječi u naglasnoj cjelini obuhvaćene su naglaskom

naglašene riječi koja stoji na njezinu početku. Prigodom uvježbavanja izgovora naglasnih cjelina korisna je pomoć pokret ruke. Pokret treba izvoditi tako da se dlanom krene od usta i da pokret završi kada lakat bude otvoren, a istodobno s pokretom treba izgovarati naglasnu cjelinu. Svrha je vježbe da izgovor naglasne cjeline traje onoliko dugo koliko traje i pokret ruke te da se ni izgovor ni pokret ne prekidaaju. Tako se postiže ovladavanje neprekinutim izgovorom svih sastavnica naglasne cjeline obuhvaćenih istim naglaskom.

5. OVLADAVANJE FUNKCIONALNOSTILSKIM OBILJEŽJIMA RAZLIČITIH POLOŽAJA ENKLITIKA – FUNKCIONALNOSTILSKA RAZINA

Redoslijed enklitika u jednostavnoj i složenoj rečenici jedan je od segmenata sintakse standardnoga hrvatskoga jezika o kojemu postoje normativistički prijepori te se pred poučavatelje HIJ-a postavlja pitanje koje inačice toga redoslijeda pripadaju višem, a koje nižem varijetetu te, posljedično, koje od njih treba poučavati (Udier, 2015; Udier i Gulešić Machata, 2011a, 2011b). Ta činjenica dodatno usložnjuje poučavanje redoslijeda i položaja enklitika u jednostavnoj i složenoj rečenici. Normativistički prijepori koji utječu na poučavanje enklitika u nastavi HIJ-a detaljno su obrađeni (Udier, 2015), pri čemu su analizirane suvremene gramatike hrvatskoga jezika, čime se željelo utvrditi kako se u hrvatskome jezikoslovlju shvaćaju enklitike, njihov redoslijed i položaj u rečenici (Barić i sur., 1997; Katičić, 1986; Pranjković, 1995; Raguž, 2010; Silić i Pranjković, 2005). Normativistička pitanja o položaju i redoslijedu enklitika najdetaljnije je obradio Katičić (1986). No, kada je riječ o pravilima o smještaju enklitike u rečenicu, taj je priručnik normativno najmanje fleksibilan, osobito kada je riječ o smještaju enklitika uz dvorječne ili višerječne sintagme. U njemu piše da je položaj enklitike strogo određen te da enklitika dolazi iza prve naglašene riječi u rečenici. Kada je enklitika smještena iza prve naglašene riječi iza sintagme to, prema Katičiću, nosi obilježje ležernijega i prisnijega izražavanja, a smještanje enklitike iza sintagme smatra se substandardnim obilježjem (Katičić, 1986: 495–497). U takvu pristupu problem predstavlja činjenica da su položaji enklitika koje Katičić smatra substandardnima vjerojatno najtipičniji za svakodnevnu komunikaciju na hrvatskome jeziku, a s tim se slažu Raguž (2010: 599) i Peti-Stantić (2009: 91). Pokazuje se kako se pravilo o redoslijedu enklitika u višem varijetetu prilično razlikuje od jezičnoga uzusa govorenoga hrvatskoga jezika. Ostale hrvatske gramatike i udžbenici hrvatske sintakse uglavnom se ne bave, ili se barem ne bave

detaljno, normativnim određenjem različitih mogućnosti smještanja enklitika i enklitičkih skupova u rečenici. Pranjković (1995: 57), pišući o redosljedu i položaju enklitika, upućuje kako enklitike po mogućnosti trebaju stajati iza prve naglašene riječi, tj. na drugome mjestu u rečenici te čak mogu dolaziti među dijelove atributivnih spojeva riječi. Kada ne stoje na drugome mjestu, onda se naslanjaju na predikat, odnosno na imenski dio predikata. Barić i suradnici (1997: 595–598) smatraju kako postoje pravila o redu riječi koja su obvezatna iz ritmičko-intonacijskih razloga, pa je tako za enklitike karakteristično da stoje iza prve naglašene riječi, da gravitiraju početku rečenice i međusobnome grupiranju. Enklitike mogu stajati između pridjevskoga atributa i imenice ili između dvaju pridjevskih atributa, između imenice ili imeničke zamjenice i prijedloznoga ili padežnoga izraza uvrštenoga kao atribut, između apozicije i atributa i imenice koja im je otvorila mjesto te između sastavnih dijelova neodređenih zamjenica. Silić i Pranjković smatraju da treba razlikovati govoreni i pisani jezik kada je riječ o redosljedu enklitika jer govoreni jezik podliježe logičkim, a pisani ritmomelodijskim zakonitostima, pa prema tomu enklitika u pisanome jeziku dolazi iza prve naglašene riječi u sintagmi, a u govorenome jeziku ondje gdje to nalaže logički slijed misli (Silić i Pranjković, 2005: 374), dakle obično negdje dalje u rečenici. Raguž (2010: 599) smatra da se enklitičke riječi obično postavljaju iza prve naglašene riječi s kojom čine naglasnu cjelinu, a ako je riječ o višočlanoj sintagmi, ima i više mogućnosti jer enklitika može razdvojiti sintagmu ili stajati iza nje. Raguž ističe kako norma ponekad zahtijeva da se enklitika strogo mehanički namješta iza prve riječi u sintagmi, a postavljanje enklitike iza dvočlane sintagme proglašava se pogrešnim i lošim, dok po njegovu mišljenju namještanje enklitike u govornu sintagmu ili iza nje ovisi o govornome ritmu, pa je i jedan i drugi način dobar (Raguž, 2010: 599). Zaključuje kako stroga standardnojezična norma najuobičajeniji način namještanja enklitika proglašava lošim, a dva druga, koja su manje uobičajena, proglašava dobrim.

Kako se navedeni prijepori mogu prevladati u poučavanju HIJ-a? Nije, naime, cilj njegova poučavanja da studenti HIJ-a nauče govoriti tako visokim varijetetom standardnoga jezika da u svakodnevnoj komunikaciji zvuče usiljeno, izvještačeno i staromodno. Cilj je naučiti ih govoriti onakvim hrvatskim jezikom kakav se smatra uobičajenim i prihvatljivim u suvremenoj komunikaciji u Hrvatskoj. Zbog toga studente HIJ-a svakako treba upozoriti kako dosljedno primjenjujući pravilo drugoga mjesta proizvode rečenice višega varijeteta hrvatskoga standardnoga jezika (Udier i Gulešić Machata, 2011a, 2011b), koji je prikladan za pisanu službenu komunikaciju,

ali koji je previsok za svakodnevnu usmenu komunikaciju. Proizvodnja previsoka varijeteta može se izbjeći ako se u usmenoj proizvodnji izbjegava razbijanje sintagme enklitikom. Umetanje enklitike unutar sintagme rijetko je, a umetanje enklitike između imena i prezimena ne preporučuje se ni u usmenoj ni u pisanoj proizvodnji (Peti-Stantić, 2002: 174). Dakako, poučavanje koje uzima u obzir razlikovanje višega i nižega varijeteta standardnoga jezika moguće je tek na razini jezične kompetencije B2 i višima pa se na nižim razinama treba poučavati samo pravilo drugoga mjesta, a na višim razinama distinkciju različitih mogućnosti smještanja enklitike i(li) enklitičkoga skupa.

6. KONTRASTIVNA ANALIZA I POUČAVANJE ENKLITIKA UTEMELJENO NA NJOJ – PRIMJER POLJSKOGA JEZIKA

Važan aspekt poučavanja HIJ-a nije samo poznavanje hrvatskoga jezika i načina njegova poučavanja kao inoga, već i poznavanje prvoga jezika učenika HIJ-a. Ono služi tomu da se poučavanje strukturira tako da se objasne strukturne i ostale sličnosti i razlike između hrvatskoga i prvoga jezika učenika te da se time, koliko je moguće, preduhitre prijenosna odstupanja. Naravno, nije svejedno poučava li se HIJ u jezično heterogenim ili jezično homogenim grupama. Lektor koji radi s homogenim skupinama puno se lakše može informirati o prvome jeziku svojih studenata od lektora koji radi s jezično heterogenim skupinama koje mogu biti sastavljene od učenika s puno prvih jezika, od kojih su neki genetski i tipološki vrlo različiti od hrvatskoga. Priprema za nastavu koja uključuje upoznavanje prvoga jezika učenika HIJ-a zahtjevnija je i uključuje velik trud lektora te, prije svega, pronalaženje odgovarajuće lingvističke literature s opisom jezika prikladnih za kontrastiranje. Takva se nastava može vrlo uspješno primijeniti i na poučavanje enklitika (naravno, kada je riječ o učenicima čiji prvi jezik poznaje enklitke), što se može oprimjeriti kontrastivnom analizom između enklitika u poljskome i hrvatskome jeziku te njihovom primjenom na poučavanje HIJ-a. O tome je pisala Martina Podboj (2013) krenuvši od premise kako su "istraživanja procesa usvajanja inoga jezika pokazala da je red riječi, u odnosu na ostale jezične osobitosti, pod puno većim utjecajem prvoga jezika (Jiang, 2009: 6) jer se govornici oslanjaju na prvi jezik te doslovno prevode površinske strukture i rečenične konstrukcije." Hrvatsko-poljska kontrastivna analiza pokazala je kako su i jedan i drugi jezik flektivni jezici u kojima se red riječi smatra slobodnim. U hrvatskome jeziku postoji, prema Katičiću (1986: 523), sloboda u pisanju reda riječi te relativno slobodan red riječi u rečenici, a prema Barić i suradnicima (1997: 525) iz toga se

relativno slobodnoga reda izostavljaju klitike koje se u rečenice i sintagme postavljaju po strogim pravilima. U praksi od tih načelnih tvrdnji postoje odstupanja u odnosu na teoriju jer klitike nemaju uvijek svoje rezervirano mjesto i ne smještaju se uvijek odmah iza prve naglašene riječi u sintagmi (Peti-Stantić, 2007). Kada je riječ o poljskome jeziku, odnosi se u njemu izražavaju afiksima, a ne linearnim poretom elemenata u rečenici, red riječi relativno je slobodan, a ograničenja postoje kada je riječ o sastavnim veznicima, prijedlozima, zavisnim veznicima i upitno-odnosnim zamjenicama (Jadacka, 2006; Swan, 2002). O razlikama između hrvatskih i poljskih enklitika puno se pisalo u kroatističkoj glotodidaktici (Aleksovski, 2017; Kodrić i Vidović Bolt, 2013; Pintarić, 2015; Podboj, 2013) te je zamijećena sklonost odstupanja od Wackernagelova pravila u poljskome jeziku (Migdalski, 2006: 43), dok se u hrvatskome uglavnom provodi Wackernagelovo pravilo, barem u višem varijetetu standardnoga jezika (Katičić, 1986: 495). Hrvatski ima bogat i dosljedan sustav enklitika, dok poljske enklitike gube svoj status jer zamjeničke enklitike poprimaju obilježja naglašenih zamjeničkih oblika, dobivaju naglasak i zamjenjuju se naglašenim oblicima, a glagolske enklitike podliježu procesu afiksacije i pretvaraju se u pokretne glagolske afikse. U hrvatskome jeziku poredak zamjeničkih enklitika uvijek je takav da enklitika u dativu prethodi enklitici u akuzativu (ili, rjeđe, u genitivu), dok je u poljskome poredak enklitike u dativu koju slijedi enklitika u akuzativu i enklitike u akuzativu koju slijedi enklitika u dativu ravnopravan, što znači da u poljskome postoji znatno veća sloboda u poretku enklitika, odnosno mogućnost njihova različita poretka kakva u hrvatskome jeziku ne postoji.

Iz svega rečenoga o enklitikama u poljskome i hrvatskome jeziku proistječe kako su ti jezici slični po tome što oba poznaju glagolske i zamjeničke enklitike, ali su razlike u njihovoj distribuciji enklitika znatne te poljske učenike HIJ-a mogu navesti na pogreške, ako se dogodi pokušaj prenošenja strukture iz poljskoga jezika u hrvatski. Poznavanje razlika u distribuciji enklitika pomaže lektorima, koji poučavaju govornike poljskoga jezika hrvatskome jeziku, objasniti ih svojim studentima i na taj način preduhitriti pogreške i prijenosna odstupanja. Na temelju poznavanja razlika između hrvatskoga i poljskoga jezika moguće je izraditi poseban kontrastivni pristup poučavanju, kao i posebne vježbe kojima bi se ciljano uvježbavali upravo oni aspekti hrvatskih enklitika koji se razlikuju u odnosu na poljske. Kontrastivna analiza i poučavanje utemeljeno na njoj posebno je korisno kod onih aspekata jezika koji se pokazuju teškima za ovladavanje, a položaj i redosljed enklitika svakako pripadaju njima.

7. UVJEŽBAVANJE POLOŽAJA I REDOSLIJEDA ENKLITIKA U JEDNOSTAVNIM I SLOŽENIM REČENICAMA

Osim same obrade nastavnih sadržaja za ovladavanje je ključno i njihovo sustavno i kontinuirano uvježbavanje u govoru i pismu te je za tu svrhu potrebno izraditi posebne nastavne materijale. Pritom je ključno da zadatci budu organizirani tako da prate obradu nastavnih sadržaja kako bi se sadržaji mogli postupno usvajati. Zadatci se provizorno mogu podijeliti na:

- (1) zadatke za uvježbavanje redoslijeda enklitika
- (2) zadatke za uvježbavanje položaja enklitika u jednostavnoj rečenici
- (3) zadatke za uvježbavanje položaja enklitika u složenoj rečenici
- (4) zadatke izgovora naglasnih cjelina
- (5) zadatke samoispravljanja.

U sljedećim će ulomcima opširnije biti riječi o različitim vrstama zadataka.

7.1. Uvježbavanje redoslijeda enklitika

Zadatke kojima se uvježbava redoslijed enklitika korisno je grupirati na sljedeći način te ih sljedećim redoslijedom uvoditi u poučavanje:

- (1) zadatci u kojima se uvježbava glagolska enklitika, zamjenička enklitika u dativu i zamjenička enklitika u akuzativu
- (2) zadatci u kojima se uvježbava zamjenička enklitika u dativu, zamjenička enklitika u akuzativu i glagolska enklitika *je*
- (3) zadatci u kojima se uvježbavaju glagolske enklitike, zamjeničke enklitike i zamjenica *se*
- (4) zadatci u kojima se uvježbavaju glagolske enklitike, zamjeničke enklitike i čestica *li*.

U tipološkome smislu ti zadatci mogu biti:

- (1) vježbe zamjene imenica enklitičkim oblicima zamjenica i njihovo redanje odgovarajućim redoslijedom (*Rekla sam sestri tajnu. Rekla sam joj je.*)
- (2) redanje ponuđenih enklitika odgovarajućim redoslijedom (*Rekla sam _____ . je, joj, ju*).

7.2. Uvježbavanje položaja enklitika u jednostavnoj rečenici

Položaj enklitika u jednostavnoj rečenici može se uvježbavati vježbom preoblikovanja rečenica tako da enklitički skup uvijek bude na drugome mjestu u rečenici (pravilo drugoga mjesta), a redosljed se ostalih rečeničnih dijelova mijenja po želji i potrebi. (*Marko joj ga je sinoć posudio. Posudio joj ga je Marko sinoć. Sinoć joj ga je Marko posudio. Marko joj ga je posudio sinoć. Posudio joj ga je sinoć Marko. Sinoć joj ga je posudio Marko.*)

7.3. Uvježbavanje položaja enklitika u složenoj rečenici

Položaj enklitika u složenim rečenicama može se uvježbavati:

- (1) zadacima kojima se uvježbava pravilo drugoga mjesta tako da se enklitika ili enklitički skup postave na drugo mjesto iza veznika kojim počinje zavisna ili nezavisna surečenica
- (2) zadacima s rečenicama s nekim od veznika iza kojih ne može stajati enklitika (*i, ni, a, no, dakle, naprotiv, međutim*); to je vježba postavljanja enklitika ili enklitičkoga skupa iza naglašene riječi koja slijedi jedan od navedenih veznika
- (3) zadacima sa zarezom iza kojega ne dolazi enklitika, već naglašena riječ; to su vježbe postavljanja enklitika ili enklitičkoga skupa iza naglašene riječi koja slijedi zarez.

U tipološkome smislu ti zadatci mogu biti:

- (1) vježbe postavljanja enklitika u složene rečenice s obzirom na naglašene i nenaglašene veznike riječi te na zarez (*Marko je rekao da _____ da o/joj/jučer/je Marko je rekao da će doći i _____. joj/donijeti/ga Budući da je nisam našao, _____ sam/nazva o/je*)
- (2) vježbe odabira odgovarajućih veznika s obzirom na značenje te s obzirom na zarez i enklitiku (*Pripremila sam knjigu, _____ je nisam uzela*).

7.4. Uvježbavanje izgovora enklitika unutar naglasne cjeline

Vrlo su važne vježbe izgovora naglasnih cjelina s enklitikama. Učenike HIJ-a treba poučiti da su one u cijelosti obuhvaćene jednim naglaskom te da se njihov izgovor ne smije prekidati ili segmentirati. Učenici mogu uvježbavati izgovor ponavljajući za lektorom ili tonskim zapisom. Korisne su vježbe u kojima se naglasne cjeline izgovaraju paralelno s izvođenjem pokreta (desnom) rukom, koji počinje s rukom

savinutom u laktu i dlanom kod usta, a završava s ispruženim laktom te dlanom udaljenim od usta. Važno je da pokret traje koliko i izgovor naglasne cjeline te da i pokret i izgovor budu neprekinuti. Tako se pokretom podupire pravilan i neprekinut izgovor naglasne cjeline.

7.5. Uvježbavanje samoispravljanja

Samoispravljanje pisanih tekstova vrlo je važna vještina koju trebaju steći učenici inoga jezika, osobito oni koji su na visokim stupnjevima jezične kompetencije. Tu vještinu treba razvijati jer pridonosi razvijanju učeničke autonomije i samoregulacije učenja (Udier, Čilaš Mikulić i Gulešić Machata, 2017: 110). Prije ili kasnije strukturirano poučavanje svakoga učenika prestaje (učenici završe školu ili tečaj, a studenti fakultet) te ih se treba osposobiti za samostalno snalaženje u jeziku, između ostaloga i za samostalno ispravljanje vlastitih pisanih tekstova. Kada je riječ o položaju enklitika, korisno je učenike HIJ-a naučiti mehanički postavljati enklitike ili enklitičke skupove na drugo mjesto u rečenici, odnosno da svoje već napisane tekstove još jednom pregledaju i isprave mjesto enklitike. Na taj se način smanjuje količina grešaka vezanih uz položaj enklitika, a studenti se osamostaljuju i osposobljavaju za upravljanje vlastitom vještinom pisanja.

8. ZAKLJUČAK

Poučavanje oblika, redosljeda, položaja, izgovora i stilske uporabe zamjениčkih i glagolskih enklitika u nastavi HIJ-a zahtjevan je i složen, ali ne i nemoguć zadatak. Poučavanje enklitika učinkovito je kada ga poučavatelji organiziraju tako da obuhvaća sve razine – enklitičke padežne oblike zamjenica i enklitičke oblike pomoćnih glagola (morfološka razina), redosljed enklitika i njihov položaj u jednostavnoj i složenoj rečenici (sintaktička razina) i njihov izgovor unutar naglasnih cjelina (prozodijska razina), a na višim stupnjevima (od B2 naviše) i funkcionalnostilske razlike između različitih položaja enklitika u rečenici (funkcionalnostilska razina). Kada je to moguće (kada se HIJ-u poučavaju jezično homogene skupine učenika čijeg su prvog jezika enklitike dio, a takav je na primjer poljski), kontrastivni je pristup poučavanju enklitika vrlo učinkovit te se njime mogu preduhitriti i smanjiti prijenosna odstupanja. Osim postupne obrade nastavnih sadržaja koji obuhvaćaju enklitike, nastavu je važno strukturirati tako da sadržava puno uvježbavanja u pismenome i usmenome obliku, kao i da se učenici HIJ-a poučavaju tehnikama samoispravljanja kojima se povećava njihova sposobnost autonomije i samoregulacije učenja.

REFERENCIJE

- Aleksovski, M.** (2017). *Pozicioniranje klitika u hrvatskome jeziku iz poljskoga kuta* [izlaganje na skupu]. 10. stručno i znanstveno savjetovanje za lektore hrvatskoga jezika, Filozofski fakultet u Zagrebu, 7. i 8. srpnja 2017.
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V. i Znika, M.** (1997). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bergovec, M.** (2007). Leksički pristup u nastavi stranih jezika s posebnim osvrtom na hrvatski. *Labor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, 1(3), 53–66.
- Čilaš Mikulić, M., Gulešić Machata, M., Pasini, D. i Udier, S. L.** (2018). *Hrvatski za početnike 1. Udžbenik i rječnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Čilaš Mikulić, M., Gulešić Machata, M. i Udier, S. L.** (2018). *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskog jezika za više početnike*. Zagreb: FF press.
- Jadacka, H.** (2006). *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia* [Kultura poljskoga jezika. Fleksija, tvorba, sintaksa]. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
- Jiang, W.** (2009). *Acquisition of Word Order in Chinese as a Foreign Language*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Katičić, R.** (1986). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU.
- Kodrić, A. i Vidović Bolt, I.** (2013). Važnost kontrastivnog pristupa u poučavanju stranoga jezika – primjer ovladavanja hrvatskim za poljske govornike. *Poznańskie studia slawistyczne*, 5, 307–320.
- Korom, M.** (2005). *Kroatisch für Mittelstufe*. München: Verlag Otto Sagner.
- Matovac, D. i Udier, S. L.** (2018). *Poučavanje glagolske prefiksacije iz perspektive osoba koje uče hrvatski kao ini jezik na razinama B2 i C1* [izlaganje na skupu]. 11. stručno i znanstveno savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika, Filozofski fakultet u Zagrebu, 6. i 7. srpnja 2018.
- Migdalski, K.** (2006). *The Syntax of Compound Tenses in Slavic*. Utrecht: LOT.
- Peti-Stantić, A.** (2002). Stilistika klitika u tumačenju hrvatskih gramatičara. U K. Bagić (ur.), *Važno je imati stila* (str. 165–180). Zagreb: Disput.
- Peti-Stantić, A.** (2005). Neobvezatnost reda riječi. U I. Pranjković (ur.), *Od fonetike do etike* (str. 207–216). Zagreb: Disput.
- Peti-Stantić, A.** (2007). Wackernagelovo pravilo – norma ili mogućnost. U B. Kuna (ur.), *Sintaktičke kategorije* (str. 173–187). Osijek: Filozofski fakultet Osijek; Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
-

-
- Peti-Stantić, A.** (2009). Opis, propis, red riječi. U A. Peti-Stantić (ur.), *Tretje hrvaško-slovensko slavistično srečanje* (str. 85–93). Zagreb: FF press.
- Pintarić, N.** (2015). Dvosmislenosti zbog reda riječi u hrvatskoj i poljskoj rečenici. *Annales Neophilologiarum*, 9, 167–188.
- Podboj, M.** (2013). Red riječi u hrvatskom i poljskom jeziku. *Rasprave*, 39(2), 581–592.
- Pranjковиć, I.** (1995). *Sintaksa hrvatskoga jezika: udžbenik za 3. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Raguž, D.** (2010). *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: vlastita naklada.
- Silić, J. i Pranjковиć, I.** (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Swan, O.** (2002). *A Grammar of Contemporary Polish*. Bloomington: Slavia Publishers, Indiana University.
- Udier, S. L.** (2007). Položaj enklitika u nastavi hrvatskoga kao stranoga jezika za početnike. *Labor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, 1(1), 61–69.
- Udier, S. L.** (2015). Enklitike u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika između višega i nižega standardnog varijeteta. U S. L. Udier i K. Cergol Kovačević (ur.), *Višejezičnost kao predmet multidisciplinarnih istraživanja* (str. 17–32). Zagreb: Srednja Europa i HDPL.
- Udier, S. L., Čilaš Mikulić, M. i Gulešić Machata, M.** (2017). Razvijanje učeničke autonomije učenja u hrvatskome kao inome jeziku. U M. Čilaš Mikulić, I. Banković-Mandić i A.-T. Jurčić (ur.), *Croaticum – Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika, 3. zbornik radova* (str. 101–115). Zagreb: FF press.
- Udier, S. L. i Gulešić Machata, M.** (2011a). Kakvom jeziku poučavati neizvorne govornike? Viši i niži varijetet u poučavanju hrvatskoga kao inog jezika. *Nova Croatica*, 5(5), 329–349.
- Udier, S. L. i Gulešić Machata, M.** (2011b). Registri i hrvatski kao ini jezik. U P. Krejčić, E. Krejčová i M. Przybylski (ur.), *Výuka jihoslovanských jazyků v dnešní Evropě* (str. 64–71). Brno: Porta Balkanica.
- Udier, S. L. i Gulešić Machata, M.** (2014). *Razgovarajte s nama! Gramatika i pravopis hrvatskoga jezika s vježbama za stupnjeve B2 i C1*. Zagreb: FF press.
- Vijeće Europe. (2005). *Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje* (prev. V. Bressan i M. Horvat). Zagreb: Školska knjiga. (Izvornik iz 2001).
-

Sanda Lucija Udier

sludier@ffzg.hr

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
Croatia

Teaching enclitics and their order in the sentence in Croatian FL classroom

Summary

Enclitics are the unstressed case forms of personal pronouns, the reflexive pronoun *se*, the interrogative particle *li* and the unstressed present tense forms of the auxiliary verbs *to be* and *to have*. They do not have their own accent, instead, they are part of an stress unit in which they "lean" on the stressed word and cannot hold initial place of the sentence. In sentences with several enclitics, their order is strict and grammatically defined without any variation. The order and position of enclitics are one of the features of Croatian as a second language which are very difficult to learn, and therefore great attention is required during the teaching process. The same importance is, therefore, given to the mutual order of enclitics, as well as to the position of enclitics and enclitical clusters within a simple and complex sentence. In order to master enclitics in the best possible way, students of Croatian as L2 need to process and practice enclitics in Croatian L2 classes on the morphological, syntactic, prosodic and functional levels.

Keywords: enclitics, Croatian as a second language, morphosyntax, prosody, contrastive analysis

Pregledni rad

Rukopis primljen 12. 10. 2018.

Prihvaćen za tisak 8. 6. 2021.

<https://doi.org/10.22210/govor.2021.38.04>**Željka Čelić**

zcelic@ffzg.hr

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatska

Glasovi ruskoga jezika i hrvatska narječja kao pomoć pri njihovom usvajanju

Sažetak

Rad je prilog šestome sastanku Odjela za fonetiku HFD-a održanome u ožujku 2018. godine. U radu se predstavlja ideja primjene glasova hrvatskoga jezika kao sustava, uključujući i narječja te glasovne ostvaraje u njima, u učenju stranoga jezika u hrvatskim javnim obrazovnim institucijama. Metodika nastave stranih jezika (ruskoga jezika) uključuje prednosti koje omogućuje srodnost dvaju slavenskih jezika, ali pretpostavlja podučavanje stranoga jezika isključivo u usporedbi s hrvatskim standardnim jezikom kao općeobvezatnim sustavom. Hrvatski standardni jezik svjesno je normiran, a norma uvjetuje odabir jezičnih oblika koji čine standard, samim time i kvalitetu, dok se suvremeni ruski jezik definira kao književan, oblikovan na građi književnosti; taj materijal predstavlja normu koja nije *a priori* zadana, nego proizlazi iz uzusa. Kao takav, ruski jezik ostvaruje polifunkcionalnost koja se u jezičnoj hrvatskoj praksi pripisuje (isključivo) standardnome jeziku. U radu se predlaže primjena primjerâ glasova hrvatskih narječja kao metodičkoga sredstva pri poučavanju i, posljedično, usvajanju ruskoga kao stranoga jezika. Ističe se da se pri poučavanju ruskoga u hrvatskim institucijama usporedba glasova odvija na relaciji hrvatski standardni jezik i ruski književni jezik, čime se ograničavaju poredbene mogućnosti, odnosno lakše usvajanje ruskoga jezika.

Ključne riječi: hrvatski, narječja, ruski, strani jezik, fonem

1. USVAJANJE RUSKOGA JEZIKA I HRVATSKA NARJEČJA

Poučavati strani jezik, a pod time mislimo na učenje stranoga jezika u uvjetima nedomicilne okoline i unutar institucija (Jelaska, 2005: 29; Medved Krajnović, 2010: 4–5), pretpostavlja nastavnikovo izvrsno poznavanje toga jezika, poznavanje njegova sustava, fonemskoga i morfemskoga inventara, izgovornih karakteristika, tvorbe riječi i rečeničnoga ustroja (Babić, 1995: 48). Metodički je proces usvajanja jezičnih karakteristika stranoga jezika olakšan, ako postoji mogućnost usporedbe s drugim jezikom koji je već poznat; najčešće se radi o J2/L2 jeziku u usporedbi s J1/L1 jezikom. Lakše je predočiti jezični sustav, ako je objekt usporedbe prisutan u svijesti subjekta izloženoga usvajanju novoga znanja. U našem je primjeru subjekt govornik hrvatskoga jezika kao J1 jezika, koji usvaja ruski jezik kao strani. Ruski jezik od devedesetih godina 20. stoljeća nije medijski zastupljen poput engleskoga jezika (Čelić i Lewis, 2016: 187), sintetički ustroj ruskoga jezika nije zahvalan za lakše usvajanje, kako je to slučaj sa suvremenim engleskim jezikom (Čelić, 2011: 460, 461). U medije uključujemo televizijski i radijski program na standardnome jeziku; informiranje preko interneta individualno je, nije usustavljeno i uključuje usvajanje i negramatičkih oblika, i pod utjecajem je engleskoga jezika (Nam, 2013: 37). Poučavanje i usvajanje ruskoga jezika, ako se izuzme ruski kao materinski jezik u Republici Hrvatskoj (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2021), svodi se na sljedeće institucije: fakulteti, škole stranih jezika (privatne), državne srednje i osnovne škole (prvenstveno na izbornoj razini). Ustavna je obaveza javnih institucija komunikacija na hrvatskome jeziku (Ustav Republike Hrvatske, Članak 12.), konkretno, na standardnome hrvatskome jeziku kao uređenome sustavu čije se osnovne značajke razlikuju od onih postojećih u njegovim narječjima (Katičić, 2009) i koji mora u obzir uzeti i nejezične faktore (vanjske zakonitosti (Silić, 2006: 20); kultura, književnost, civilizacija, politika, vjera, nacija (Silić, 2006: 23)), čime se ostvaruje njegova nadregionalnost ("Standardni jezik", 2021) i polifunkcionalnost (Silić, 2006: 36), te ga karakterizira općobvezatnost (Silić, 2006: 35). Značajke hrvatskih narječja lakše je kognitivno povezati s onima u ruskome. Fonemski i morfemski sastav te leksik hrvatskih narječja mogu se iskoristiti kao sredstvo usporedbe; hrvatska narječja mogu služiti kao metodičko sredstvo za lakše usvajanje izgovora ruskih glasova, odnosno riječi, jer se tek u usporedbi ruskoga jezika s hrvatskim narječjima, odnosno s hrvatskim jezikom kao sustavom, može govoriti o ruskome i hrvatskome kao u potpunosti srodnim jezicima te na taj način iskoristiti podudarnosti koje se ne vide u odnosu standardni

hrvatski jezik – ruski suvremeni književni jezik (Čelić i Lewis, 2016: 197). Standardni hrvatski jezik ostaje primarni metajezik poduke, njegova narječja postaju mu dopunom. Činjenicu da su ruski i hrvatski srodni jezici sa zajedničkim pretkom (Hadžihalilović, 2013: 9) potrebno je najprije osvijestiti kod studenata, počevši od napomene da hrvatski jezik nije samo njegov standardni oblik, usvojen u školi kao jedini pravilan jezični model, već i narječja i govori koji nisu manje vrijedni sami po sebi i u usporedbi sa standardnim jezikom; hrvatska se narječja, dapače, mogu definirati kao sustavi, kao zasebni slavenski jezici (osamostaljena hrvatska narječja (Silić, 2006: 34)). Usporedba ovih dvaju jezika olakšava usvajanje gramatičkih kategorija koje mogu biti problematične govornicima neslavenskih jezika, kao primjerice u slučaju glagolskoga vida koji se pokušava objasniti njemačkim terminom *aktionsart* (Schuyt, 1983: 405–426), a nejednakosti unutar kategorije vida u različitim slavenskim jezicima i dalje su predmet rasprave (Fortuin i Kamphuis, 2015: 163–208), zatim u slučaju usvajanja oblikā koji se smatraju regionalizmima (nenormativno, dijalektalno (Silić, 2006: 34)), pejorativno obojenima – npr. kod izražavanja posvojnosti u ruskome jeziku postoji izraz *u meniá* (у меня) 'imam' koji odgovara hrvatskome regionalizmu *u mene*. Primjena isključivo hrvatskoga standarda, kao jedine paradigme za usporedbu s ruskim jezikom, isključuje veći postotak podudarnosti između ovih dvaju jezika i time veći broj veza koje mogu poslužiti kao mnemotehnička sredstva pri usvajanju ruskoga jezika. Hrvatski standard isključuje glasove i oblike koje student čuje u ruskome jeziku, a zaboravi ih povezati s onim što čuje izvan školskoga programa. Obrnuto, i govornici ruskoga jezika izvan nastavnoga procesa u Hrvatskoj i učenja standardnih glasova i oblika lakše usvajaju hrvatski jezik, naglasak i riječi, jer je omogućeno povezivanje s hrvatskim narječjima čije glasove i oblike čuju u interakciji s govornicima hrvatskoga jezika. Hrvatskim bi studentima narječja trebala poslužiti da ne kvalificiraju ruski jezik kao "egzotičan", što je predodžba dobroga dijela anketiranih studenata prve godine Preddiplomskoga studija ruskoga jezika i književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Čelić i Lewis, 2016: 188–189). Ova je predodžba posljedica naučene odrednice o hrvatskome standardnome jeziku kao jedinome pravilnome, pa studenti na pitanje, postoji li pojedini oblik u hrvatskome jeziku, odgovaraju niječno, jer ga ne povezuju s onim što sami čuju, nego s onim što im je rečeno. Na pitanje postoji li redukcija glasova u hrvatskome, kao što postoji u ruskome jeziku, odgovara se niječno – do trenutka osvještavanja govora koji se primjenjuje kod kuće, u domu, u materinskome govoru. Nepovezivanje ruskoga jezika sa svim hrvatskim narječjima dovodi i do toga da

engleski jezik postaje pomoćno sredstvo za određivanje značenja riječi, a to se širi i na gostujuće studente (i govornike) slavenskih jezika. Pri tome se taj utjecaj engleskoga jezika ostvaruje i u izgovoru ruskih glasova (Čelić, 2013: 55). Ruski glasovi istih karakteristika kao i hrvatski glasovi kod hrvatskih studenata poprimaju karakteristike engleskih glasova, osobito kod dentala /d/ i /t/, koji postaju alveolarni, dakle, izravnani vršak jezika ne dodiruje stražnju stranu gornjih zuba, nego se vršak jezika savija i dodiruje prostor između korijena gornjih zuba i početka tvrdoga nepca (Filipović, 1968: 172, 174, 178; Roach, 1998: 31; Thomas, 1958: 47, 49). To je zanimljivo jer prosječni hrvatski govornik ove engleske foneme izgovara kao hrvatske dentale. Hrvatski izgovor utječe na engleski, a engleski na hrvatski izgovor ruskih glasova.

2. USPOREDBA RUSKOGA I HRVATSKOGA NAGLASKA

Početna razlika između hrvatskoga i ruskoga jezika, nadomjestiva narječjima, jest tip naglaska. Ruski jezik ne poznaje više melodijski naglasak s uzlaznošću i silaznošću kakav postoji u hrvatskome standardu, odnosno kakva mu je preporučena norma (Banković-Mandić i Čilaš Mikulić, 2016). Uzlaznost i silaznost naglaska u ruskome se jeziku u 18. stoljeću definiraju kao umjetno nametnute karakteristike pod utjecajem latinske poezije i metra u ruskim stihovima. Tredjakovski (Tredjakovsky) će prvi obratiti pozornost na to da se sustav latinske metrike, utemeljen na suodnosu slogova prema duljini, ne može rabiti u ruskome jeziku, jer se u ruskome ne razlikuju dugi-kratki, nego naglašeni-nenaglašeni slogovi ("Tredjakovski", 2020), dakle, da ne postoje duljina i kraćina sloga, nego da je slog ili naglašen ili nenaglašen. Naglašeni samoglasnik jedini ostvaruje svoje karakteristike u punome obliku (Čelić, 2013: 40–44), a drugi se samoglasnici krata kvantitativno ili poprimaju karakteristike drugih samoglasnika, odnosno mijenjaju se ovisno o uzdignutosti i isturenosti jezika unutar usne šupljine. Kvantiteta i kvaliteta samoglasnika, koja je ovisna o naglasku, odnosno redukcija kao posljedica usmjeravanja izdahnutoga zraka na jedan slog (Čelić, 2013: 36–37), dio je ortoepske norme ruskoga suvremenoga jezika – za razliku od hrvatskoga standardnoga jezika. U hrvatskim govorima redukcija je prisutna, ali se kod školovanoga govornika ista nastoji ublažiti samoispripravljanjem (sociolingvistički aspekt (auto)socijalizacije govornika unutar veće urbane sredine, osim što ide u smjeru norme, ide i u suprotnome smjeru – prema dinamičkome tipu naglaska (Kapović, 2008: 34)) ili na nastavi hrvatskoga jezika u školama (pravogovor sažet u izrazu *govori književno!*). Ruski je naglasak dinamički (silinski) i pomičan (Čelić, 2013: 34–35);

pomičnost je semantička zaliha jer se isti oblici (kombinacije morfemā) razlikuju u značenju zahvaljujući naglasku na različitim slogovima (Čelić, 2013: 34), i na taj način nadomješta mogućnost da spuštanje ili dizanje tona utječe na značenje riječi. Ruski je naglasak slobodan, što hrvatski standardni naglasak nije – pravilo da zadnji slog ne može biti naglašen ne postoji u hrvatskim narječjima. Mjesto naglasaka u ruskoj riječi poklapa se s mjestom naglasaka u nekim čakavskim govorima, usp.: nom. jd. *kozá* – rus. *kozá* (козá) // inst. jd. *kozón* – rus. *kozói* (козо́й) i kajkavskom: nom. jd. *lišca* – rus. *lišca* (лиси́ца), nom. jd. *lopáta* – rus. *lopáta* (лопа́та), nom. jd. *sestrá* – rus. *sestrá* (сестрá) (Čelić i Lewis, 2016: 193). Dakle, osvijestiti studentima srodnost između ruskoga i hrvatskoga jezika, služeći se samo standardnim hrvatskim jezikom, ne donosi prevelike rezultate; takav postupak dovodi, naprotiv, do suprotnoga učinka. Hrvatski standard nema isti tip naglasaka kakav ima ruski jezik, nema fonološke karakteristike koje su dio ruskoga standardnoga jezika (Čelić, 2013: 34–35; Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007: 25), ista kombinacija fonema nema isto značenje – približna homofonija nije i sinonimija, usp.: rus. *živót* (живо́т; 'trbuh', 'utroba') ≠ hrv. *život* (жизнь, 'žizn'), barem ne u suvremenim jezicima (Lewis, 2016: 77).

3. USPOREDBA RUSKOGA I HRVATSKOGA GLASOVNOGA SUSTAVA

Tradicionalno pod utjecajem gramatika starogrčkoga i latinskoga jezika (Čelić, 2008: 303), ruski i hrvatski glasovni sustav dijele se na samoglasnike i suglasnike, pri čemu ruska terminologija ne poznaje razliku između samoglasnika i vokala. Dodatni razlog je i u tome da ne postoje slogotvorni suglasnici u ruskome jeziku, konkretno fonem /r̥/. Ni u kojoj poziciji /r̥/ ne može biti nositelj sloga u suvremenome ruskome jeziku, kao što je to slučaj s hrvatskim standardom: riječi *křv* i *smřt* imaju ruske ekvivalente *krov'*, *smert'* (кровь, смерть); isti je odnos i u višesložnim riječima, usp. hrvatski *křvav*, *smřtan* prema ruskim *krovavyyi*, *smertnyy* (крово́вый, сме́ртный). Neslogotvornost /r̥/ karakteristična je i za kajkavski. Poblize se ta pojava može ilustrirati i tekstovima koje svaki učenik usvaja o hrvatskome jeziku iz doba hrvatskoga narodnoga preporoda, vidljiva je i u nazivu časopisa *Danicza horvatzka* ili u stihovima iz "Balada Petrice Kerempuha" Miroslava Krležu u kojima se pojavljuje riječ *kervavi* ("Kervava megla v megli karvi, / kadaver v blatu, / v lobanji čarvi. // Zgorete cirkve, kervavi sveci, / ...") – uz pretpostavku da je osnovnoškolsko i srednjoškolsko znanje usvojeno trajno. Za standardnu hrvatsku riječ *ćrkva*, ruski *cerkov'* (церко́вь) u narječjima postoje oblici *cirkva* (kajkavski) i *crikva* (čakavski). Povijesni i književni oblici potvrđuju postojanje

neslogotvornoga /r/ u hrvatskome, koji se ostvaruje i u ruskome jeziku. Činjenica jest da u hrvatskome standardu postoji i neslogotvorno /l/, kojega nema u ruskome. Ako ne uzimamo treći slavenski jezik kao pomoćno sredstvo pri ilustraciji slogotvornoga /l/ (češki *Vltava*), pomoći ćemo si riječima kao što su *bicikl* i *artikl*; s druge strane, standardni oblici *fascikl* i nestandardni *fajl* ostvaruju se u komunikaciji hrvatskih službenika i kao *fascikla* i *fajla*. No usvojenost kombinacija glasova u primjerima *bicikl* i *artikl* ne znači da su oni primjenjivi i izvan javnih institucija. Riječ *bicikl* ostvaruje se u različitim oblicima karakterističnima za pojedina narječja: *bicikla*, *bicikel*, *biciklin*, uz obezvučenje na početku: *peciklin* itd. Riječ *artikl* čak je i u standardu varijantna – postoji oblik *artikal*, ali se ne preporučuje. Neslogotvornost /l/ u standardnome hrvatskome jeziku oprimjerena je i usporediva s ruskim jezikom pomoću fonološki adaptiranih posuđenica na govornome prostoru sjeverozapadne Hrvatske. Germanizmi *štrudl* i *šnicl* postoje i u ruskome jeziku, ali u oblicima koji funkcioniraju izvan tradicionalnoga sjeverozapadnoga hrvatskoga govornoga područja: rus. *štrudel'* (штрудель), *šnicel'* (шницель) – hrv. *štrudel*, *šnicel* ili *štrudla*, *šnicla*. Kao kulinarski termini ove se riječi u ruskome jeziku ne zamjenjuju prevedenicama, nego se rabe postojeće posuđenice; u hrvatskome su jeziku, zahvaljujući isticanju regionalne kuhinje u javnome prostoru (Čelić, 2017: 343), kajkavski germanizmi sa slogotvornim /l/ te adaptirani s vokalom /a/ (ujedno i morfemom *-a* koji je izmijenio i rod imenice) istisnuli (u velikoj mjeri) usvojene standardne riječi *savijača* i *odrezak*. Karakteristika likvida u ruskome jeziku jest i punoglasje (*polnoglasie*, полногласие) – fenomen prisutan samo u istočno-slavenskim jezicima. Radi lakšega usvajanja ove pojave kao primjer se navodi ruska riječ *zoloto* (золото) s kojom se susrela većina hrvatskih govornika, barem starijih generacija. Samoglasnički trokut ruskoga i hrvatskoga jezika poklapaju se, oba jezika imaju pet samoglasnika. Iznimka je fonem, odnosno alofon /ы/ (o autonomnosti *jery* v. Čelić (2013: 35)). Naglašeni fonemi /a/, /e/, /i/ ne predstavljaju problem hrvatskim studentima. Napomena da su /o/ i /u/ izraženije labijalizirani u ruskome u odnosu na hrvatski jezik, katkad rezultira ostvarajima nekarakterističnima za ortoepiju ruskoga suvremenoga jezika. Problem je usvajanje fonema /ы/, koji je visok i srednji po izgovoru, između fonema /i/ i fonema /u/, te u hrvatskim narječjima ne postoji potpuni ekvivalent za njega. Približavanje fonema /i/ fonemu /e/ postoji u hrvatskim narječjima, kao i /u/ prema /o/, no za približavanje /ы/ potencijalno visokome srednjem ostvaraju ne postoji. Studenti ruskoga jezika koji su lingvisti /ɤ/ zamjenjuju hrvatskim /i/ koje, iako slušno ocijenjeno kao visoko, ipak nije toliko visoko kao rusko /i/; studentima ruskoga jezika koji su operni pjevači na

kolegiju "Ruska fonetika" Muzičke akademije Sveučilišta u Zagrebu (Muzička akademija, 2016) /ɤ/ nije visoki srednji kao u ruskome, nego se ostvaruje kao francuski visoki (zatvoreni) prednji zaobljeni [y], uz perceptivno visok glas – sopran. Nenaglašeni samoglasnici podliježu kvantitativnoj i kvalitativnoj redukciji u ruskome jeziku i dio su pravogovora, norme i standardnoga jezika – za razliku od hrvatskoga u kojem svaki samoglasnik mora ostvariti, prema ortoepskom načelu, svoje osnovne značajke. Stoga na pitanje, postoji li u hrvatskome jeziku redukcija, možemo odgovoriti niječno. Navođenjem primjera iz kajkavskoga narječja osvještava se postojanje kvalitativne redukcije i u hrvatskome jeziku – izvan standardne norme. Za kajkavsko je narječje karakterističan takav tip redukcije, više ili manje izražen. Najbolji je primjer upitna riječ *kaj* koja se ostvaruje u različitim oblicima: *kaj*, *kej*, *kuj*, *kae*, *kə*. I dok je u hrvatskome standardu redukcija ocijenjena kao negativna značajka, u zagrebačkoj kajkavštini, bez obzira na utjecaj štokavštine, ona je identifikacijsko sredstvo izvornih govornika u odnosu na neizvorne, kod kojih postoji socijalna potreba priučavanja takvome govoru (Kapović, 2004: 98). Najfrekventnije nastojanje da se usvoji takav izgovor čuje se u primjeni glagola *delati* i *razmeti*, za prvi u infinitivu, za drugi u drugoj osobi množine i, rjeđe, jednine (*razmete /mel*, umjesto *me razmete*, *me razmeš*). Ekavski ostvaraj jata (Čelić, 2013: 8) ima, više ili manje, prizvuk glasa /i/ u kajkavskom, dok se kod neizvornih govornika ostvaruje srednji prema srednje otvorenom /e/. Spoznaja da postoji ekavski ostvaraj jata u kajkavskom narječju upućuje na to da je ekavština karakteristična i za ruski jezik te da za njega nije svojstvena jekavština, već je na djelu palatalizacija prethodnoga suglasnika. Ekavština se kod prosječnoga hrvatskoga govornika veže uz srpski jezik; dokaz tomu je i naknadni hiperjekavizam pojedinih riječi kod kojih je ona već neprepoznatljiva: *istovetan* – *istovjetan* (Putanec, 1963: 76), a u pojedinim slučajevima je novijega doba: *vèdro* – *vjedro*. U zadnjemu slučaju stvara se lažna identičnost s ruskim jezikom: *vjedro* = rus. *vedró* (ведро). Ovom prividu pridonosi i činjenica da student ne razmišlja izvan okvira "da je slovo = glas" i da se "glasovi čitaju". I kada usvoje sva slova ruskoga alfabeta, koji uključuje i grafeme bez fonemske vrijednosti koji su signali umekšanoga, palataliziranoga izgovora, potrebno je osvijestiti činjenicu da je pravopisno načelo ruskoga jezika morfološko te da zapis zadržava izvorne morfeme i foneme koji su tijekom jezičnoga razvoja izmijenili svoje značajke: da /ž/, /š/ i /c/ nisu nikad palatalizirani, bez obzira na slovo, znak iza njih, za koje pravopisno pravilo upućuje da je izgovor fonema kojega predstavljaju "mek", odnosno palataliziran. Povezivanje ikavskoga ostvaraja jata može se ostvariti usporedbom s ukrajinskim jezikom u kojemu

je to jedina mogućnost (Timko-Đitko i Iusyp-Iakimovich, 2017: 99, 132). Sonanti u ruskome jeziku nisu nositelji sloga. U sonante se u hrvatskome jeziku ubraja i /v/. U ruskome je on šumnik koji alternira s bezvučnim parnjakom /f/ – kao i u kajkavskome te u pojedinim čakavskim govorima. Obezvučenje (*oglušenie*, оглушение) je dio standardne ortoepije ruskoga jezika i, za razliku od hrvatskoga standarda, ostvaruje se u hrvatskim narječjima. Ruski se sonanti palataliziraju, hrvatski standardni ne, oni su palatali. U kajkavskome, osobito u Zagorju, /l/ podliježe palatalizaciji [lʲ] (*blʹuzica*, *šalʹica*) (Čelić, 2013: 48) i kao takav može poslužiti u ilustraciji palatalizacije sonanata, a kada je nepalataliziran, njegov je izgovor bliži ruskomu [ɫ]. Hrvatski studenti rijetko registriraju drugačiji regionalni izgovor kao jezičnu pojavu (Kapović, 2004: 99–100), češće okarakteriziranu kao društveno neprihvatljivu, stoga za ilustraciju palataliziranoga [lʲ] može poslužiti i slovenski izgovor glavnoga grada Slovenije, ako je hrvatski student prijemčiv na pojave u jeziku i u svijetu. Postojanje palatalnih sonanata u hrvatskome standardu utječe i na izgovor palataliziranih ruskih suglasnika. Potrebno je pomoću narječja osvijestiti da kombinacija grafema i mekoga znaka *lʹ* (ль) i *nʹ* (нь) ne odgovara hrvatskim standardnim fonemima /lj/ i /nj/, nego onima u narječjima (Čelić, 2013: 50–51). Od turbulenata u ruskome jeziku, u odnosu na hrvatski standard, potrebno je istaknuti da svi mogu biti palatalizirani, osim uvijek tvrdih /ž/, /š/, /c/ i uvijek palataliziranoga /čʹ/. Fonem /čʹ/ je, uz /c/, afrikata u ruskome jeziku. Ruski jezik, osim /c/, ne poznaje afrikate koje su sastavni dio hrvatskoga standardnoga jezika: /č/, /čʹ/, /dž/, /đ/. Standardno hrvatsko /č/ ne odgovara ruskome /čʹ/, nego kajkavskome /č/. Standardno hrvatsko /č/ i čakavski bezvučni ploziv [čʹ] ne postoje u ruskome, kao ni /dž/ i /đ/ (Čelić, 2013: 47). Kod posuđenica koje u hrvatskome imaju palatal /č/, ruski zadržava /k/ ili ga palatalizira, usp.: rus. *kaif* (кайф) – *čEIF*, rus. *kilim* (килим) – *čILIM*, rus. *kirillica* (кириллица) – *čIRILICA*. Grafijski prikaz u ruskoj riječi *pidžak* (пиджак) zavarava da se radi o afrikati. Izgovor te riječi može se usporediti sa situacijom pravopisne nesigurnosti dijela hrvatskih govornika kada odvojeno izgovaraju afrikatu /dž/ razdvajajući dvoslov u dva fonema jer nisu sigurni piše li se, npr. riječ *pidžama* dvoslovom dž ili dijakritičkim đ ("Pidžama ili piđama", 2016).

4. ZAKLJUČAK

Učenje stranoga jezika izvan domicilne zemlje, a unutar Republike Hrvatske, može se ostvariti osobnim aktivnostima i unutar javnih institucija. Autorovo iskustvo poučavanja ruskoga jezika kao stranoga, predstavljeno u članku, stečeno je unutar

javnih institucija – na Filozofskome fakultetu i Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu. Cilj je rada bio predstaviti ideju da se u nastavi ruskoga jezika primijeni usporedba glasovnoga sustava hrvatskoga jezika, koji će uključiti i ostvaraje u narječjima hrvatskoga jezika, s glasovnim sustavom ruskoga jezika. Skici mogućih usporedba na osnovi primjerā riječi iz kajkavskoga i čakavskoga narječja prethodila je anketa provedena među studentima prve godine preddiplomske razine ruskoga jezika i književnosti (Čelić i Lewis, 2016) koja je prikupljala informacije o odnosu studenata prema narječjima hrvatskoga jezika i njihovom osjećaju prema njima kao materinskome jeziku. Javne se institucije u Republici Hrvatskoj služe standardnim hrvatskim jezikom (Silić, 2006: 36) koji se temelji na novoštokavskome govoru zapadnoga tipa jekavskoga izgovora (Silić, 2006: 33). Ruski se književni jezik u jezičnoj praksi odvaja od svojih govora (sjeverni, srednji, južni ("Ruski dijalekti", 2021); osnovica mu je moskovski govor ("Moskovski govor", 2020)); ruski jezik nema razvijenu književnost na svojim govorima kao hrvatski književni jezik (jezici) na kajkavštini i čakavštini (Silić, 2006: 29–34). Hrvatski standardni jezik i ruski književni jezik na jednakoj su formalnoj razini u okvirima polifunkcionalnosti i nadregionalnosti. U jezičnoj praksi hrvatski standard pretpostavlja normu uzusu (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2021); u ruskome kontekstu uzus, filtriran kroz normu i kodifikaciju, ulazi u ruski književni jezik (Krysin, 2017: 22–23, 25). Uzus hrvatskoga konteksta jesu i njegova narječja, koja su u većoj mjeri podudarna (na fonološkoj i morfološkoj razini) s jezičnim karakteristikama ruskoga jezika. Time ne mislimo da na taj način hrvatski standardni jezik treba biti sekundaran kao medij, metajezik i didaktičko sredstvo pri usvajanju stranoga jezika (konkretno ruskoga jezika kao stranoga), nego da osvještavanje funkcionalnosti hrvatskih narječja, kao i postojanja konkretnih glasova i oblika u njima, na osnovi postojećih riječi (jer se kajkavski, čakavski i drugi štokavski govori nisu razvili do standardne varijante) može pomoći pri usvajanju riječi, pravilnoga izgovora i upotrebi morfemā ruskoga jezika kao srodnoga, osobito na akademskoj razini, jer znanstveni pristup učenju jezika omogućuje i traži da se u obzir uzmu sve pojave u jeziku kao sustavu, kako bi se s metodičkoga aspekta olakšalo usvajanje novih glasova i oblika stranoga jezika J2, ako za njih već postoje slični ili isti obrasci u jeziku J1. Koliko je ova metoda iskoristiva u poučavanju ruskoga kao inoga (stranoga) /русского как иностранного/ ovisi o studentima, njihovom odnosu prema materinskome jeziku u pravome smislu, o stupnju izmijenjenosti materinskoga jezika pod utjecajem standardnoga jezika u školi i medijima te o jezičnome osjećaju studenata i njihovom odnosu prema hrvatskome

jeziku, onome što Rusi nazivaju *kultura rechi* – kultura govorenja (Voroncova, 2011: 10–15).

REFERENCIJE

- Babić, Z.** (1995). *Fonetika i fonologija hrvatskoga jezika: udžbenik za 1. razred gimnazija i tehničkih škola*. Zagreb: Školska knjiga.
- Banković-Mandić, I. i Čilaš Mikulić, M.** (2016). *O bilježenju, izgovoru i prihvaćenosti hrvatskih standardnih naglasaka*. U M. Matešić, E. Ramadanović, M. Crnić Novosel i P. Vukša Nahod (ur.), *CLARC 2016: Perspektive jezičnoga planiranja i jezične politike* (knjiga sažetaka) (str. 12–15). Dostupno na <https://www.bib.irb.hr/850723>
- Čelić, Ž.** (2008). *Latinski metajezik – matrix slavenskih gramatika. Utjecaj latinskoga na hrvatski i istočno-slavenske jezike, prikazan jezičnim nazivljem, opisom glasova i oblika u hrvatskome i istočno-slavenskim jezicima* (doktorski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Čelić, Ž.** (2011). Slovoobrazovanje s anglijskoj morfemoi na lekcijah ruskoga iazyka. U T. A. Chichkanova, N. S. Iskrin, V. A. Kudinov i A. A. Popova (ur.), *Nauchnye problemy obrazovania tretogo tysiacheletia* (str. 459–482). Samara: Insoma – Press.
- Čelić, Ž.** (2013). *Sopostavitelnaia fonetika ruskoga i horvatskoga iazyka. Poredbena fonetika ruskoga i hrvatskoga jezika*. Zagreb: FF press. DOI: <https://doi.org/10.17234/9789531754712>
- Čelić, Ž.** (2017). Kolumbovo povrće u hrvatskome i ruskome jeziku. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13(2), 343–355. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/198796>
- Čelić, Ž. i Lewis, K.** (2016). Mnogoaspektni analiz problem izuchenia ruskoga iazyka horvatami. U Ž. Čelić i T. Fuderer (ur.), *Slavenska filologija. Prilozi jubileju prof. em. Milenka Popovića* (str. 187–198). Zagreb: FF press.
- Filipović, R.** (1968). *Engleski izgovor: fonetski udžbenik za studente engleskoga jezika s vježbama i rječnikom izgovora*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Fortuin, E. i Kamphuis, J.** (2015). The typology of Slavic aspect: A review of the East-West Theory of Slavic aspect. *Russian Linguistics*, 39, 163–208. Dostupno na <https://www.springer.com/journal/11185>, DOI: 10.1007/s11185-015-9144-7
- Hadžihalilović, S.** (2013). *Osnove fonetike i fonologije ruskoga jezika (Priručnik za učenje i poučavanje ruskoga kao stranoga jezika)*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

- Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. (2021). *Bolje je hrvatski!* Dostupno na <http://bolje.hr/> [posljednji pristup 4. svibnja 2021.].
- Jelaska, Z.** (2005). Materinski, drugi, strani i ostali jezici. U Z. Jelaska (ur.), *Hrvatski kao drugi i strani jezik* (str. 24–37). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Kapović, M.** (2004). Jezični utjecaj velikih gradova. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 30, 97–105. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/9464>
- Kapović, M.** (2008). Razvoj hrvatske akcentuacije. *Filologija*, 51, 1–40. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/33802>
- Katičić, R.** (2009). O standardnom i književnom jeziku. *Jezik*, 56(2), 50–53. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/92111>
- Krysin, L. P.** (2017). K sootnosheniu sistemy iazyka, ego normy i uzusa. *Kommunikativnye issledovania*, 2(12), 20–31. Dostupno na <https://cyberleninka.ru/article/n/k-sootnosheniyu-sistemy-yazyka-ego-normy-i-uzusa>
- Lewis, K.** (2016). *Lažni prijatelji s Rječnikom hrvatsko-ruskih lažnih prijatelja*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Medved Krajnović, M.** (2010). *Od jednojezičnosti do višejezičnosti. Uvod u istraživanja procesa ovladavanja inim jezikom*. Zagreb: Leykam International d.o.o.
- Moskovski govor. (2020). Russkiy. *Textologia*. Dostupno na <https://www.textologia.ru/russkiy/russkaya-dialektologija/osnovnie-ponyatiya-dialektolog/literaturniy-yazik-i-dialekti/2432/?q=463&n=2432> [posljednji pristup 4. svibnja 2021.].
- Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu. (2016). *Studiji. Integrirani sveučilišni studij za instrumentaliste*. Dostupno na <http://www.muza.unizg.hr/studiji/integrirani-sveucilisni-studij-za-instrumentaliste/> [posljednji pristup 10. svibnja 2021.].
- Nam, H. H.** (2013). Uzus, norma i sistema v kontekste sovremennogo russkogo iazyka: na materiale Internet-kommunikacii. *Mir russkogo slova*, 3, 33–43. Dostupno na <https://cyberleninka.ru/article/n/uzus-norma-i-sistema-v-kontekste-sovremennogo-russkogo-yazyka-na-materiale-internet-kommunikatsii>
- Pidžama ili pidama. (13. siječnja 2016.). Kako se pravilno piše. *Portal Sjedi 5*. Dostupno na <https://sjedi5.com/kako-se-pise-pravilno-hrvatski/rijec/pidzama-ili-pidama/> [posljednji pristup 4. svibnja 2021.].
- Putanec, V.** (1963). Neki noviji hiperjekavizmi. *Jezik*, 11(3), 75–79. Dostupno na https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=329525
- Roach, P.** (1998). *English Phonetics and Phonology: A practical course*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Ruski dijalekti. (2021). U *Энциклопедия русского языка* [*Enciklopedija ruskoga jezika, mrežno izdanje*]. Dostupno na <https://ruskiyazyk.ru/184/>
- Schuyt, R.** (1983). On aspect, aktionsart, and tense in Slavic general remarks. Studies in Slavic and general linguistics. *Dutch Contributions to the Ninth International Congress of Slavists. Linguistics, 3*, 405–426. Dostupno na <https://www.jstor.org/stable/40986731?seq=1>
- Silić, J.** (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- Standardni jezik. (2021). U *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57760>
- Thomas, Ch. K.** (1958). *An Introduction to the Phonetics of American English*. New York: The Ronald Press Company.
- Timko-Đitko, O. i Iusyp-Iakimovich, I.** (2017). *Istorična gramatyka ukraïnskoï movy* [*Historijska gramatika ukrajinskoga jezika*]. Zagreb: FF press.
- Tredjakovski. (2020). Dostupno na <http://phonetics.spbu.ru/sites/default/files/res/phonstad/05-1-4.html> [posljednji pristup 4. svibnja 2021.].
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. (2021). *Nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj. Rusi*. Dostupno na <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/rusi/382> [posljednji pristup 4. svibnja 2021.].
- Ustav Republike Hrvatske NN 56/90 (NN 05/14). Dostupno na <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske> [posljednji pristup 4. listopada 2018.].
- Voroncova, T. A.** (2011). *Kultura rechi*. Izhevsk: Ministerstvo obrazovanja i nauki RF-GOUVPO "Udmurtskii gosudarstvennyi universitet". Dostupno na <https://www.csu.ru> [posljednji pristup 4. svibnja. 2021.].
- Vukušić, S., Zoričić, I. i Grasselli-Vukušić, M.** (2007). *Velika hrvatska gramatika. Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
-

Željka Čelić

zcelic@ffzg.hr

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
Croatia

Sounds of Russian language and Croatian dialects as a help for their acquisition

Summary

Teaching a foreign language outside the native country and within the Republic of Croatia is possible in the private domain and in public institutions. The author's experience in teaching Russian as a foreign language, as presented in the paper, is learned within public institutions. The aim of the paper was to present the idea of incorporating sounds of Croatian dialects (Kaikavian and Chakavian) in teaching Russian as a foreign language comparing the dialect inventory with Standard Croatian and Russian sound systems. The teaching approach was based on the survey conducted among undergraduate students of Russian language and literature (Čelić & Lewis, 2016); covering the issue of students' attitudes toward Croatian dialects in general and toward dialects as their native tongue. Public institutions in Republic of Croatia use standard Croatian based on New Western Shtokavian. Russian literature language prevails over dialects and doesn't have literary works written in dialects such as Croatian literature language (languages) does in Kaikavian and Chakavian. Croatian standard language and Russian literature language on a formal level are equally polyfunctional and supraregional. They are related languages, but Kaikavian and Chakavian with their characteristics correspond to the Russian language to a greater extent than the standard version of Croatian. Based on a certain number of examples both from Kaikavian and Chakavian we aimed to illustrate how words and sounds of two Croatian dialects can help in the process of learning Russian language by Croatian native speakers at the academic level. The results of this method depend on students, on their attitude toward their native tongue (Croatian standard is codified and formally acquired during the education), it depends on how much the native dialect is influenced by the standard, on student's feel of the language and attitude to Croatian language in general – on, what is in Russian linguistic terminology called, *kultura rechi*.

Keywords: Croatian, dialects, Russian, foreign language, phoneme

Pregledni rad

Rukopis primljen 6. 12. 2018.

Prihvaćen za tisak 15. 7. 2021.

<https://doi.org/10.22210/govor.2021.38.05>

Vesna Deželjin

vdezelji@ffzg.hr

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatska

Zbog čega je italo fonim govornicima teško usvojiti standardno mjesto naglaska u hrvatskome?

Sažetak

Najdugotrajnija i najuočljivija pojava transfera prvoga jezika očituje se u prenošenju glasova pa stranci koji uče hrvatski kao strani ili drugi jezik uglavnom izdvajaju upravo nju. Prilog sažima teškoće i devijacije u izgovoru hrvatskoga koje se očituju kod italo fonih govornika koji uče hrvatski u Italiji (Sveučilište "G. D'Annunzio", Chieti-Pescara) i u Zagrebu (kao polaznici Croaticuma – Centra za hrvatski kao drugi i strani jezik na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu za vrijeme njihova boravka u okviru Erasmus programa). Rezultati opažanja i istraživanja pokazuju, između ostaloga, da italo foni govornici koji uče hrvatski u Zagrebu percipiraju zagrebački naglasni sustav poznatim i bliskim njihovu materinskome jeziku tako da vrlo česta pojava naglašavanja predzadnjega sloga možda dokazuje moguće interferencije s talijanskim naglasnim sustavom. Primjeri hiperkorektizama u naglašavanju također su vrlo česti.

Ključne riječi: italo foni govornici, hrvatski kao drugi i strani jezik, mjesto naglaska, sustav grešaka

1. UVOD

Učenje i usvajanje nekoga jezika oduvijek je bilo vezano i za usvajanje ispravnoga izgovora. Ipak, kada je riječ o učenju drugoga ili stranoga jezika, opće je poznato da je tomu segmentu u procesu učenja i ovladavanja novim jezikom vrlo često posvećivano manje ili premalo pozornosti i vremena. Unatoč tomu, upravo je "lijep izgovor" ono što se u govoru prvo zamjećuje te jasno pokazuje da je ovladanost tom razinom jezika iznimno važna, kako za govornika tako i za sugovornika i/ili slušatelja.

Tragovi utjecaja materinjega jezika, neovisno o tomu je li to organski idiom u odnosu prema standardnoj varijanti istoga jezika ili u odnosu na drugi i strani jezik, najdulje se osjećaju upravo u izgovoru. Pojave koje se uglavnom objedinjuju dobro poznatim nazivom "strani naglasak", značajke su koje zamjećuje svaki neprofesionalni slušač i osoba potpuno neupućena u teme koje se ovdje naziru. Upućeni su, naprotiv, svjesni da ta sintagma, tj. strani fonološki i fonetski naglasak, upućuje na činjenicu da u nečijemu izgovoru postoje jasne oznake – i upravo zbog njih se taj izgovor procjenjuje "stranim" – svojstvene fonetsko-fonološkoj dimenziji međujezika (tal. *interlingua*). Fonetske su interferencije jače, i time značajnije, ukoliko se iste fonemske kategorije u dva sustava razlikuju po svojim fonetsko-akustičnim komponentama (Mori, 2007; Škarić, 1971). Stoga se može reći da su interferencije na fonološkoj razini posljedica restrukturiranja ili preslagivanja fonematskoga inventara drugoga jezika (Mori, 2007: 9).

Iako su istraživanja vezana za fonetsko-fonološku dimenziju međujezika razmjerno malobrojna u odnosu na one vezane za istu pojavu na drugim jezičnim razinama, rezultati istraživanja koje je provela Desnica Žerjavić (2006) potvrdili su da se obilježja međujezika mogu pojaviti na svim razinama, a ne samo na fonološkoj razini, te da uočena obilježja vrlo često ne pripadaju ni prvome ni drugome/inome jeziku.

Medved Krajnović (2010: 22), proučavajući manifestacije međujezika u kontekstu usvajanja jezika i različitih tipova pogrešaka, ustanovila je da na međujezik, osim jezikâ koji su u procesu usvajanja u dodiru, u znatnoj mjeri utječu i kontekst ovladavanja jezikom te obilježja osobnosti učenika. Stoga, Medved Krajnović smatra da je jedna od oznaka međujezika zapravo njegova nepredvidljiva promjenjivost.

Proučavajući sustavno međujezik prije više od četvrt stoljeća, Klein i Perdue (1992) došli su do zaključka da je međujezik također jezični sustav koji ima svoja gramatička načela i da se očituje u svim fazama učenja. Osim toga, ti su znanstvenici

utvrdili da je međujezik prilično neovisan i o prvome, tj. materinjem jeziku i o ciljanome jeziku, premda ta neovisnost ipak nije potpuna. Naime, u trećoj fazi učenja, u fazi gramatikalizacije, a to znači kod proizvodnje složenijih iskaza, uvijek se ostvaruje veći prijenos iz prvoga (materinskoga) jezika, premda povoljni izvanjezični čimbenici, poput količine i kvalitete izloženosti jeziku koji se uči, mogu smanjiti količinu toga prijenosa. Iako Klein i Perdue (1992) govore detaljno o međujeziku, navodeći i ostale faktore koji utječu na ovladavanje inim jezikom, oni ne razmatraju njegova izgovorna obilježja.

2. CILJ I TEORIJSKA UPORIŠTA – HRVATSKI I TALIJANSKI U DODIRU

Podatci i dokazi o hrvatsko-talijanskim dodirima mnogobrojni su, a usvajanje hrvatskoga i talijanskoga započelo je onoga trenutka kada se ukazala potreba za komunikacijom između govornikâ tih jezika. Istraživanja vezana za usvajanje tih jezika, neovisno o tomu koji je od njih polazni, a koji ciljni jezik, razmjerno su malobrojna u odnosu na višestoljetne dodire i na više od stotinjak godina dugu tradiciju institucionalne poduke talijanskoga jezika u hrvatskome prostoru. Još je manje istraživanja i radova o interferencijama hrvatskoga i talijanskoga jezika na fonetskoj i fonološkoj razini. Pri tome valja ipak navesti neke starije radove domaćih autora, kao što je onaj Josipa Jerneja (1977) o kontrastivno-fonološkoj analizi talijanskoga i hrvatskoga jezika, kao i dva recentnija rada (Ljubičić i Peša Matracki, 2008; Županović Filipin i Mardešić, 2013), premda su oni manje značajni za ovu temu jer svi polaze iz perspektive hrvatskih govornika. Izravan poticaj za ovaj rad, osim zapažanja u dodiru s italofonim govornicima koji usvajaju talijanski jezik kao strani jezik u Italiji, predstavljao je prvi i zapravo jedini rad na ovu temu, onaj Duške Orlandi iz 1964. godine, u kojemu se sustavno razmatra usvajanje talijanskoga jezika na fonetskoj razini. Autorica je istražila i dala detaljnu analizu pogrešnih izgovora talijanskoga jezika koji se zapažaju kod govornika hrvatskoga jezika, kao i ostalih jezika na području socijalističke Jugoslavije, te predložila mogućnosti korekcije neprihvatljivih izgovora. Nakon velike praznine, u posljednja se dva desetljeća uočavaju samo sporadična zapažanja vezana za neku specifičnost izgovora kroatofonih govornika koji uče talijanski, poput rada vezanoga za izgovaranje izoliranih talijanskih riječi (Deželjin, 1994) ili onoga koji analizira kako kroatofoni govornici, studenti talijanistike, percipiraju izgovor izvornih talijanskih govornika (Deželjin, 2003). O izgovornim obilježjima hrvatskih učenika stranih jezika, a time i talijanskoga, govori i

doktorski rad Ivančice Banković-Mandić (2012). Boljem uvidu u ovu temu i osvješćivanju o njoj pridonose i općeniti osvrti neizvornih govornika hrvatskoga jezika na hrvatski naglasni sustav (Jelaska, 2004).

Stanovito iskustvo susreta s italo fonim govornikom koji uči hrvatski jezik, kao i s kroatofonim govornikom koji uči talijanski, omogućit će i neprofesionalcu da s lakoćom prepozna strani naglasak kod učenika. No, namjera je ovoga priloga upozoriti na pojedinosti o kojima dosada nije promišljano, a to su teškoće s kojima se susreću italo foni govornici koji uče hrvatski jezik i koje proizlaze iz njihova nastojanja da usvoje hrvatske naglaske.

Imajući, dakle, u vidu činjenice vezane kako za polazni, materinski jezik učenika (talijanski), tako i za ciljni jezik koji uče (hrvatski), želja je uočiti u kojim se slučajevima mjesto naglasaka u hrvatskim riječima koje izgovaraju italo foni govornici, koji govore ili tek usvajaju hrvatski jezik u Italiji¹ ili Hrvatskoj, mijenja, zanemarujući pri tomu potpuno vrstu samoga naglasaka, odnosno njegovu ispravnu realizaciju. Zapažanja koja se iznose rezultat su osobnih iskustava u dodiru s italo fonim govornicima u Italiji te s polaznicima nastave na *Croaticum* – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik pri Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, kao i dosada spomenutih provedenih istraživanja koja su uglavnom bila usmjerena na promatranje naglasaka i naglašavanja u izoliranim riječima, a znatno manje u složenijim izričajima ili na razini rečenice. Rukovodeći se pri tomu poglavito percepcijom italo fonih govornika koji su neko vrijeme boravili u Zagrebu i učili hrvatski jezik uronjeni u zagrebačko okruženje, svrha je također promisliti ima li sustav naglasaka u zagrebačkome govoru, koji nije u skladu sa standardom, utjecaja na izgovor tih govornika i u kojoj se mjeri taj utjecaj odražava na njihovu percepciju i usvajanje naglasaka u hrvatskome jeziku. Ova je pretpostavka posve opravdana ako znamo da je mjesto naglasaka u talijanskome jeziku relativno slobodno, premda brojčano prednjače riječi s naglaskom na predzadnjem slogu. Opravdano je, stoga, postaviti hipotezu da će italo fonim govornicima usvajanje naglasnoga sustava standardnoga hrvatskoga jezika biti vrlo teško, kao i hipotezu da će italo foni govornici, izloženi utjecaju hrvatskoga jezika u Zagrebu i njegovoj okolini, iskazati veću sklonost izgovornim

¹ Kao što je poznato, hrvatski se standardni jezik može učiti na nekoliko državnih sveučilišta u Italiji (Firenca, Chieti-Pescara, Napulj, Rim, Torino, Udine), uglavnom u sklopu studija još nekih (južno)slavenskih jezika. Podatci koji se ovdje iznose prikupljeni su opažanjem talijanskih studenata na Sveučilištu "G. D'Annunzio", Chieti-Pescara 2017. i 2019. godine.

navikama izvornih govornika toga područja, jer će im naglasci zagrebačkoga² naglasnoga sustava biti daleko prihvatljiviji. Pretpostavka se oslanja na činjenicu da se zagrebački govor prepoznaje po osobitoj prozodiji, odnosno po postojanju jednoga dinamičkoga naglasaka bez opreke u duljini. Kvaliteta toga naglasaka varira te on može biti poludug, jako kratak ili produžen, no ta duljina, kao što je poznato, nikada nema razlikovnu ulogu (Kapović, 2006).

3. METODA ISTRAŽIVANJA I ISPITANICI

Zapažanja koja slijede rezultat su praćenja italo fonih govornika u Italiji (2017. i 2019. godine) kao i ciljanoga istraživanja provedenoga među italo fonim polaznicima nastave na Croaticumu u akademskoj godini 2017./2018. Opservacija pet istih italo fonih govornika (N = 5) u Italiji, čija je kompetencija odgovarala razini B1 ili B1+ prema ZEROJ-u (Vijeće Europe, 2001/2005), a to znači da su poznavali temeljna pravila naglasnoga sustava, morfosintakse te donekle i tvorbe riječi, provodila se kroz spontani razgovor s govornicima tijekom nekoliko uzastopnih dana za vrijeme boravka u Italiji. Ukoliko je ispitivač zamijetio pogrešno mjesto naglasaka, uvijek je preformulirao pitanje ili rečenicu kako bi ispitanik spontano ponovio netom izgovorenu riječ u kojoj je mjesto naglasaka bilo pogrešno i time potvrdio da u određenoj riječi doista naglašava pogrešan slog. Ti su razgovori snimani kako bi zatim mogli biti kvalitativno analizirani.

Istraživanje u koje su bili uključeni polaznici Croaticuma (N = 12), temelji se na korpusu u koji su uvršteni snimljeni zvučni zapisi dvanaestero talijanskih govornika, a iz Tablice 1. vidljivo je njihovo poznavanje hrvatskoga kao stranoga jezika prema ZEROJ-u, odnosno, jasno je da su i oni ovladali teorijskim spoznajama vezanima za naglasni sustav, morfosintaksu i tvorbu riječi u hrvatskome standardnome jeziku.

² Nazivom "zagrebački" obuhvaćeni su svi govori na području grada Zagreba. Taj je termin zapravo inačica Kapovićeve (2006) naziva "općezagrebački govor", koji je, prema autorovoj tezi, u "bliskom dodiru s nekoliko jezičnih varijeteta, tj. sa starim zagrebačkim kajkavskim govorom (tj. govorima), sa standardnim jezikom i sa štokavskim substandardom kojim govore doseljenici–štokavci u Zagrebu". Pri tomu Kapović razlikuje opći zagrebački govor od izvornoga zagrebačkoga kajkavskoga govora jer je zagrebački govor, premda kajkavski po prirodi, ipak siromašniji kajkavskim elementima koji nisu obavezni. Kao što i Kapović zaključuje: zagrebački je govor primjer miješanoga govora kakav je svojstven gradskim sredinama, pa tako i zagrebačkoj u kojoj otprilike pola stanovništva nije rođeno u Zagrebu, a mnogi rođeni potječu od roditelja doseljenika. Stoga Kapović smatra da se opći zagrebački govor može definirati kao hrvatski substandard zagrebačkih kajkavaca i substandardni hrvatski doseljenih štokavaca.

Tablica 1. Razina znanja hrvatskoga jezika prema ZEROJ-u (Vijeće Europe, 2001/2005)

Table 1. Level of Croatian language proficiency according to CEFR (Council of Europe, 2001/2005)

Broj / Number	Govornik / Speaker	Jezična kompetencija hrvatskoga kao stranoga jezika prema ZEROJ-u / Level of Croatian language proficiency according to CEFR
1.	Giulia	B1
2.	Niccolo	B1
3.	Alessia	B2
4.	Caterina	B2
5.	Cristina	B2
6.	Marco	B2
7.	Maria	B2
8.	Marta	B2
9.	Paolo	B2
10.	Pierluca	B2
11.	Marina	B2+
12.	Valentina	B2+

Zadatak koji su ispitanici u istraživanju trebali obaviti sastojao se od dva dijela. Prvo su ispitanici bili pozvani pročitati kraći tekst naslovljen *Mlijeko* (Prilog 1.). Četvero govornika razine B2 hrvatskoga jezika prema ZEROJ-u zamoljeno je da glasno pročita i tekst iz IPA-e pod naslovom *Sjeverni ledeni vjetar* (Prilog 2.). Čitanja su snimljena digitalnim snimačem, ostvarena su u različito vrijeme, no uvijek u prirodnome okruženju, odnosno u učionici. Ukupno ostvareni snimljeni materijal u ovome istraživanju u trajanju od trideset i četiri minute podvrgnut je nakon toga analizi naglasaka koje su ispitanici čitanjem ostvarili.

Tekst *Mlijeko* (66 riječi) bio je zasićen dvoslogovnim riječima (30), a sadržavao je monosilabne riječi (25), riječi od tri sloga (8) te tri četveroslogovne riječi. U tekstu *Sjeverni ledeni vjetar* (116 riječi), najbrojnije su monosilabne riječi (38), a slijede riječi s tri sloga (32), dva sloga (29), četiri sloga (5) te dvije s pet slogova.

Rezultati opažanja petero ispitanika u Italiji te čitanja dvanaestero ispitanika u Zagrebu bili su obrađeni opisnom kvalitativnom metodom pri čemu je analizirano koji slog u hrvatskoj riječi italo-foni govornici naglašavaju.

4. NAGLASNA OBILJEŽJA

4.1. Naglasna obilježja hrvatskoga jezika

Usvajanje naglasnoga sustava hrvatskoga standardnoga jezika zahtjevno je i za znatan broj izvornih govornika hrvatskoga jezika koji moraju sustavno i temeljito učiti pravila u nastojanju da ih usvoje i ovladaju samim sustavom, premda, neki čak niti nakon toga ne uspiju prikriti svoj organski idiom. Sukladno klasičnome prikazu hrvatskoga naglasnoga sustava, standardni hrvatski poznaje četiri naglaske i nenaglašenu dužinu. Kombinacija više elemenata – visinskoga naglaske, udara koji je pripisan slogu te more, kao nositelja tona – čini prozodiju standardnoga hrvatskoga jezika izuzetno složenom. S obzirom na dugu kroatističku i slavističku tradiciju, u većini se slučajeva rabe uvriježeni nazivi i oznake³ za naglaske u hrvatskome standardnome jeziku, premda oni, zapravo, ne odgovaraju fonetskoj stvarnosti (Gvozdanović, 1980; Jelaska, 2004; Lehiste i Ivić, 1986). Osim broja i vrste naglaske, složenosti sustava pridonosi još nekoliko elemenata. Jedan od njih svakako je pitanje je li točnije govoriti o silaznome naglasku ili o jednosložnome naglasku, s obzirom da se u tom slučaju u istome slogu susreću dva fonološka obilježja, odnosno udar i visoki ton. Nasuprot tomu, u hrvatskome jeziku postoje riječi s uzlaznim slivenim tonom, pa se može govoriti o dvoslogovnome naglasku (Jelaska, 2015); naime, dva istaknuta obilježja razdvojena su u dva susjedna sloga, pri čemu se udar nalazi na prvome slogu, a visoki ton na drugome. Nadalje, dokazano je da neizvorni govornici hrvatskoga jezika, čak ako i jesu lingvistički obrazovani, čuju naglasak na zanaglasnome slogu u riječima koje imaju uzlazni naglasak, dok su u riječima koje imaju silazni naglasak sposobni percipirati ton na pravome mjestu, odnosno na naglašenome slogu (Jelaska, 2004).

Hrvatski, poput mnogih drugih jezika, engleskoga, talijanskoga i sl., ima slobodno ili poluslobodno mjesto naglaske (Mandić, 2007; Škarić, 2009: 117). Unatoč tomu, u većini je slučajeva prvi slog u riječi naglašen, dok je drugi slog u riječi

³ Tradicionalni nazivi za četiri tipa naglasaka u hrvatskome standardnome jeziku jesu: kratkosilazni (˘), kratkouzlazni (˙), dugosilazni (˘˘) i dugouzlazni (˙˙), no posebno su dijakritički znakovi, koji se rabe za njihovu oznaku i koje donosimo u zagradi, mjesto podložno kritici, jer nisu usklađeni sa svjetski prihvaćenim zapisima.

znatno rjeđe naglašen. Što se tiče ostalih slogova kao nositelja naglaska, tek 6,7 % svih riječi ima naglašen treći slog, dok je naglašen četvrti slog zamjetan jedva u 1,6 % svih riječi. Napokon, posljednji slog u riječi nikada ne može biti nositelj naglaska. Mandić (2007) opisuje hrvatski kao visinski jezik uz slobodni naglasak.

Ovakvo stanje dodatno usložnjava i pravilo o obaveznome prenošenju udara na prethodni slog ili "preskakivanje" naglaska koje se primjenjuje u slučaju kada se ispred glagola s početnim silaznim naglascima nalazi niječnica (Škarić, 2009). Pri tomu je prenošenje udara na prednaglasnicu ispred kraćih riječi redovita pojava u tzv. strogoštokavskim idiomima.

U hrvatskome su jeziku jedina stabilna obilježja akustične realizacije naglaska u riječi mjesto naglaska i duljina. Ton, kao najnestabilnije akustično obilježje, ima slabu distinktivnu funkciju jer je zbog preklapanja s intonacijskim oblikom cijele rečenice teško prepoznatljiv čak i nekim izvornim govornicima hrvatskoga jezika koji su podrijetlom štokavci (Bakran, 1996: 249). Stoga je više nego razumljivo da neizvorni govornici vrlo slabo razaznaju razlike u tonu naglaska, odnosno ne čuju je li ton uzlazan ili silazan i to poglavito u kratkim slogovima. Te su opreke teško prepoznatljive i neštokavskim govornicima hrvatskoga jezika.

4.2. Naglasna obilježja talijanskoga jezika

Talijanski jezik ulazi u skupinu jezika s udarnim naglaskom, a naglasak je dinamičke prirode, što znači da bilo koji slog može biti proizveden pojačanom mišićnom aktivnošću, uz postojanje većega pritiska u plućima, na glotisu i u artikulaturnim šupljinama (Canepari, 1999: 148), odnosno pojednostavljeno rečeno, naglasak se može naći na bilo kojemu slogu u riječi (Muljačić, 1972: 103). Ipak, Muljačić (1972: 104) ističe da pojedini stručnjaci⁴ spominju određene sekvence fonema koje ipak donekle ograničavaju slobodu naglaska te propisuju koji slog u riječi mora biti naglašen.

S obzirom na položaj naglaska, tj. na jaču snagu kojom je izgovoren pojedini slog, odnosno na percepciju njegove veće glasnoće (Canepari, 1999: 148), talijanske se riječi

⁴ Devoto i Massaro (1962: 21–28) navode dva slučaja koji propisuju mjesto naglaska, a oba su vezana za nizove suglasnika. U jednome je slučaju riječ o dva suglasnika, pri čemu drugi mora biti /l/ ili /r/, a u drugome postoji niz od tri suglasnička fonema ispred finalnoga nenaglašenoga samoglasnika u riječi od triju ili više slogova. Takve riječi moraju biti naglašene na predzadnjemu slogu, pod uvjetom da nisu posuđenice ili vlastito ime stranoga podrijetla, poput riječi *polizza* ('polica', npr. osiguranja) ili toponima *Taranto*, *Otranto*, *Lepanto* (Muljačić, 1972: 104).

razdjeljuju⁵ u nekoliko skupina, a pri njihovu opisivanju s obzirom na naglašeni slog, u talijanskome se jeziku uvijek započinje od posljednjega sloga riječi unatrag.

Prema istraživanjima, naglasak se najčešće nalazi na predzadnjemu slogu, odnosno na drugome slogu odostraga, što znači da gotovo polovicu talijanskoga jezičnoga korpusa čine paroksitonske riječi (Canepari, 1999: 150). Nadalje, osim proparoksitonskih riječi, tj. onih koje su naglašene na trećemu slogu odostraga i koje su po brojnosti na drugome mjestu, u talijanskome su jeziku dosta prisutne i riječi s naglaskom na zadnjemu slogu. Upravo postojanje oksitona predstavlja jednu od većih razlika u odnosu na naglasni sustav hrvatskoga standardnoga jezika. Istodobno, s obzirom da su riječi od četiriju i više slogova u talijanskome ionako malobrojne, proizlazi da će u tom slučaju i riječi naglašene na posljednjemu slogu odostraga, tj. na četvrtome, petome ili čak šestome, biti malobrojne i čak vrlo rijetke. To, naime, znači da su prilično malobrojne višeslogovne riječi (s više od četiri sloga) kojima je naglašen prvi slog na početku riječi, što je druga značajna razlika u odnosu na naglasni sustav standardnoga hrvatskoga jezika.

Poput hrvatskoga, naglasak, kao jedno od prozodijskih obilježja talijanskoga jezika, ima važnu distinktivnu funkciju⁶, što se potvrđuje u slučaju homografskih parova kod kojih jedino naglasak na određenome fonoslogu dane riječi određuje razlike u značenju.

U talijanskome jeziku postoji nekoliko situacija u kojima je moguća promjena položaja naglaska u riječi. Jedna od tih je dodavanje sufiksa u postupku transkategorizacije pri tvorbi riječi, kao što se vidi u primjeru preuzetom od Scalisea (1994): pridjev *utile* ('koristan'), doda li mu se nastavak za tvorbu imenica *-ità*, prestaje biti proparoksiton i postaje oksiton, *utilità* ('korist'). Osim toga, naglasak se može pomicati i prilikom dodavanja sufiksa za konjugaciju glagola i za tvorbu nekoga glagolskoga vremena. U paradigmama glagola uočavaju se glagolski nastavci koji se dodaju na osnovni morfem i pri tomu naglasak uglavnom ostaje na osnovnome

⁵ Budući da se u opisivanju mjesta naglaska u talijanskome jeziku slogovi određuju od kraja riječi prema naprijed, tim se redosljedom i ovdje navode mogući tipovi riječi. Sukladno tomu, postoje oksitoni ili *parole tronche*, tj. riječi kojima je naglašen zadnji slog (*città, virtù*), paroksitoni ili *parole piane* s naglaskom na predzadnjem slogu (*parola, amico*), proparoksitoni ili *parole sdrucciole* kojima naglasak pada na treći slog odostraga (*prëndilo, Modena*), *parole bisdrucciole*, odnosno riječi s naglaskom na četvrtome slogu od kraja (*andiamocene, portaglielo*), a moguće su i riječi s naglaskom na petome (*fabbricamelo*) i šestome (*fabbramicelo*) slogu od kraja (Canepari, 1999: 153).

⁶ U talijanskome postoji niz riječi koje su homografi, a razlikuju se samo po mjestu naglaska, poput primjerice najčešće navodenih u literaturi: *ancora vs. ancòra, principi vs. princìpi, martiri vs. martìri* (Canepari, 1999: 149), *abitino vs. àbitino* itd. (Muljačić, 1972: 104).

samoglasniku, primjerice u prezentu, dok se, primjerice u imperfektu ili kondicionalu sadašnjem seli na novi slog. Ilustrirat ćemo to glagolom *amare* ('voljeti'), koji je u infinitivu, kao i u 3. os. jednine (*ama*, 'voli'), paroksitona riječ, a u 3. os. množine postaje proparoksitona riječ (pri tomu je u obje osobe sadašnjega vremena naglašen inicijalni samoglasnik, *amano*, 'vole'). Međutim u indikativu imperfektu prve osobe naglasak se vraća na isti slog kao u infinitivu (*amare vs. amavo*, 'voljeh'), što znači da je paroksiton, no već u trećoj osobi množine riječ postaje (opet) proparoksiton (*amavano*) zbog dodavanja potrebnoga sufiksa. U kondicionalu sadašnjem mjesto se naglasaka u svih glagola premješta sa sloga osnove (leksički morfem) na puni samoglasnik diftonga koji je u gramatičkom morfemu u prvoj osobi jednine, odnosno na prvi samoglasnik nastavka u ostalim osobama: *amerei*, *amerebbe*, *ameremmo* ('volio/voljela bih', 'volio/voljela bi', 'voljeli/voljele bismo').

Pomicanje naglasaka prema naprijed, čime umjesto samoglasnika u infinitivnom nastavku postaje naglašen samoglasnik leksičkoga morfema, događa se i u imperativu troslogovnih paroksitona (*portare*, 'nositi' – *Porta!*, 'Nosi!'; *vedere*, 'vidjeti' – *Vedi!*, 'Vidi!'). Napokon, među italofonim se govornicima može uočiti još jedna pojava, osobita po tomu što je svojstvena ponajviše neobrazovanim izvornim govornicima u trenutku kada se susretnu sa slabije poznatim riječima. Naime, kao što se može pokazati na primjeru riječi poput *caduco* umjesto *caduco* ('privremen', 'efimeran') ("Cadùco o càduco", 2012), *persuadere* umjesto *persuadere* ('nagovoriti') ("Persuadere o persuadere", 2012), *edile* umjesto *edile* ('građevinski') ("Edile o èdile", 2012) i sl., postoji stanovita tendencija naglašavanja trećega sloga odostraga jer tada riječ "zvuči" učenije. Dobar primjer nesigurnosti naglašavanja ispravnoga sloga primjetan je i kod vlastitih imena i nekih općih imenica koje su bile preuzete iz grčkoga još u doba grčko-latinskih dodira, a onda su doživjele i dodatnu transformaciju pri ulasku u talijanski jezik iz latinskoga. Jedna od poznatijih oscilacija je u naglašavanju imena junaka iz grčke mitologije Edipa: među italofonim se govornicima čuje naglasak *Edipo* i *Edipo* (Nencioni, 1995). Kao primjer nesigurnosti u naglašavanju nekih općih imenica znakovit je sljedeći primjer: pravilan je izgovor *necrosi* ('nekroza'), no za formalno sličnu riječ *sclerosi* neki rječnici dozvoljavaju i naglasak *sclerosi* ("Sclèrosi o scleròsi", 2021). Unošenje novih riječi, poglavito neologizama, u suvremeni talijanski jezik također pridonosi nesigurnosti italofonih govornika jer izgovaranje tih elemenata također zahtijeva stavljanje naglasaka, a italofonom je govorniku prirodnije da riječ bude paroksiton. Međutim, primjer riječi, tj. neologizma *Fininvest* (Maturi, 2006),

potvrđuje teškoću, s obzirom da je potrebno naglasiti treći slog odostraga, tj. radi se o proparoksitonu.

4.3. Tipovi poteškoća pri izgovaranju hrvatskih riječi kod italo fonih govornika

Pozorno slušanje talijanskih govornika koji govore hrvatski jezik, čak i na vrlo visokoj razini poput C1/C2, uvijek otkriva stanovite osobitosti. Jedna je od njih očekivano nerazlikovanje vrste naglasaka, a druga je odstupanje u mjestu naglasaka koje italo foni govornici smještaju na različite slogove. Neke je naglasne realizacije s kojima se susrećemo teško objasniti, no ipak ćemo dosadašnja iskustva i spoznaje pokušati objediniti.

Govoreći o neprihvatljivome *i*/ili pogrešnome naglašavanju hrvatskih riječi, koje se očituje kod italo fonih govornika, na prvome se mjestu spominju očiti hiperkorektizmi zbog uopćenoga mišljenja da je u hrvatskome prvi slog u riječi uvijek naglašen. Kao što je poznato, toj zabludi podliježu i dijalektalni govornici hrvatskoga jezika kada nastoje govoriti poštujući pravila o standardnim naglascima pa stoga pojedine realizacije, koje su zabilježene kod italo fonih govornika koji još uče hrvatski jezik, ne čude: *pripremati*, *navuče*, *toplina*, *ljepota*, *zadatke*, *Govori!*

Prikupljeni podatci o govornicima talijanskoga jezika pokazuju realizacije u kojima se prepoznaje stanovita interferencija s materinskim jezikom. Na takav zaključak upućuju, osim usmenih kontakata, i rezultati spomenutoga provedenoga istraživanja s dvanaestero govornika talijanskoga jezika. Slušajući i analizirajući detaljno izgovor u riječima poput *osvježenje*, *umjereno*, *ohladiti* itd., uočeno je da su neki govornici često izgovarali *osvježenje*, *umjereno*, *ohladiti*, a uočen je i izgovor *odjeća/u*. Budući da su te realizacije potpuno neprihvatljive u hrvatskim govorima, isključuje se interferencija s njima. Stoga jedno od vrlo prihvatljivih objašnjenja za ovakav pogrešan izgovor može biti ono koje uzrok vidi u pogrešnoj interpretaciji početnih *o-* i *u-*, koje su ti italo foni govornici, posjedujući već određena znanja o hrvatskom leksiku i tvorbi riječi, možda interpretirali kao prefikse u odnosu na *svježe*, *mjere-no*, *hlad-iti*, a možda i *djeća/u* (ili *djeća/u*). U slučaju da je posrijedi baš taj slučaj i takva interpretacija (usp. *mjereno* – *umjereno*), pogreška je vrlo razumljiva, jer u talijanskome jeziku prefiks, za razliku od sufiksa, ne može izazvati promjenu u mjestu naglasaka. Ovoj tezi u prilog možda govore i zapažene mnogobrojne varijante u izgovoru glagola *prepirali su se*, *pripadne*, *prepusti*, *povisi*, jer se može pretpostaviti da

su i u ovim riječima *pre-*, *pri-*, *po-* uočeni i interpretirani kao prefiksi u odnosu na osnovnu formu: *padne*, *pusti*, *visi*. A u skladu s takvom (pogrešnom) interpretacijom i uz moguću pretpostavku o nepoznavanju glagola *prepirati se*, vrlo je vjerojatno da će italoфони govornik morphem *pre-* i u njemu također smatrati prefiksom (usp. *pre-pirati*). Dakako, pojedine pogrešne naglasne realizacije mogle bi biti posljedica još jednoga aspekta interferencije s materinskim jezikom. Spomenuto je da govornici talijanskoga jezika dosta često pokazuju sklonost da rijetke i slabije poznate riječi vlastitoga jezika smatraju proparoksitonima (usp. *osuježenje*, *umjereno*), što kod prosječnoga govornika nerijetko znači da su to njemu nove i zapravo nepoznate riječi. Neke od hrvatskih riječi, čiju smo neprihvatljivu izgovornu realizaciju kod pojedinih italoфонih govornika uočili i zabilježili (Deželjin i Banković-Mandić, 2019), zasigurno su baš tim osobama bile slabije poznate ili čak nove i dotada nepoznate.

Dakako, potpuno kriva realizacija (*odjeću*, *pobjeda*) može također biti posljedica utjecaja materinskoga jezika u kojemu, kao što je u prvom dijelu navedeno, dominiraju paroksitoni.

Međutim, dio uočenih nepravilnosti u mjestu naglasaka, koje su uočene kako u istraživanju na koje se ovaj rad oslanja, tako i u izravnoj komunikaciji s italoфонim govornicima, posebno u onih govornika talijanskoga jezika koji su više mjeseci boravili u Hrvatskoj i naročito u Zagrebu, ne može se nipošto pripisati utjecaju materinskoga jezika. Uočeni primjeri izgovora poput *govori*, *govore*, *zaboravio*, *odluče*, *zasjeda* (3. os. jd. prez. *zasjedati*)⁷, *šešir* i sl., prilično jasno sugeriraju da je na tu realizaciju zasigurno djelovao zagrebački govor. Premda će netko primijetiti da se i ovakvim situacijama ne može isključiti mogući pritisak materinskoga jezika i dominacija paroksitona u njemu, smatramo da je upravo kod navedenih realizacija riječi utjecaj većinskoga zagrebačkoga naglasnoga sustava znatno vjerojatniji. Ovom uvjerenju doprinosi činjenica da već navedenim pravilima za naglašavanje u talijanskome jeziku valja pridodati i ono prema kojemu naglasak uglavnom uvijek ostaje na samoglasniku osnove (iznimka su navedeni oblici glagolskih vremena i načina), a to znači da bi većina italoфонih govornika zaključila da barem u oblicima kojima je osnova leksem *govor-*, naglasak uvijek mora biti na prvome slogu⁸.

⁷ U ovu bi se skupinu mogle uvrstiti i prije navedene pogrešne realizacije *prepirali su se*, *pripadne*, *prepusti*.

⁸ Istodobno, u standardnome hrvatskome naglasak nije uvijek stabilan na samoglasniku osnove (*govor vs. govoriti vs. govori*, 3. os. prez. jd./mn.).

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

Odgovor na pitanje koje je postavljeno u naslovu bio bi cjelovitiji da se uočene teškoće i propusti analiziraju na razini izričaja i cijele rečenice. Zato takva vrsta proučavanja ovoga pitanja postaje zadatak koji u budućnosti valja ostvariti. U međuvremenu, smatramo da su izrečena promišljanja ipak pružila dostatan uvid u razlike između naglasnih sustava hrvatskoga i talijanskoga jezika. Time je ujedno svima zainteresiranima pruženo dobro polazište da na temelju do sada uočenih i analiziranih pojavnosti kod talijanskih govornika pri izgovaranju hrvatskih riječi pristupe ovome problemu s više sustavnosti. U konačnici, cilj je prevladati barem one nepravilnosti i dvojbe u naglašavanju hrvatskih riječi koje se ne mogu okarakterizirati blažim odstupanjima jer kao naglasne varijante nisu prihvatljive ni u kojemu od hrvatskih idioma.

REFERENCIJE

- Bakran, J.** (1996). *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Zagreb: Ibis grafika.
- Banković-Mandić, I.** (2012). *Izgovorna obilježja učenika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika na različitim stupnjevima znanja* (neobjavljeni doktorski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Cadùco o caduco. (2012). U *La grammatica italiana, Enciclopedia on line*. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A. Dostupno na https://www.treccani.it/enciclopedia/caduco-o-caduco_%28La-grammatica-italiana%29/ [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
- Canepari, L.** (1999). *Manuale di pronuncia italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Desnica Žerjavić, N.** (2006). *Strani akcent*. Zagreb: FF press.
- Devoto, G. i Massaro, D.** (1962). *Grammatica italiana*. Lecce: Milella.
- Deželjin, V.** (1994). Izgovor talijanskih riječi u elektroničkim glasilima. *Govor*, 11(1), 89–95.
- Deželjin, V.** (2003). Neka sociolingvistička zapažanja studenata talijanistike o izvornim govornicima talijanskoga jezika. *Strani jezici*, 32(4), 213–221.
- Deželjin, V. i Banković-Mandić, I.** (2019). Italian speakers learning Croatian as L2: Accents. U M. Brala-Vukanović i A. Memišević (ur.), *Language and its Effects. Proceedings from the CALS Conference 2017* (str. 109–122). Berlin: Peter Lang GmbH.

- Edile o èdile. (2012). U *La grammatica italiana, Enciclopedia on line*. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A. Dostupno na https://www.treccani.it/enciclopedia/persuadere-o-persuadere_%28La-grammatica-italiana%29/ [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
- Gvozdanić, J.** (1980). *Tone and Accent in Standard Serbo-Croatian*. Wien: ÖAW.
- Jelaska, Z.** (2004). *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi, naglasci*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jelaska, Z.** (2015). *Basic Croatian Grammar. Sounds, Forms, Word Classes*. Zagreb: HFD.
- Jernej, J.** (1977). *Fonetica e nozioni di metrica*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Kapović, M.** (2006). Najnovije jezične promjene u zagrebačkom govoru. *Kolo*, 4, 55–69. Dostupno na <http://www.matica.hr/kolo/301/najnovije-jezicne-promjene-u-zagrebackom-govoru-20382/> [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
- Klein, W. i Perdue, C.** (1992). *Utterance Structure: Developing grammar again*. Amsterdam: John Benjamins.
- Lehiste, I. i Ivić, P.** (1986). *Word and Sentence Prosody in Serbo-Croatian*. Cambridge: MIT Press.
- Ljubičić, M. i Peša Matracki, I.** (2008). Approccio contrastivo all'adattamento fonologico delle parole inglesi in italiano e in croato. *Studia Romanica et Anglicae Zagrabiensia*, 53, 229–261.
- Mandić, D.** (2007). Naglasak. *Fluminensia*, 19(1), 77–94.
- Maturi, P.** (2006). *I suoni delle lingue, i suoni dell'italiano. Introduzione alla fonetica*. Bologna: il Mulino.
- Medved Krajnović, M.** (2010). *Od jednojezičnosti do višejezičnosti*. Zagreb: Leykam international d.o.o.
- Mori, L.** (2007). *Fonetica dell'italiano L2*. Roma: Carocci.
- Muljačić, Ž.** (1972). *Fonologia della lingua italiana*. Bologna: il Mulino.
- Nencioni, G.** (listopad, 1995). Avv. Roberto Mitolo, Bari: Qual è l'esatta pronuncia dei nomi greci? A volte l'accento coincide con quello greco, a volte è diverso. *La Crusca per voi*. Dostupno na http://nencioni.sns.it/fileadmin/template/allegati/QuesitiRisposte/1995_11/1995_11_Risposta_10.pdf [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
-

-
- Orlandi, D.** (1964). *Sistem grešaka u izgovoru talijanskog jezika i sistem korekcije kod Hrvata, Srba, Slovenaca i Makedonaca* (neobjavljeni magistarski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Persuadére o persuàdere. (2012). U *La grammatica italiana, Enciclopedia on line*. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A. Dostupno na https://www.treccani.it/enciclopedia/persuadere-o-persuadere_%28La-grammatica-italiana%29/ [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
- Scalise, S.** (1994). *Morfologia*. Bologna: il Mulino.
- Sclèrosi o scleròsi. (2021). Si dice o non si dice? *Corriere della Sera. Dizionari*. Dostupno na <https://dizionari.corriere.it/dizionario-si-dice/S/sclerosi.shtml> [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
- Škarić, I.** (1971). La structure de la situation linguistique dans l' apprentissage des langues. *Active Methods and Modern Means in Teaching Foreign Languages*, CUP, London, 75–80.
- Škarić, I.** (2009). *Hrvatski izgovor*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Vijeće Europe. (2005). *Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje* (prev. V. Bressan i M. Horvat). Zagreb: Školska knjiga. (Izvornik iz 2001).
- Županović Filipin, N. i Mardešić, S.** (2013). Analisi dell'interlingua nell'apprendimento dell'italiano a livello universitario. *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, 58, 201–219.
-

PRILOG 1. / APPENDIX 1.*Mlijeko*

Netko voli piti mlijeko iz čaše, netko iz šalice. Mlijeko iz plastične boce može se piti iz bilo čega. Važnije je s čime se pije. S gorkim kakaom, ukusno je osvježenje. S toplom čokoladom nas grije. U slast će vam ići čaj i mlijeko. No, s čime ćete piti mlijeko, svejedno je. Važno je da ga pijete jer – dobit ćete puno kalcija i sačuvati svoje kosti od prijeloma.

PRILOG 2. / APPENDIX 2.*Sjeverni ledeni vjetar*

Sjeverni ledeni vjetar i Sunce su se prepirali o svojoj snazi. Stoga odluče da onome od njih pripadne pobjeda koji svuče čovjeka putnika. Vjetar započne snažno puhati, a budući da je čovjek čvrsto držao odjeću, navali on još jače. Čovjek pak, još jače od studeni pritisnut, navuče na sebe još više odjeće, dok se vjetar ne umori i prepusti ga tada Suncu. Ono u početku zasija umjereno. Kad je čovjek skinuo suvišak odjeće, povisi ono još jače žegu dok se čovjek, u nemogućnosti da odoli sunčevoj toplini, ne svuče i ne pođe na kupanje u rijeku tekućicu. Priča pokazuje da je često uspješnije uvjeravanje negoli nasilje.

Vesna Deželjin

vdezelji@ffzg.hr

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
Croatia

Why is the place of accent in Croatian difficult for Italian-speaking students?

Summary

The most enduring and prominent phenomenon in L1 transfer is the transfer on the segmental level, something which foreigners learning Croatian as L2 usually point out. The paper describes difficulties and deviations in the pronunciation of Croatian made by Italian-speaking students who learn Croatian in Italy (University of "G. D'Annunzio", Chieti-Pescara) and in Croatia (attending the course *Croatian as L2 and FL* at Croaticum – Centre for Croatian as a Second and Foreign Language of the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb – during their stay in Zagreb through the Erasmus Programme). The results of the observations and the study indicate, among other things, that the Italian-speaking learners of Croatian in Zagreb perceived Zagreb accent variety as a familiar one and close to their mother tongue, so that the prevailing tendency to stress the pen-ultimate syllable may indicate the possibility of interference with the Italian accent system. Examples of hyper-corrected stressing also occur frequently.

Keywords: Italian-speaking subjects, Croatian as L2, place of accent, system of errors

Prikaz

Rukopis primljen 28. 6. 2021.

Prihvaćen za tisak 5. 7. 2021.

<https://doi.org/10.22210/govor.2021.38.06>**Ana Vidović Zorić***anvidovi@ffzg.hr*

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatska

Mirjana Matea Kovač: *Govorna fluentnost u stranome jeziku*. Split, Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet, 2020.

Sposobnost fluentnoga govora, bilo u stranome bilo u materinskome jeziku, jedan je od glavnih pokazatelja jezične kompetencije i rezultat usklađenih kognitivnih i motoričkih procesa na svim razinama govorne proizvodnje. Usprkos tomu, znanstvene literature o govornoj fluentnosti u uredno razvijenom, tipičnom govoru relativno je malo, jer je većina znanstvenoga interesa u ovome području usmjerena nekom obliku govorne patologije, poput mucanja ili brzopletosti. Stoga je knjiga Mirjane Matee Kovač *Govorna fluentnost u stranome jeziku*, objavljena 2020. godine u izdanju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu, doista važan i koristan doprinos tumačenju i razumijevanju ove sposobnosti, prvenstveno u stranome, ali posredno i u materinskome jeziku. Mirjana Matea Kovač sveučilišna je nastavnica koja trenutačno radi na Odsjeku za germanistiku Filozofskoga fakulteta u Splitu, ali i znanstvenica čije je dugogodišnje područje interesa upravo govorna fluentnost u stranome jeziku, tema na kojoj je izradila i svoj doktorski rad. Stoga ne iznenađuje da je ova knjiga, koja sažima bogato iskustvo autorice u teorijskome i istraživačkome smislu, ugledala svjetlo dana, a koristit će fonetičarima, lingvistima, metodičarima i nastavnicima stranih jezika, kao i svima onima koji žele bolje razumjeti govornu fluentnost ili ovladati ovom vještinom u stranome jeziku.

Knjiga sadrži 188 stranica te je podijeljena na osam tematskih poglavlja, nakon kojih slijedi završno, deveto poglavlje s kratim osvrtom na čitavu knjigu. U prvome poglavlju pod nazivom *Varijable govorne izvedbe u primijenjenoj lingvistici* autorica, pored *kompleksnosti* i *točnosti*, navodi *fluentnost* kao temeljnu varijablu u vrednovanju uspješnosti govorne izvedbe na stranome jeziku. Osvrće se i na povijest znanstvenoga

bavljenja ovim trima varijablama, u okviru proučavanja i pokušaja definiranja komunikacijske kompetencije, a koja intenzivno započinju 70-ih godina 20. stoljeća. Navedene varijable od 90-ih godina 20. stoljeća nadalje promatraju se u kontekstu psiholingvističkih mehanizama percepcije i proizvodnje govora, a psiholingvistu Peteru Skehanu temelj su na kojemu počiva njegov kompetencijski model, prvi takve vrste, tumači Kovač. Nakon stavljanja fluentnosti u povijesni i teorijski okvir, u sljedećem potpoglavlju autorica razmatra različite pristupe fenomenu govorne fluentnosti iz kojih slijede njegova različita određenja. Tako navodi Fillmorovu (1979, prema Kovač, 2020) podjelu fluentnosti na četiri podvrste, nakon čega autorica zaključuje da bismo ih mogli svesti na samo dvije: (1) govornu izvedbu i (2) govornikove socijalne i komunikacijske vještine. Kovač spominje i ulogu formulaičnih izričaja u oblikovanju fluentnoga govora, koju je također isticao Fillmore. U nastavku poglavlja slijede najznačajnije definicije fluentnosti prema više autora i iz različitih aspekata, uz navođenje primjera iz govornih korpusa, nakon čega autorica prihvaća Segalowitzevo (2016, prema Kovač, 2020) raslojavanje fluentnosti na tri razine: izričajnu, kognitivnu i percipiranu fluentnost. Svaka od triju navedenih razina razmatra se u posebnome potpoglavlju, što čitatelju može dati koristan uvid u teorijske osnove i pregled različitih pristupa svakoj vrsti. Izričajnoj fluentnosti pristupa se iz sljedećih aspekata: (1) brzine i lakoće izvedbe, (2) prekida tečnosti i (3) nadgledanja govora i strategija samoispravljanja. U potpoglavlju o kognitivnoj fluentnosti daje se pregled dosadašnjih tumačenja ove vrste fluentnosti kao i njezine definicije. Konačno, u poglavlju o percipiranoj fluentnosti, definira se ova vrsta te naglašava da ona, za razliku od prve dvije vrste, počiva na slušateljevu dojmu, tj. percepciji tečnosti. Na kraju poglavlja u kratkim crtama definiraju se kompleksnost i točnost kao preostale dvije varijable u procjeni govorne izvedbe.

U drugome poglavlju *Proizvodnja govora* daje se prikaz fonetičarima i lingvistima dobro poznatog Leveltova (1989, prema Kovač, 2020) modela govorne proizvodnje, ali i njegova verzija prilagođena govoru na stranome jeziku lingvistice Judit Kormos (2006, prema Kovač, 2020), što je novina u psiholingvističkoj literaturi na hrvatskome jeziku, koja proces govorne proizvodnje osvjetljava iz novoga kuta.

U trećemu poglavlju *Govorne pogreške i samoispravljanja* govorne pogreške promatraju se kao odraz odstupanja na nekoj od razina govornoga planiranja, odnosno izvedbe, nakon kojih u izričaju vrlo često nastupa samoispravak te pogreške. Autorica

zatim predstavlja tablicu s Leveltovom podjelom samoispravaka, u kojoj je uz svaki tip samoispravaka naveden i njegov primjer na engleskome, ali i tablicu s klasifikacijom samoispravaka prema van Hest (1996, prema Kovač, 2020), koja uz primjer navodi i definiciju svakoga samoispravka te je prikladnija za razumijevanje samoispravaka u govoru na stranome jeziku. S obzirom da način ponovnoga započinjanja izričaja nakon pogreške može biti vrlo informativan u psiholingvističkoj rekonstrukciji govornoga procesa, autorica navodi uobičajene postupke toga čina. U završnome dijelu ovoga poglavlja autorica daje kratak pregled istraživanja govornih pogrešaka i samoispravljanja te glavnih zaključaka proizišlih iz tih istraživanja, koji posebno mogu koristiti istraživačima koji još nisu dovoljno upoznati s ovim znanstvenim područjem.

Četvrto poglavlje *Mjere izričajne fluentnosti kao prediktori percipirane fluentnosti u J2* izuzetno je korisno za istraživače govorne fluentnosti zato što daje jezgrovit, ali i sveobuhvatan pregled relevantnih varijabli u mjerenju govorne fluentnosti, kao i opis istraživanja u kojemu su neke od navedenih varijabli primijenjene. Također, navedene varijable stavlja u korelaciju s rezultatima percipirane fluentnosti, tj. pokušava odrediti koje od navedenih varijabli pridonose doživljaju izričaja kao fluentnoga od strane slušača. Kovač prihvaća Skehanovu (2003, prema Kovač, 2020) podjelu varijabli na tri skupine – one koje pripadaju: (1) brzinskoj fluentnosti, (2) prekidnoj fluentnosti i (3) korektivnoj fluentnosti. Brzinska je fluentnost dalje određena brzinom govora, "pročišćenom" brzinom govora, brzinom artikulacije, "pročišćenom" brzinom artikulacije, prosječnim trajanjem sloga, omjerom vremena fonacije i ukupnoga trajanja govora, prosječnom duljinom izričaja ili brojem slogova između dviju stanki. Navedene varijable nadalje se definiraju i objašnjavaju, tumače se specifičnosti svake od njih, kao i razlike među njima. Ono što fonetičarima posebno može biti zanimljivo je predstavljanje termina "pročišćene" brzine govora, odnosno artikulacije, koje postojeća fonetska literatura na hrvatskome jeziku nije poznavala. Tako autorica tumači da se "pročišćena" varijanta mjerenja brzine u govoru temelji na izostavljanju svih disfluentnih govornih odsječaka (npr. slogova ili riječi koji se ponavljaju) iz mjerenja – što u domaćim fonetskim istraživanjima nije bila praksa. Prekidna fluentnost odnosi se na zastoje govora u govornome toku, odnosno govorne stanke, koje Kovač dalje dijeli na tihe i zvučne stanke, a svakoj vrsti posvećuje potpoglavlje u kojem ih objašnjava. Autorica i ovdje dijeli vrlo dragocjena iskustva iz znanstvenoistraživačke prakse, napominjući da je u različitoj literaturi različito

postavljen prag iznad kojega se neka stanka u govoru može smatrati disfluentnošću, a varira između 0,2 i 0,4 sekunde. Izlaganje zaključuje prijedlogom da se u znanstvenoj literaturi prihvatiti opći prag od 0,25 sekundi, kojim bi se odstranili zastoji koji su posljedica artikulacije, primjerice okluzija u okluziva, a ipak je dovoljno kratak da "uhvati" i stanke koje mogu signalizirati neki oblik disfluentnosti. Osim toga, upravo se 0,25 sekundi najčešće prihvaća kao prag u većini radova, pa bi se mogli uspoređivati rezultati, objašnjava Kovač. U potpoglavljima o zvučnim stankama i korektivnoj fluentnosti autorica navodi mjere kojima se ispituje njihova učestalost, odnosno varijable koje ih određuju.

Slijedi opsežnije potpoglavlje o prediktorima percipirane fluentnosti u dosadašnjim istraživanjima, koje čitatelju može dati jezgrovit pregled znanstvenih pitanja i nedoumica s kojima se znanstvenici u ovome području susreću, npr. pronalazak odgovarajućih varijabli kojima se može mjeriti percipirana fluentnost u stranome jeziku. U posljednjem potpoglavlju četvrtoga poglavlja Kovač iznosi vlastito istraživanje u kojemu ispituje utjecaj nekih prediktora na doživljaj fluentnosti u stranome jeziku, čime nudi prijedlog rješenja nekih pitanja. Ispitanici su bili 33 studenta prve godine preddiplomskoga studija elektrotehnike u Splitu kojima je prvi jezik hrvatski. Zadatak im je bio ispričati priču na engleskome jeziku prema slikovnome predlošku. Osam nastavnika engleskoga jezika zatim je ocjenjivalo fluentnost govornika na ljestvici od 1 do 5. Istraživanje je pokazalo da brzina artikulacije nije pouzdana mjera fluentnosti, dok broj tihih stanki u minuti to jest. Mjeru fluentnosti temeljenu na prosječnome trajanju tihih stanki treba još ispitati jer ispitivanje nije dalo jednoznačan odgovor. Ovakvi rezultati mogu biti koristan podatak svima koji se bave mjerenjem govorne fluentnosti u znanstvene ili praktične svrhe.

Peto poglavlje *Pragmatički aspekti u procjeni govorne izvedbe* Kovač započinje određenjem formulaičnih izraza i njihovom mogućom ulogom u oblikovanju fluentnoga izričaja. Poglavlje se nastavlja definiranjem i podjelom diskursnih oznaka, tj. izričaja funkcijom bliskih formulaičnim izrazima, čija je specifična uloga osigurati koherentnost i povezanost diskursa. Kovač dalje spominje istraživanja diskursnih oznaka u stranome jeziku, pružajući uvid u njihovu ulogu pri planiranju izričaja. Poglavlje završava potpoglavljem o sociolingvističkoj i pragmatičkoj kompetenciji u uporabi formulaičnih izraza, koji imaju važnu ulogu u oblikovanju fluentnoga izričaja.

Govornik, naime, osim leksika i gramatičkih pravila, mora posjedovati i znanje o tome koji su jezični izbori prikladni u određenoj društvenoj situaciji i u specifičnome kontekstu, a koji to nisu. Takvo znanje nužno se stječe iskustvom jezične uporabe, prvenstveno u komunikaciji s (izvornim) govornicima nekoga jezika. Kovač navodi primjere socijalno neprihvatljivih izraza, unatoč tome što su leksički i gramatički potpuno točni, te tumači važnost pragmatičkoga znanja i njegova utjecaja na percipiranje govora kao fluentnoga. Također, prepoznaje i intonaciju kao važan element u pozitivnome doživljaju govora, koja mora biti prikladna situaciji i u skladu s prozodijskim normama nekoga jezika. Kovač progovara i o važnosti pragmatičkih čimbenika u poučavanju stranoga jezika, a koji su u dosadašnjoj praksi poučavanja zanemareni u korist leksičke i gramatičke točnosti. Autorica spominje i istraživanja jezičnih udžbenika i nastavnih materijala koja, također, pokazuju nedostatak pragmatičkih sadržaja, primjerice o diskursnim oznakama u njima. Pristupom govornoj fluentnosti iz aspekta pragmatike i sociolingvistike autorica daje drukčiji uvid na ovu vještinu, što ujedno otvara mogućnost promjeni nastavničke prakse u podučavanju jezika.

U šestome poglavlju *Formalno podučavanje i govorna fluentnost* Kovač upozorava na poteškoće u mjeranju govorne fluentnosti uopće, pa tako i u stranome jeziku, iako svi relevantni referentni okviri za procjenu uspješnosti ovladavanja stranim jezikom upravo govornu fluentnost navode kao jedan od najvažnijih ciljeva učenja jezika i ključnim pokazateljem jezične kompetencije. Autorica spominje važnost razvoja vještine automatizacije jezika u različitim komunikacijskim situacijama u govornika stranoga jezika, što bi se postiglo usvajanjem frekventnijih izraza kojima bi govornik kompenzirao nedovoljno poznavanje leksika u procesu govorenja. Nadalje, spominje se veći broj istraživanja o pristupu govornoj fluentnosti u stranome jeziku te daje pregled najvažnijih zaključaka proizišlih iz njih, što metodičarima stranoga jezika, ali i samim nastavnicima mogu biti korisne smjernice u osmišljavanju nastavnih materijala i sadržaja u kojima će u prvi plan staviti upravo razvoj vještine govorne fluentnosti svojih učenika, odnosno studenata.

Sedmo poglavlje pod nazivom *Neleksikalizirane poštapalice* daje pregled istraživanja različitih oblika i vrsta zvučnih stanki, koje su jedan od najučestalijih tipova govornih disfluentnosti. Kovač navodi različite primjere neleksikaliziranih poštapalica, kako u engleskome tako i u hrvatskome jeziku. Iz pregleda istraživanja

jasno se može zaključiti kako različiti autori različito pristupaju ovome fenomenu, ne samo u metodološkome smislu, nego i u teorijskom. Primjerice, Clark i Fox Tree (2002, prema Kovač, 2020) ne shvaćaju ih samo kao izraze koji govorniku daju vrijeme za osmišljavanje izričaja, nego im daju status leksičkih jedinica jer imaju metakognitivnu funkciju u govorno-jezičnom procesu. Nadalje, autorica neleksikalizirane poštapalice stavlja u kognitivni okvir, tumačeći njihovu ulogu u procesu govorne proizvodnje posredstvom značajnijih modela te proizvodnje, primjerice Leveltova (1983, prema Kovač, 2020). Na kraju poglavlja Kovač zaključuje da još uvijek nema jednoznačnoga zaključka kako neleksikalizirane poštapalice utječu na doživljaj fluentnosti, no da je neosporna njihova uloga u planiranju izričaja.

Osmo poglavlje *Primjena govornih zadataka u istraživanjima fluentnosti* važno je za sve stručnjake koji se praktično bave ovladavanjem fluentnoga govora, ali i za znanstvenike koji istražuju ovu vještinu, jer daje pregled zadataka koji se mogu primijeniti u ispitivanju govorne fluentnosti. Te zadatke Kovač dijeli na četiri glavne vrste: (1) zadatci čitanja, koji su kognitivno najmanje zahtjevni, (2) zadatci oblikovanja priče na temelju slikovnih prikaza, (3) naracija na stranome jeziku, (4) uzorci spontanoga govora u obliku intervjua. Izbor zadatka ovisit će prvenstveno o cilju koji se želi postići, tumači autorica. U nastavku autorica daje pregled teorijskih okvira koji mogu pomoći u razlučivanju prednosti i nedostataka u odabiru pojedinoga zadatka, prvenstveno s obzirom na kognitivne zahtjeve i sposobnost usmjeravanja i održavanja pozornosti. U poglavlju su predstavljeni i kriteriji kojima se određuje stupanj težine govornoga zadatka, primjerice strukturiranost naspram nestrukturiranosti zadatka, broj elemenata u zadatku, različita vremenska i lokacijska perspektiva i sl. Na uspješnost izvedbe pojedinoga govornoga zadatka utjecat će i kapacitet memorije, kako radne tako i dugoročne, nastavlja autorica, pa slijedom toga predstavlja ova dva memorijska sustava i objašnjava njihovu potencijalnu ulogu u procesu govornoga planiranja. Sljedeće važno potpoglavlje govori o planiranju govornoga zadatka, što također može biti korisno istraživačima govorne fluentnosti. Autorica, naime, napominje kako je za uspješnu provedbu ispitivanja fluentnosti s pomoću govornoga zadatka važno nadzirati stres ispitanika zbog kognitivnoga opterećenja koji mu predstavlja zadatak. Također razlikuje pojmove *online* i strateškoga planiranja govornoga izričaja u pripremi govornoga zadatka te iznosi značajnija istraživanja na ovu temu. Kovač dalje objašnjava svrishodnost ponovljene

izvedbe zadatka, čiji je rezultat fluentniji govor, a ponovljenom izvedbom na području govorne fluentnosti posebno profitiraju govornici viših razina ovladanosti stranim jezikom u odnosu na one nižih razina. U posebnome potpoglavlju autorica se osvrće na pedagoške implikacije ponavljanja govornih zadataka u nastavnome procesu učenja stranoga jezika, naglašavajući njegovu korisnost u ovladavanju vještinom govorne fluentnosti, što potvrđuju i brojna istraživanja koja navodi. Poglavlje završava opisom vlastita istraživanja, kojemu je cilj bio ispitati utjecaj ponovljene izvedbe zadatka na učestalost neleksikaliziranih poštapalica u izričaju, te zaključuje kako će u ponavljanju zadatka ove vrste disfluentnosti u sredini izričaja biti značajno manje nego u prvoj izvedbi, dok na početku izričaja neće biti te razlike.

U devetome, posljednjem poglavlju naziva *Umjesto zaključka* Kovač se sažeto osvrće na poglavlja u knjizi, od glavnih definicija i podjela do zaključaka opisanih istraživanja, nakon čega slijedi i sažetak na engleskome jeziku. Popis referenci zaista je opsežan te sadrži većinu relevantnih radova, starijih, ali i onih suvremenijih, koji su se posredno ili neposredno bavili govornom fluentnošću. Na posljednjim stranicama dano je kazalo relevantnih pojmova spominjanih u tekstu.

Knjiga *Govorna fluentnost u stranome jeziku* autorice Mirjane Matee Kovač vrijedan je doprinos razumijevanju govorne fluentnosti koja je, iako je brojni autori ističu kao jednu od ključnih vještina u ovladavanju stranim jezikom, u teorijskome, ali i metodičkome smislu u znanstvenoj i stručnoj literaturi relativno zapostavljena. U knjizi se fluentnosti pristupa iz više perspektiva, te se nastoje pokriti svi relevantni teorijski okviri unutar kojih fluentnost možemo smjestiti. Stil pisanja je jasan, čitljiv i razumljiv, stoga će knjiga biti korisna i čitateljima koji nisu u potpunosti upoznati s temom. Posebno koristan aspekt knjige je prijedlog istraživanja i mjerenja govorne fluentnosti, jer u tome području još nema ustaljene, općeprihvaćene prakse. Pa iako knjiga nudi rješenja za brojne znanstvene dvojbe, s druge strane otvara nove rasprave i nameće pitanja, što i jest jedan od pokazatelja njezine znanstvene intrigantnosti. Zato ne sumnjamo da će joj svi zainteresirani čitatelji pristupiti s posebnom radošću i zanimanjem.

UPUTE AUTORIMA

Časopis *Govor* objavljuje znanstvene i stručne priloge koji pridonose razvoju znanosti o govoru – izvorne znanstvene radove, studije, stručne radove, pregledne članke, znanstvene eseje, prethodna priopćenja i prikaze. Časopis izlazi dva puta godišnje. Rukopisi se šalju elektroničkom poštom na adresu govor@ffzg.hr.

Primaju se radovi na hrvatskom i engleskom jeziku. Molimo Vas da svakom rukopisu pisanom na hrvatskom jeziku, a koji je pripremljen prema uputama, priložite na kraju još i na engleskom jeziku naslov, opis slika i tablica te prošireni sažetak (*summary*) opsega od 1 800 do 2 500 znakova. Iz tog sažetka te opisa slika i tablica čitatelji koji će čitati samo dijelove teksta na engleskom trebaju saznati najvažnije informacije koje je autor člankom želio prenijeti. Savjetujemo da prošireni sažetak uključuje vrlo kratak uvod i postavljanje problema, opis istraživanja, dobivene rezultate i kratak komentar.

Časopis autorima ne naplaćuje troškove zaprimanja, recenziranja ili objavljivanja radova. Časopis se financira sredstvima Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, pretplatom na tiskano izdanje i sredstvima Izdavača. Autori članaka dobit će po jedan primjerak onog broja *Govora* u kojem je njihov rad objavljen.

Recenzijski postupak

Recenzenti su stručnjaci s područja teme koju članak obrađuje. Rukopisi poslije uredničkog pregleda podliježu tzv. dvostrukoj slijepoj recenziji (engl. *double-blind review*), procesu u kojem identitet autora recenzentu i recenzenta autoru ostaje nepoznat te komuniciraju isključivo posredstvom Uredništva. Mole se autori da iz teksta i referencija uklone informacije koje bi mogle otkriti njihov identitet (ime i prezime, ime projekta itd.), da vode računa o citiranju vlastitih radova i izbjegavaju rečenice poput "Naša prethodna istraživanja...", te da iz elektroničkog dokumenta uklone osobne podatke vidljive u opisu dokumenta (engl. *properties*).

Nakon primanja recenzija autori uz novu verziju rada šalju i odgovor na recenziju u kojem jasno navode koje su recenzentske prijedloge uvažili, koje nisu i zašto. Uredništvo časopisa potom uređuje rad u skladu s propozicijama časopisa i jezičnim standardima.

Autorska prava

Autori zadržavaju autorska prava za članke objavljene u časopisu, no svojim pristankom na objavljivanje daju časopisu *Govor* pravo prvog objavljivanja u tiskanom te elektroničkom formatu. Radovi objavljeni u časopisu licencirani su pod Creative Commons licencom CC BY-NC-ND, što znači da se sadržaj može distribuirati uz navođenje autora u nekomercijalne svrhe bez izmjena. Autori dopuštaju nakladniku postavljanje svojih radova na web stranicu časopisa *Govor*.

Etička načela

Provedena istraživanja trebaju biti sukladna važećim etičkim propisima i kodeksima za provođenje istraživanja, pri čemu opis postupka istraživanja treba sadržavati sve informacije bitne za prosudbu etičnosti provedbe istraživanja. Uredništvo od autora može tražiti i potvrdu da je istraživanje odobrilo etičko povjerenstvo nadležne institucije.

Upute za pripremu rukopisa

1. Rukopise treba slati u A4 formatu, s dvostrukim proredom. Stranice treba numerirati redom, od naslovne do zadnje.
 2. Prva stranica neka sadrži podatke o radu i autoru prema predloženom obrascu: naslov rada na jeziku članka, autor(i), institucije autora, podaci o autoru za korespondenciju (puna adresa, telefoni, e-mail), ORCID, skraćeni (tekući) naslov do 45 slovnih mjesta, uključujući razmake.
 3. Sam rukopis počinje na drugoj stranici prema sljedećem obrascu: naslov (na jeziku članka), sažetak opsega od 600 do 1 200 znakova na jeziku članka, najviše pet ključnih riječi, tekst.
 4. Unutar odlomka retke ne treba odvajati prelaskom u novi red, ne treba uvlačiti prvi redak teksta, između odlomaka i prije svakog naslova poglavlja ostaviti jedan redak proreda.
 5. Slikovne priloge i grafikone treba poslati izdvojene u jednom od sljedećih formata: png, jpg, gif, bmp itd. Poželjno je grafikone poslati i u MS Excel formatu. Svaki slikovni prilog mora imati redni broj i opis na hrvatskom i engleskom jeziku (primjerice: Slika 1. Grafički prikaz rezultata, Figure 1. Visualization of the results) te prijevod svih tekstualnih dijelova na engleski ili hrvatski jezik. U tekstu treba označiti mjesto na kojem se treba nalaziti određeni
-

slikovni prilog. Slikovni bi prilozi trebali biti crno-bijeli, oblikovani tako da se jasno vide svi elementi s obzirom na format časopisa.

6. Svaku tablicu treba obilježiti arapskim brojem i opisom na hrvatskom i engleskom jeziku (primjerice: Tablica 1. Rezultati prvog eksperimenta, Table 1. Results of the first experiment). Tekstualne dijelove tablice treba prevesti na engleski ili hrvatski jezik. Tablicu treba priložiti na kraju rukopisa, a u tekstu je potrebno označiti mjesto na kojem se tablica treba nalaziti.
7. Bilješke (fusnote) treba izbjegavati, a ako to nije moguće, treba ih u tekstu označiti arapskom brojkom između kosih zagrada i priložiti na kraju teksta.
8. Časopis koristi APA stil (<http://www.apastyle.org/>) za oblikovanje referenci u tekstu i u popisu literature.
9. U popisu referenci (bibliografiji) treba navesti pune podatke o svim radovima koji se spominju u tekstu. Priloženi popis referenci smije sadržavati samo one radove koji se izrijekom spominju u tekstu. Radovi se navode abecednim redom prema prezimenima autora i kronološkim redom za radove istog autora. Ako se navodi više radova istog autora koji imaju istu godinu izdanja, treba ih razlikovati slovima (a, b, c itd.) iza godine izdanja. U slučaju zajedničkog rada više autora, u popisu referenci ne koristi se oblik "i suradnici", nego se navode svi autori.

Oblikovanje referenci prema APA stilu

U ovom se dijelu navode osnovne upute za navođenje referenci u tekstu i za oblikovanje popisa referenci. Više detalja, poput navođenja publikacija koje tu nismo spomenuli, dostupno je na internetskoj stranici www.apastyle.org.

Radove na koje se tekst poziva treba navesti u zagradi s navođenjem prezimena autora i godine pojavljivanja, npr. (Laver, 1994) ili Laver (1994), a ako se nešto citira, onda treba navesti stranicu, npr. (Laver, 1994: 72). Ako se navodi više radova jednog autora objavljenih iste godine, ispravno je napisati npr. Kimura (1973a) ili (Kimura, 1973b). Rad dvaju autora navodi se tako da se bilježi prezime i jednog i drugog autora, npr. (Studdert-Kennedy i Shankweiler, 1970), a za rad triju i više autora (do petero) potrebno je navesti sva prezimena autora u zagradi (Tomić, Kiš i Mildner, 2011). Kod ponovnog referiranja koristi se oblik "i suradnici" (Tomić i sur., 2011). Ako rad ima šest i više autora, oblik "i sur." koristi se već pri prvom referiranju, na primjer (Pierrehumbert i sur., 2011).

Reference spomenute u tekstu treba poredati abecednim redom prema prezimenu prvog autora na popisu referenci. One se oblikuju na sljedeći način:

Knjiga

Malmberg, B. (1960). *La Phonétique*. Paris: Presses universitaires de France.

Članak u časopisu

Gospodnetić, J. (1982). Načela fonetike i njezin napredak. *Govor*, 4(2), 93–108.

Članak u zborniku radova

Blumstein, S. (1995). On the neurobiology of the sound structure of language: Evidence from aphasia. U K. Elenius i P. Branderud (ur.), *Proceedings of the XIIIth International Congress of Phonetic Sciences*, vol. 2 (str. 180–185). Stockholm: KTH i Sveučilište u Stockholmu.

Članak odnosno poglavlje u knjizi više autora

MacNeilage, P. F. (1999). Acquisition of speech. U W. J. Hardcastle i J. Laver (ur.), *The Handbook of phonetic sciences* (str. 301–332). Oxford, UK; Malden, Mass.: Blackwell Publishers.

Izvor na internetu s navedenim autorom

Boersma, P. i Weenink, D. (2005). Praat: Doing phonetics by computer. Dostupno na <http://www.praat.org/> [posljednji pristup 26. siječnja 2005.].

Savjetujemo autorima da navedu DOI broj za one publikacije koje ga koriste.

INFORMATION FOR AUTHORS

Govor publishes original research articles, studies, professional articles, reviews, essays, scholarly notes, and letters to the editor that are relevant to speech science and communication. Contributions addressing the issues of speech and hearing disorders and rehabilitation will also be considered. The journal is published two times a year. The manuscripts are submitted via e-mail govor@ffzg.hr.

The languages of the journal are Croatian and English. Articles in Croatian should be accompanied by an extended summary in English and articles in English should be accompanied by an extended summary in Croatian (1,800 to 2,500 characters). Figure and table captions as well as the other texts in the figures and tables should also be bilingual, i.e. written in English and Croatian. We suggest that the summary be organized into a short introduction, problem definition, description of the research, and results with a brief discussion. The purpose of this addition is to enable authors who do not read the language of the article to get the most relevant information the author wanted to convey. Translations may be provided by the Editor.

The authors are not charged by the journal for the cost of receiving, reviewing and publishing papers. The journal is funded by the Ministry of Science and Education of the Republic of Croatia, by subscription to the print edition and funds from the publisher. Authors will receive one copy of the journal in which their contribution has been published.

Review procedure

Reviews are anonymous. Each article is reviewed by three independent reviewers. All the papers that pass the first editorial control are subject to the so-called double-blind review process which does not reveal the identity of the authors or reviewers. Therefore, the authors are asked to remove from the text and list of references, as well as from the properties of the electronic document, all the information that can reveal their identity (name, project information). The authors will be asked to modify their contributions in accordance with the reviewers' suggestions. After receiving the reviews, the authors, in addition to the new version of the manuscript, submit to the Editorial board a cover letter stating which reviewers' proposals were accepted and in what way, and which were not. The Editorial board reserves the right to revise the manuscript to the journal's standards in terms of editing and language. Proofs will be

sent to the designated author. Prompt reply and return of corrected proofs will be expected.

Copyright

Copyright for articles published in this journal is retained by the authors, with first publication rights granted to the journal (this applies to both print and electronic issue). Papers published in the journal are licensed under the Creative Commons license CC BY-NC-ND, which means that their content can be distributed with attribution for non-commercial purposes without modification. The author(s) allow(s) publishing on the webpage of Journal Speech.

Ethics

Research should be in accordance with the applicable ethical rules and codes of conduct of research, wherein the description of the research procedure should contain all information relevant to the evaluation of the ethics of conducting the research. The Editorial board may request confirmation from the authors that the research was approved by the ethics committee of the relevant institution.

Form of manuscript

1. Manuscripts should be submitted double-spaced with wide margins (2.5 cm). All pages should be numbered consecutively.
 2. Page one should contain the following information: article title in the language of the article, author(s) name(s), author(s) affiliation(s), information about the corresponding (full address, phone numbers, e-mail address), ORCID, abbreviated form of the title for the running page heading (maximum 45 characters including letters and spaces).
 3. The manuscript itself should start on page two, in the following format: title in the language of the article, summary in the language of the article (600 – 1,200 characters), the maximum of five key words, body of the article.
 4. Within the paragraph use the word-wrapping routine on your word processor, do not use any indentations, leave one blank line between paragraphs and before each heading or subheading.
 5. All figures must be submitted in a separate document in one of the following file formats: png, jpg, gif, bmp, etc. Authors are encouraged to submit charts in MS Excel files as well. Figures should be numbered in order of appearance with
-

Arabic numerals. Figure captions and other texts in the Figure should be in English and Croatian. In the text itself the place for each figure should be clearly marked. Figures should be in black and white, with their size and complexity adjusted to the format of the Journal so that all elements are clear and visible.

6. Tables should be numbered in order of appearance with Arabic numerals and placed at the end of the text. A short descriptive title and other texts in the Table should be written in both English and Croatian. In the text of the article the place for each table should be clearly marked.
7. Footnotes should be kept to a minimum. When necessary, they should be indicated by superscript Arabic numerals in the text and enclosed on a separate page (typed double-spaced).
8. The journal uses APA style (<http://www.apastyle.org/>) to format references in the text and bibliography.
9. In the reference list or bibliography, the author should provide full references for all the works mentioned in the text; also, the reference list should contain only those sources mentioned in the text. They should be listed alphabetically according to the surname of the author, and chronologically if a particular author has more than one work. If several works by the same author were published in the same year, they should be differentiated by letters (a, b, c, etc.) following the year of publication. If a work was written by several authors, all authors should be listed instead of using 'et al.' or 'and collaborators'.

APA formatting

This section gives basic information about APA style citation. More information, such as publication types not listed here, can be found on APA website (www.apastyle.org).

References should be cited in the text by the last name of the author and the publication year in parentheses, e.g. (Laver, 1994) or Laver (1994); if direct quotes are used from the reference, page number should also be given after a colon, e.g. (Laver, 1994: 72). If more than one article was published by the same author in a given year, the following format should be used: Kimura (1973a) or (Kimura, 1973b). Articles with two authors are cited as (Studdert-Kennedy & Shankweiler, 1970); for articles with three to five authors the correct format is (Tomić, Kiš, & Mildner, 2011). In repeated citation the form 'et al.' is used (Tomić et al., 2011). If the work was written by six or more authors, the form 'et al.' is used from the first citation on (Pierrehumbert et al., 2011).

All references cited in the text should be listed alphabetically at the end of the article. Please, observe the following formats:

Book

Malmberg, B. (1960). *La Phonétique*. Paris: Presses universitaires de France.

Journal article

Gospodnetić, J. (1982). Načela fonetike i njezin napredak. *Govor*, 4(2), 93–108.

Conference proceedings

Blumstein, S. (1995). On the neurobiology of the sound structure of language: Evidence from aphasia. In K. Elenius, & P. Branderud (Eds.), *Proceedings of the XIIIth International Congress of Phonetic Sciences*, Vol. 2 (pp. 180–185). Stockholm: KTH and Stockholm University.

Book section

MacNeilage, P. F. (1999). Acquisition of speech. In W. J. Hardcastle, & J. Laver (Eds.), *The Handbook of phonetic sciences* (pp. 301–332). Oxford, UK; Malden, Mass.: Blackwell Publishers.

Internet source with known author

Boersma, P., & Weenink, D. (2005). Praat: Doing phonetics by computer. Retrieved January, 26, 2005, from <http://www.praat.org/>

We suggest that the authors use doi numbers whenever possible.

Govor izlazi dva puta godišnje.

Godišnja pretplata: 50 kn. Pojedini broj: 30 kn.

Uplate: Zagrebačka banka, Zagreb, IBAN račun: HR7423600001101551990
Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, Ivana Lučića 3.

Godišnja pretplata u inozemstvu: 15 €. Pojedini broj: 10 €.

Uplate iz inozemstva slati na račun: Zagrebačka banka, Zagreb, SWIFT ZABA HR2X
IBAN HR7423600001101551990 Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, Ivana
Lučića 3
